

Юридичні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 44 (1–2015)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2015

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Подолька А. М., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М., д-р іст. наук, Піляєв І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Піла В. І., д-р екон. наук, проф., Радзієвський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Сафонова В. Є., д-р екон. наук, Хачатрян Г. Е., д-р екон. наук.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Бородін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Гаркуша В. С., канд. юрид. наук, доцент, Демченко С. Ф., д-р юрид. наук, Джуль В. В., д-р юрид. наук, проф., Ковальська В. В., д-р юрид. наук, ст. наук. співр., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Курко М. Н., д-р юрид. наук, доцент, Мартиненко О. А., д-р юрид. наук, проф., Муравйов К. В., канд. юрид. наук, доцент, Недюха М. П., д-р філос. наук, проф., Подолька А. М., д-р юрид. наук, проф., Темченко В. І., канд. юрид. наук, доцент, Христинченко Н. П., канд. юрид. наук, Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук, проф., Ярмиш О. Н., д-р юрид. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф., Бучек А. О., д-р психол. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 11 від 24 грудня 2014 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: А. М. Подолька (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001 — Вип. 44 (1–2015). — К. : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2015. — 266 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з політичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.) та юридичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/5 від 31 травня 2011 р.).

Міністерством освіти і науки України збірник “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з економічних наук (за наказом МОН України від 21.11.13 № 1609).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2015
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2015

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	5	Беніцький А. С. Класифікація проявів причетності до злочину в кримінальному праві України	72
Шконда В. В., Кальянов А. В. Постіндустріальна глобалізація: системні ризики, регуляторна модель попередження глобалізаційних викликів і загроз	5	Бортник В. А. Чесць та гідність як додатковий безпосередній об'єкт злочину	77
Bondarets M. V. The conceptual framework for neoindustrialization of the CIS transition countries	12	Мкртчян Р. С. Рішення підрозділів ДАІ МВС України як предмет оскарження в адміністративних судах	83
Гольцов А. Г. Геополітика Російської Федерації в пострадянському просторі	18	Подоляка С. А. Поняття безпеки особи та особистої безпеки працівників прокуратури	90
Губаль Л. М. Стиль і мода в діалозі “традиційна – елітарна – масова” культури	26	Утвенко В. В. Правове регулювання діяльності об'єднань співвласників багатоквартирних будинків: зарубіжний досвід	94
Іщенко О. М. Структурно-функціональний зміст соціального капіталу	33	Хорт І. В. Особливості інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ у сфері охоронної діяльності	100
Пугач В. Г. Еволюційні ризики сучасної демократії	40	Щокін Р. Г. Теоретико-правовий аналіз правомочності суб'єктів інтелектуальної власності у господарській діяльності	108
Ляшенко Є. О. Аналіз причин та наслідків проведення миротворчих операцій нашого часу	45	Шашкова-Журавель І. О. Деякі аспекти системи міжнародно-правового захисту трудових відносин працівників охорони здоров'я	112
Омельченко О. А. Етнопсихологічні аспекти взаємодії українців і французів	49	Босий В. П. Інституційно-правова система забезпечення прав біженців в Україні	118
Якімов В. В. Значення політичного плюралізму для розвитку демократичної держави	55	Гнатів О. Б. Визнання правочинів недійсними як спосіб захисту права власності	126
ЮРИДИЧНІ НАУКИ	61	Красногор О. В. Верховна Рада України: конституційно-правові засади функціонування та діяльність	130
Дахно І. І. Прикладні аспекти дисципліни “Міжнародне приватне право”	61		
Александров Ю. В. Щодо деяких вимог режиму у виправних колоніях	68		

Поліщук М. Г. Щодо поділу правопорушень на дрібні та тяжкі в Україні та зарубіжних країнах і участі адвоката у процесі розгляду зазначених справ	136
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	142
Сафонова В. Є. Концепція ефективного співфінансування інноваційного потенціалу вищої освіти	142
Варениченко Л. Л., Феценко О. Л. Застосування моделі платіжного балансу для статистичного аналізу і прогнозування	151
Захожай В. Б., Корецька О. В. Методика розрахунку інтегрального показника інноваційної спрямованості підприємств	158
Радзієвський О. І. Специфіка управління національними підприємствами в умовах глобалізації	166
Бовш Л. А. Аналіз основних аспектів розвитку готельного бізнесу в Україні в сучасних умовах.....	171
Грідчина М. В., Яковлева Н. Г. Шляхи підвищення інноваційної активності вітчизняних підприємств.....	176
Чайка Н. Г., Каштанова Т. В. Набуття комунікативних вмінь у процесі підготовки менеджерів	180
Юсеф Н. Определение и многогранность международных экономических отношений в условиях глобализации экономики	188
Григор'єва М. І. Удосконалення системи управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності у бізнес-плануванні.....	192
Бурсов Р. В. Багатофакторний аналіз господарської діяльності промислових підприємств.....	201
Колесник В. М. Підходи до оцінки ефективності управління витратами феросплавних підприємств	208
Любас Б. Понятийно-категориальный аппарат, используемый в процессе изучения конкурентоспособности предприятий.....	214
Макарчук М. П. Унікальні конкурентні переваги для підприємств	218
Марченко С. М. Теоретичні засади формування адаптивних логістичних систем ціноутворення в системі маркетингу підприємств сільськогосподарського машинобудування.....	224
Маценко Є. В. Моделі управління розвитком національної економіки та основні підходи до їх реалізації.....	236
Таранець В. О. Методи виміру та оцінки ефективності застосування організаційного ресурсу.....	241
ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ	246
Головатий Н. Ф., Пиарска Р. Семья и семейная политика в условиях современных трансформирующихся обществ....	246
Дуднік О. О., Дуднік А. С. Психологічні проблеми професійного самовизначення випускників шкіл-інтернатів.....	252
Пиарска Р. Проблема типологии семьи и ее функционального предназначения в современных обществах: теоретико-методологический аспект	255
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	261

УДК 341.9

І. І. ДАХНО

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДИСЦИПЛІНИ "МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО"

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 61–67

Висвітлено внесок автора статті в опрацювання низки підходів до структури і специфічних особливостей посібників з міжнародного приватного права.

Міжнародне приватне право не є галуззю права, на яку звертає увагу широка юридична громадськість. Разом з тим це право не належить і до гатунку екзотичних. Досі творці підручників і навчальних посібників не пояснювали, чому саме так вони їх писали і що саме хотіли досягти.

Автору цих рядків не доводилося бачити підручників, у передмовах чи в перших розділах яких зрозуміло і переконливо зазначалося, чому і як потрібно вивчати міжнародне приватне право.

Висвітливо підходи, застосовані для створення підручників і посібників з міжнародного приватного права, які б мали як елементи наукової новизни, так і були б корисними у практичній діяльності.

На початку незалежності в Україні практично не було своїх навчальних підручників і посібників з міжнародного приватного права. Згодом вони почали з'являтися.

Авторами і співавторами навчальних посібників, підручників і монографій у сфері міжнародного приватного права в Украї-

ні нині є: М. О. Баймуратов, О. М. Бірюков, Т. В. Боднар, В. В. Васильченко, О. І. Виговський, В. М. Гайворонський, Г. В. Галущенко, С. М. Грамацький, М. І. Данильченко, І. І. Дахно, І. А. Діковська, А. С. Довгерт, В. П. Жушман, О. О. Кармаза, О. Р. Кибенко, В. І. Кисіль, Н. С. Кузнецова, С. Г. Кузьменко, А. О. Козинець, О. В. Кохановська, Р. А. Майданик, В. С. Макода, О. О. Мережко, І. В. Мироненко, І. І. Новосельців, А. А. Попов, Ю. Д. Притика, Л. І. Родченко, І. О. Ромащенко, О. Ю. Серьогін, І. Є. Томаров, І. Трошенко, Г. С. Фединяк, Л. С. Фединяк, О. М. Федоров, А. О. Філіпов, В. В. Цюра, О. В. Черняк, Р. В. Чорнолуцький, В. Л. Чубарєв, І. О. Шуміло, О. Х. Юлдашев та ін.

Книг з міжнародного приватного права в Україні вже чималенько. Поміж них є і практиcum.

Професору М. М. Богуславському належить вислів про те, що міжнародне приватне право — це вища математика юриспруденції. Складнішої дисципліни, ніж міжнародне приватне право — просто немає. Недарма

міжнародне приватне право вивчається на старших курсах юридичних факультетів. На думку автора таке вивчення мало б вивчатися аж наприкінці бакалаврату, а ще краще — магістратури.

Міжнародне приватне право є вищою тематикою юриспруденції, тому що:

- складно знати законодавство своєї держави;
- ще складніше знати законодавство інших країн;
- неймовірно важко поєднати своє законодавство з чужим.

Ось саме на практичне вирішення цих проблем і спрямовується міжнародне приватне право.

Напевно молоді і недосвідчені студенти — відмінники юридичних факультетів ще можуть думати, що вони знають все законодавство. Реальне професійне життя цю їхню оману в цьому швидко усуває і вони розуміють, що без спеціалізації аж ніяк не можна обійтися.

Якщо найталановитішому юристу не під силу знати все національне законодавство, то він тим паче не може знати все законодавство решти країн світу. Слова про те, що США є федеративною державою, мало говорять поки не побачиш, наприклад, у бібліотеці юридичного факультету Балтиморського університету довжелезних полиць з книгами із законодавства штату Меріленд. Окрім Меріленда в Америці є ще 49 штатів і очевидно їх підбірки законодавств за обсягом не поступаються мерілендським.

Такі самі полиці мають і бібліотеки університетів інших штатів США. Для того, щоб стати адвокатом, слідчим, суддею, прокурором у США потрібно скласти професійний іспит (*bar exam*). Практично всі штати визнають лише свій іспит. У кожному штаті — своє законодавство.

Не можна уявити, щоб найталановитіший американський правник знав би все законодавство всіх 50 американських штатів. Абсолютно неможливо уявити, щоб з цією проблемою впорався правник-іноземець. Він і всього свого законодавства до ладу не знає.

В уже далекі студентські роки автор цих рядків навчався на кафедрі економічної географії географічного факультету Київського державного ордена Леніна університету ім. Т. Г. Шевченка. Мешкав на першому курсі у гуртожитку № 10 на вул. Ломоносова. У тому самому гуртожитку мешкали і студенти факультету міжнародних відносин цього ж університету (нині Інститут міжнародних відносин). Спілкуючись з ними, на столах у їхніх кімнатах доводилося бачити підручники “Международное частное право”. Очевидно Лазара Адольфовича Лунца. Назва книги певним чином інтригувала хоч би з огляду на те, що в ті часи (друга половина 60-х років) слово “приватне” вживалося рідко та й то переважно на побутовому рівні, а не офіційно. Приватний будинок, правильно кажучи, був не приватним, а таким, що належав громадянину на праві особистої власності. Приватної власності радянський соціалізм не визнавав. Такі тоді були часи.

Згодом життя змусило опікуватися патентно-ліцензійною роботою (кажучи нинішньою мовою — інтелектуальною власністю, а ще точніше — промисловою власністю) та деякими іншими галузями права. При чому опікуватися не просто “для галочки”, а з усією серйозністю. Формувався правник-практик. Працюючи в одному з вищих навчальних закладів Києва, у 1996 р. отримав завдання — за 2–3 місяці підготуватися для читання з наступного семестру курсу “Міжнародне приватне право”.

У ті часи знайти викладача з такого курсу було майже неможливо. Взяв до руки підручник “Международное частное право” московського професора М. М. Богуславського. Вітчизняних підручників з цього курсу тоді ще не було. Дві з 18 тем підручника були вже добре знайомі — авторське право і патентне право. Залишилося освоїти 16. Зрештою завдання було виконано.

У дисципліну, так би мовити, закохався. Інтенсивно накопичувався досвід. Невдовзі довелося викладати “Міжнародне приватне право” студентам юридичних факультетів чотирьох київських вишів: Київського гуманітарного інституту, Академії праці і соціаль-

них відносин, Київського університету культури і мистецтв, Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Автор цих рядків виявився четвертим чи п'ятим науковцем, який створив за часів незалежності України навчальний посібник з міжнародного приватного права [1].

За своєю другою освітою автор є патентознавцем. Це означає, що його менталітет спрямований на пошук нового, на створення такого, чого не було раніше.

Коли постало питання про створення навчального посібника, то автор виходив з того, що якщо у кожній країні є власне міжнародне приватне право, то й навчальний посібник з міжнародного приватного права має бути саме з міжнародного приватного права України. Навчальний посібник [1] віддзеркалює міжнародне приватне право України на зламі тисячоліть.

Якби хтось стверджував, що книга є поганою, то у відповідь можна було б нагадати відоме прислів'я про некоректні дорікання дзеркалу за хиби обличчя. На Сході (застережемо — не України!) кажуть, що крива палиця не може дати рівної тіні. Навчальний посібник [1] — це своєрідна інвентаризація цивільного і цивільно-процесуального законодавств України, де присутній “іноземний елемент” (суб'єкт, об'єкт, юридичний факт). Той підручник — дзеркало тодішнього приватного права України.

Де тільки можна було, автор намагався вплітати у текст книги офіційну мову законодавця. Це робилося для того, щоб читач бачив, що те не є авторською точкою зору.

Завдяки використанню офіційної термінології, читач при звичався до чіткості формулювань. Правникам без них не обійтися. Автор постійно зазначає, що у юристів життя складніше, ніж у математиків, фізиків, хіміків. Останні можуть використовувати символи. Правники цього робити не можуть. Вони мусять користуватися лише словами. Недарма ж поняття формулювання англійською мовою перекладається як *wording* (себто *word + ing* — словування).

Практично всі розділи книги [1] розпочинаються з параграфа про джерела права.

Такого раніше у підручниках і посібниках не було. Дрібничка, але приємна.

Вітчизняні підручники і посібники обминали міжнародну пошту. У реальному житті вона була, а книги про неї мовчали. Ось і виходило, що працівники пошти про міжнародне приватне право на цій ділянці завдяки практичному досвіду знали більше, ніж юристи. У десятий розділ книги [1] автор запровадив окремий параграф про міжнародну пошту.

У тексті книги [1] широко використовується англійська мова. Тут автор керувався принципом “Маслом кашу не зіпсуєш”. У посібнику зроблено так, щоб англійська мова око читача мозолила і воно щоб від неї не втекло.

Незвичний стиль викладу матеріалу декому з правників не подобався. Лунали заклики — книжку не публікувати і рукопис книги Івана Дахна кинути у багаття в ніч на Івана Купала. На щастя, проректор з наукової роботи Міжрегіональної Академії управління персоналом М. Ф. Головатий, вивчивши письмове пояснення автора на рецензію, дав “добро” на публікацію книги. 2001 р. її опублікували накладом 10 тисяч примірників, 2004 р. під час повторної публікації наклад сягнув 6 тисяч примірників. Разом — 16 тисяч.

Другий навчальний посібник з міжнародного приватного права [2] розпочинається з невеликого розділу за назвою “Основні положення міжнародного приватного права”. Цей розділ можна розглядати як коротенький підсумок першої книги [1]. Розділ необхідний для безболісного введення читача до такого подання матеріалу, який ніколи і ніким не застосовувався раніше.

У підручнику наводяться розгорнутий зміст вітчизняних навчальних посібників і підручників з міжнародного приватного права. Таких змістів наведено 15.

В Інтернеті можна знайти основні бібліографічні дані про книги, але практично немає в Інтернеті розгорнутих змістів книг. Застосований прийом дає можливість допитливому читачеві знайти те, що він шукає (зрозуміло, якщо певний аспект відображено принаймні в одному з навчальних посібників чи підручників).

Другий розділ книги [2] містить інформацію про нормативно-правові акти України. Вони згруповані за структурою книги [1]. Наведена інформація містить офіційну назву відповідного нормативно-правового акта, дату його ухвалення, номер, зазначення органу, який ухвалив цей акт, дату і номер реєстрації в Міністерстві юстиції України (якщо такий акт підлягав реєстрації), реєстраційний код та зазначення номера в “Офіційному віснику України”, в якому акт публікувався.

Зазначений розділ спрямований на максимально можливе поєднання теорії і практики. Вказівка нормативно-правових актів потрібна і корисна для практичного розв’язання завдань, які виникають на царині міжнародного приватного права.

Далі у навчальному посібнику [2] подано текст Закону України “Про міжнародне приватне право” з авторськими коментарями окремих його положень.

Розділ 4 книги [2] має назву “Навчальні посібники і підручники Російської Федерації з міжнародного приватного права”. Довелось докласти певних зусиль, щоб знайти ці книги. Навіть Національна бібліотека України ім. В. Вернадського не має всіх вітчизняних книг, не дивлячись на те, що вважається “бібліотекою обов’язкового примірника”. Тим паче — відсутні там російські книги. Така сама ситуація у Парламентській бібліотеці України.

“Додаткові матеріали” книги [2] містять “Перелік хрестоматій та інших публікацій з міжнародного приватного права”. Бібліографічну інформацію про них викладено в хронологічному порядку. Де була можливість, — там зазначено наклад відповідних публікацій. Зроблено це для того, щоб читач мав уяву про те, у бібліотеках якого рівня можна шукати книгу, яка його зацікавила.

На час публікації книги [2] у жодному вітчизняному чи російському навчальному посібнику або підручнику не було глосарія термінів з міжнародного приватного права. Ситуація дивна. Як можна викладати дисципліну і не мати складеної підбірки понять, якими вона оперує? Миритись з відсутністю логіки на цій ділянці неможливо. Ось тому і

склав глосарій. З цією метою вчергове прочитав (або ж пройшов як тралом) сторінки українських і російських навчальних посібників і довідників з міжнародного приватного права. Якщо знаходив слово чи вислів, що підходили до глосарія, то стисло їх формулював, а далі розставляв їх в алфавітному порядку. Таким чином, автор виявився першим укладачем глосарія з міжнародного приватного права на теренах колишнього Союзу РСР.

Книга [2] містить “Питання для заліку (іспиту) з дисципліни “Міжнародне приватне право”. Перелік охопив 91 питання.

З метою перевірки якості засвоєння матеріалу книги [1] у книзі [2] поміщено Тест № 1. Він охоплює 100 питань. Читачеві потрібно вказати номер сторінки з книги [1], на якій міститься інформація щодо суті питання. Наприкінці тесту містяться ключі до нього у вигляді таблиці. Автор взагалі є противником поміщення тестів без ключів. Як може без ключів перевірити правильність своїх висновків читач, особливо студент-заочник?

Немає більшого доцентського чи професорського злочину, як помістити в книзі тести і не дати відповідей на них.

З метою уникнення звинувачень у тому, що автор ігнорує книги інших доцентів і професорів, у книзі [2] міститься Тест № 2, питання якого прив’язані до навчального посібника львівської юристки Г. С. Фединак “Міжнародне приватне право” (К.: Юрінкомінтер, 1997. — 210 с.) Тест охопив 25 питань з трьома варіантами відповідей на кожне питання. Лише одна відповідь з трьох є правильною. Наприкінці Тесту № 2 також міститься таблиця ключів. У таблиці позначено номер питання з правильним варіантом відповіді та номер сторінки у книзі Г. С. Фединак, яка містить інформацію, що підтверджує правильну відповідь.

Коротенький (10 питань) Тест № 3 прив’язано до зазначеної книги Г. С. Фединак і навчального посібника Г. С. Фединак та Л. С. Фединак “Міжнародне приватне право”: навч. посіб., — 2-ге вид., допов. (К.: Юрінкомінтер, 2000. — 416 с.) та навчального посібника харківського правника А. А. Попова “Международное частное право” (Харьков:

РА, 1999. — 220 с.). Кожне з 10 питань має чотири варіанти відповіді. Лише одна відповідь — правильна. До тексту наведено ключі.

Тест № 5 прив'язано до книги [1]. Кожне питання має чотири варіанти відповіді. Лише один варіант правильний. У ключах зазначено правильні варіанти за кожною відповіддю та номер сторінки у книзі [1], яка містить інформацію, що підтверджує правильну відповідь.

Відомо, що апетит приходить під час вживання їжі. Спливали роки і автору захотілось створити ще один навчальний посібник з міжнародного приватного права, який був би продовженням двох попередніх і водночас не повторював би їх. Так з'явилася книга [3].

У розділі 1 подано нову підбірку розгорнутих змістів вітчизняних навчальних посібників і підручників з міжнародного приватного права. Всього таких змістів — 12. Нумерація змістів у книзі [3] є продовженням відповідної нумерації у книзі [2].

Розділ “Нормативно-правові акти” містить їх нову підбірку за темами, що співпадають з темами посібників [1] і [2]. Мета такого підходу зазначена вище у цій статті.

Розділ 3 “Глосарій” містить нові терміни, яких не було у книзі [2], тобто є продовженням попереднього.

У розділі 4 поміщено нову підбірку розгорнутих змістів навчальних посібників і підручників з міжнародного приватного права російських науковців. Всього таких змістів — три. Нумерація змістів у цьому розділі є продовженням нумерації відповідних змістів у книзі [2].

Автору вже давно хотілося познайомити вітчизняного читача із структурою книг з міжнародного приватного права, створених авторами англо-саксонської системи права. У книзі [3] цей намір реалізовано.

Подано розгорнуті змісти книг:

- Вілліса Ріса, Моріса Розенберга і Пітера Хейя (Willis L. M. Reese, Maurice Rosenberg, Peter Hay);
- П. Норза і Дж. Фоусетта (P. M. North and J. I. Foricett);
- Аблі Мейсса (Abla J. Mayss);
- П. Норза (Peter North);

- Альберта Вен Дайсі, Джона Морріса (Abbert Venn Dicey, John Humphrey Cartile Morris).

Подання розгорнутих змістів мало на меті:

- призвичаїти вітчизняного читача до англомовної термінології у сфері міжнародного приватного права;
- показати, що у полі зору англомовних правників перебуває менша, ніж у нас, кількість його напрямів (іншими словами, підгалузей та інститутів), але вони опрацьовані з більшими подробицями.

Автор звертає увагу читача на те, що йому першому вдалося скласти англо-український глосарій з міжнародного приватного права. Раніше у підручниках не було звичайного (українськомовного чи російськомовного) глосарія з міжнародного приватного права. Не було англо-українського (чи англо-російського) глосарія. Чому не було? Хай кожний самостійно дасть відповідь на питання залежно від наявної інформації та світогляду.

Спілкування зі студентами засвідчило, що навіть ті з них, які гарно навчалися і успішно прямували до отримання “червоних дипломів”, не володіли інформацією про засновників цієї галузі права. Саме тому у розділі 7 “Класики міжнародного приватного права” міститься біографічна інформація про Бартола Саксофerratського, Джозефа Сторі, Альберта Вен Дайсі, Джона Морріса.

У вітчизняних підручниках і навчальних посібниках з міжнародного приватного права є розділ про інтелектуальну власність. У деяких підручниках розділи про промислову власність (*industrial property*) і авторське право (*copyright*) є окремими. В інших підручниках ці розділи зливаються в один. В усіх книгах вони досі викладаються неправильно. Розділи “засмічено” публічно-правовими аспектами, місце яких саме у книгах з інтелектуальної власності, а не в книгах з міжнародного приватного права.

Критика підходів вітчизняних і російських науковців пролунала з вуст автора ще в його коментарях деяких положень Закону України “Про міжнародне приватне право” у книзі [2]. У значно розширеному вигляді критику сформульовано у розділі 8 “Інтелектуальна

власність і міжнародне приватне право” книги [3].

Автор зазначав, що в Україні вже створено понад три десятки навчальних посібників і підручників з інтелектуальної власності. Такого розмаїття і близько не було за радянських часів. Не слід публічно-правові аспекти інтелектуальної власності описувати у книгах з міжнародного приватного права. У таких книгах треба зосереджуватися на цивільно-правових аспектах присутності іноземного елемента у сфері інтелектуальної власності. Міжнародне приватне право по-іншому можна назвати “Міжнародне цивільне право”. У Кодексі Антоніо Бустаманде є розділ за такою назвою.

Книга [3] містить і два додатки. Вони, зрозуміло, прямим чином міжнародного приватного права не стосуються.

Додаток 1 “Науково-освітні анекдоти” — це просто нагадка читачеві, що вперше вдалося сплавити воедино гумор і юриспруденцію у книзі [4]. Цим був приємно вражений американець, генеральний директор Всесвітньої організації інтелектуальної власності доктор Арпад Богш. Ксерокопія його схвального листа міститься на сторінці 14 книги [5]. Додаток 1 призначений для дозвілля. Додаток 2 “Право і мова” книги [3] теж прямим чином не стосується міжнародного приватного права. Основна мета додатку полягала в тому, щоб надати законодавцям і широкому читачькому загалу достовірний переклад “Європейської хартії для регіональних або меншинних мов”. Чинний офіційний переклад не був точним.

Читачеві слід нагадати, що Додаток 2 створювався у період жорсткої боротьби навколо так званого “Мовного закону В. Колесниченка і С. Ківалова”. Не дивлячись на докладені автором цих розділів зусилля, робоча група, яка працювала над поліпшенням мовного закону і яку очолював екс-віце-спікер Руслан

Кошулинський, інтересу до правильно перекладеного тексту “Європейської хартії для регіональних або меншинних мов” не виявила. Очевидно логіка для вітчизняного законодавця є чимось чужим і йому незрозумілим. Як казала одна дама: “Все наши глупости убедительно говорят о том, что мы все еще думаем своей головой!”

Знайомство з науковою та навчальною літературою з міжнародного приватного права дає можливість сформулювати такі висновки:

1. Дисципліні “Міжнародне приватне право” потрібен словник, оскільки практично всі дисципліни мають свої словники, а ця дисципліна його досі не має.

2. Не дивлячись на те, що Україна належить до романо-германської (континентальної) системи права, не завадило б мати серію книг, де б описувалися справи з “іноземним елементом”, розглянуті у судових органах України. Такі книги відомі англо-саксам, як *case-books*.

3. Слід вирішити, хто саме і як відслідковуватиме нормативно-правові акти, що стосуються міжнародного приватного права у розрізі його підгалузей чи інститутів. Досі це виконував автор цієї статті. По-перше, він не вічний, по-друге — не може переробити роботу всього світу.

Література

1. Дахно. І. І. Міжнародне приватне право: Навч. посіб. — 2-ге вид. стер. — К.: МАУП, 2004. — 312 с.
2. Дахно І. І. Міжнародне приватне право: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літ., 2008. — 316 с.
3. Дахно І. І. Міжнародне приватне право: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літ., 2012. — 290 с.
4. Дахно И. И. Патентно-лицензионная работа. — К.: Блиц-информ, 1996. — 256 с.
5. Дахно И. И. Интеллектуальная собственность в США. Англо-русский глоссарий по интеллектуальной собственности. — К.: Центр учеб. лит., 2012. — 280 с.

Стаття стосується прикладних аспектів міжнародного приватного права як дисципліни. Це право є внутрішньодержавним за своєю природою. Висвітлюються специфічні риси трьох навчальних посібників автора у сфері міжнародного приватного права.

Статья касается прикладных аспектов международного частного права как дисциплины. Это право является внутригосударственным по своей природе. Освещаются специфические черты трех учебных пособий автора в сфере международного частного права.

The paper deals with applied aspects of Private International Law as a discipline. The Law is a domestic one by its nature. The specific features of three manuals by the author have been enlightened.

Надійшла 30 грудня 2014 р.

ЩОДО ДЕЯКИХ ВИМОГ РЕЖИМУ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 68–71

Досліджуються деякі аспекти дотримання режиму у виправних колоніях.

Серед переліку основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених закон на першому місці ставить встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим) — ч. 3 ст. 6 КВК України. Саме дотримання вимог режиму забезпечує результативність інших засобів виправлення і ресоціалізації.

Свого особливого значення режим набуває при виконанні покарань, які пов'язані з обмеженням чи позбавленням волі, і які відбуваються в установах виконання покарань (виправні центри, арештні доми, виправні і виховні колонії).

Що стосується режиму в колоніях, то КВК визначає його як “встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених, постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колоній; зміну умов тримання засуджених” (ч. 1 ст. 102 КВК). І далі: “режим створює умови для суспільно корисної праці засуджених; загальноосвітнього і професійно-технічного навчання; соціально-виховної роботи та громадського впливу” (ч. 3 ст. 102 КВК).

Серед комплексу питань, які вирішуються застосуванням режиму, в першу чергу вказується на забезпечення ізоляції засуджених. Така ізоляція аж ніяк не є абсолютною. За-

кон надає цілу низку можливостей для засудженого до позбавлення волі для контактів із зовнішнім світом. Такі можливості значно поширилися із прийняттям Закону України від 8 квітня 2014 р. “Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів”.

Назвемо деякі з цих можливостей.

Всі засуджені до позбавлення волі мають право на побачення: короткострокові, тривалістю до чотирьох годин, тривалі — до трьох діб (ч. 1 ст. 110 КВК). У ч. 4 цієї статті встановлюється кількість побачень обох видів для окремих категорій засуджених. Тривалі побачення надаються зараз і засудженим до довічного позбавлення волі, згідно із Законом від 8 квітня 2014 р. (ч. 5 ст. 151 КВК).

До речі, у законодавстві таких демократичних країн, як Норвегія і Швейцарія, тривалих побачень для засуджених не передбачено (див. “Закон і обов'язок”, 2011, № 24, с. 3; № 2014, № 39, с. 4).

Для одержання правової допомоги засудженим надається право на побачення з адвокатом або іншим фахівцем у галузі права. За бажанням засудженого або адвоката (фахівця) побачення можуть надаватися наодинці. Кількість і тривалість таких побачень не обмежена (ч. 3 ст. 110 КВК).

Кількість посилок (передач) і бандеролей, що одержують засуджені до арешту та позбавлення волі, не обмежується (ч. 1 ст. 112 КВК). Знову ж таки, у норвезьких тюрмах будь-які передачі та продовольчі посилки засудженим

заборонені. У швейцарських — отримання посилок дозволяється чотири рази на рік або у святкові дні (див. “Закон і обов’язок”, 2011, № 24, с. 3; № 2014, № 39, с. 4).

Засудженим також дозволяється одержувати і відправляти листи і телеграми за свій рахунок без обмеження їх кількості (ч. 1 ст. 113 КВК).

Засудженим надається право на телефонні розмови (у тому числі у мережах рухомого (мобільного) зв’язку) без обмеження їх кількості під контролем адміністрації, а також право користуватися глобальною мережею Інтернет. Телефонні розмови між засудженими, які перебувають у місцях позбавлення волі, забороняються (ч. 5 ст. 110 КВК).

У швейцарських тюрмах користування мобільними телефонами заборонено, у норвезьких — засуджені мають право на телефонний дзвінок тривалістю 20 хвилин один раз на тиждень (дзвінки прослуховуються) (див. “Закон і обов’язок”, 2011, № 24, с. 3; 2014, № 39, с. 4).

Звернено увагу на слова в ч. 5 ст. 110 КВК “під контролем адміністрації”. Є чимало пропозицій щодо надання законом засудженим до позбавлення волі вільно носити при собі і користуватися мобільними телефонами без прослуховування розмов представниками адміністрації (див. “Юридичний вісник України”, 2013, № 4 с. 11; “Судебно-юридическая газета”, 2013, № 35, с. 16).

Треба зауважити, що Законом від 8 квітня 2014 р. право безконтрольного користування мобільним зв’язком було надано засудженим до обмеження волі (ч. 2 ст. 59 КВК), а також засудженим до позбавлення волі жінкам, яким надано право проживати за межами виправної колонії (ч. 2 ст. 142 КВК). Зрозуміло, що й здійснювати реальний контроль за надходженням мобільних телефонів до таких категорій засуджених дуже складно.

Що ж до засуджених до позбавлення волі, які відбувають покарання в колоніях, закон такого права їм не надав і зараз.

Це призводить до того, що мобільні телефони є чи не найпоширенішим забороненим предметом, який надходить до відбуваючих покарання в колоніях. Таке надходження

здійснюється всіма можливими способами: приховано у передачах і посилках, особистою передачею в ході тривалих побачень і відвідувань на днях “відкритих дверей”, внаслідок “перекидок” через огорожу установ, на транспорті, що заїжджає на територію колонії, а також корумпованими працівниками з представників адміністрації та вільнонайманих співробітників.

Зазвичай, адміністрацією колоній приймаються всілякі заходи по недопущенню незаконного надходження мобільних телефонів у житлову і виробничу зони: огляд надходжень, транспорту, особистий обшук конкретних осіб, патрулювання працівників колонії за її зовнішнім периметром, проведення оперативно-розшукової роботи. Зокрема, у певний час силами працівників колоній, насамперед працівниками оперативних підрозділів, нагляду, безпеки, режиму, проводяться спеціальні операції “Заслон” і “Щит”, основним призначенням яких є недопущення на територію колоній заборонених предметів, у т. ч. мобільних телефонів, а також вилучення заборонених предметів, що нелегально надійшли до засуджених або виготовлені ними.

Як свідчать показники цієї діяльності, на територію колоній і слідчих ізоляторів незаконно потрапляє (або робиться спроба надходження) велика кількість мобільних телефонів. І якщо своєчасне перешкоджання працівниками адміністрації такому надходженню апаратів свідчить про їх належну діяльність, то чималі випадки вилучення цих речей безпосередньо в зонах, що охороняються, свідчить про недостатній рівень такої роботи. Необхідно також взяти до уваги, що як і у випадках з іншими забороненими предметами, частина мобільних телефонів, яка незаконно знаходилась у засуджених, залишалася у них більший чи менший час, що давало їм можливість налагоджувати незаконні зв’язки з абонентами за допомогою цих атрибутів.

Протягом перших шести місяців 2010 р. у зонах, що охороняються, було проведено 99403 обшуки, з них 847 загальних, 78148 вибіркових та 20408 контрольних. У результаті було вилучено 2528 мобільних теле-

фонів. Для повноти картини зазначимо, що одночасно було вилучено такі заборонені предмети: 15137 грн, 2,5 л спиртних напоїв, 2233 л браги, 121,77 г наркотичних речовин та 749 колючо-ріжучих предметів.

За цей самий період при спробі доставки в зони було вилучено 1242 мобільних телефони.

У 2011 р. в зонах, що охороняються, було вилучено в ході обшуків 7890 мобільних телефонів, при спробі доставки в зони вилучено 4549 цих предметів. У 2012 р. в зонах, що охороняються, вилучено 11319 мобільних телефонів. При спробі доставки їх у зони — вилучено 6643. У 2013 р. в період від 20 квітня по 10 травня в ході проведених операцій “Заслон” та “Щит” у зонах, що охороняються, було вилучено 1116 мобільних телефонів, а при спробі їх доставки в ці зони — вилучено 796 апаратів.

Наведемо кілька характерних прикладів, що мали місце у вказані часи. При спробі перекиду до зони, що охороняється, персонал виправної колонії затримав двох раніше судимих громадян, в яких було вилучено 11 мобільних телефонів, 6 зарядних пристроїв до них та 2 л спиртовмісної речовини.

Під час огляду одягу і особистих речей молодшого інспектора відділу нагляду і безпеки при вході до зони, що охороняється, в його носках було виявлено мобільний телефон і 103,35 г наркотичної речовини канабіс. Під час огляду вмісту посылки, що надійшла на ім'я засудженого, у шести пакетах з-під соку персонал установи виявив шість мобільних телефонів. При огляді вмісту передачі для засудженого працівники установи вилучили 9 мобільних телефонів, а крім того 800 грн, дві літрових пляшки із спиртовмісною речовиною, зелену речовину рослинного походження та 800 г сухих дріжджів.

Співробітники колонії в ході догляду вантажного автомобіля, який завозив у виробничу зону прилади для переробки сировини, вилучили велику кількість різних заборонених предметів, у тому числі 10 мобільних телефонів, 7 зарядних пристроїв, три гарнітури та шість батарей до мобільних телефонів.

Звичайно, по всім цим і аналогічним проявам застосовувалися заходи адміністративно-

го і кримінального впливу (цифрові показники і факти наведені за матеріалами видання “Закон і обов’язок” за 2010–2014 рр. з ресурсу zio@kvs.gov.ua).

Отже, можна констатувати, що додержання режиму ізоляції в частині недопущення неконтрольованого адміністрацією користування засудженими до позбавлення волі мобільними телефонами у багатьох випадках здійснювалося не на належному рівні. Зауважимо, що проведення в масовому порядку обшуків у зонах, що охороняються, із виявленням і вилученням мобільних телефонів, викликає підвищене напруження у стосунках між тими, хто виконує покарання, і тими, хто його відбуває. Особливо це стосується випадків, коли для проведення вказаних заходів залучаються підрозділи спеціального призначення пенітенціарної служби, які діють інколи доволі жорстко.

Отже, з огляду на наведене, а також на думку, що побутує у деяких засобах масової інформації, стосовно необхідності надання можливості ув’язненим зберігати контакти із зовнішнім світом, що є умовою для їх виправлення і ресоціалізації, зафіксувати в законі можливість неконтрольованого зв’язку засуджених до позбавлення волі із зовнішнім світом через мобільні телефони, які б вони безперешкодно мали при собі? У цьому є сенс, якби бути впевненим, що такий зв’язок буде використаний лише на благо. Але є й протилежна думка з цього приводу.

По-перше, тому що саме режим утримання засуджених передбачає їх ізоляцію, яка, серед іншого, обмежує можливість спілкування із тими, хто знаходиться за межами колоній. Ті права в цьому плані, які вже надані, можуть викликати заздрість навіть у представників самого Євросоюзу.

По-друге, за допомогою неконтрольованого мобільного зв’язку, засуджені прямо із зони, яка охороняється, організовуватимуть втечі та вчиняти “інші, протиправні дії, виступатимуть у ролі співвиконавців (інколи навіть організаторів) різних злочинів: шахрайств, вимагань, оборудок з наркотичними засобами тощо. До речі, такі діяння відбува-

ються і сьогодні, причому за допомогою незаконно отриманих мобільних телефонів”^{*}.

Можна констатувати, що випадки шахрайських проявів за допомогою мобільних телефонів, що незаконно знаходилися в зоні, що охороняється, неодноразово висвітлювалися у ЗМІ. Про це каже один з міліцейських керівників (див. “Факты и комментарии”, 2014, № 144, с. 15).

Характерною є така ситуація. Близьким конкретної особи телефонує, як потім виявляється, засуджений до позбавлення волі, і каже, що їх син (брат, чоловік) затриманий міліцією за хуліганство, порушення правил дорожнього руху тощо і йому загрожує реальний строк позбавлення волі. Той, що телефонує, представляється слідчим, іншим відповідальним представником міліції або іншою “викликаючою довіру” людиною і каже, що за певну суму “справу можна зам’яти”. Дані про жертву, риси її характеру збираються заздалегідь співучасниками злочину. Розмова ведеться так переконливо і впевнено, що заганяє співрозмовника у стресовий стан. Тут дається взнаки досвід того, хто телефонує у спілкуванні зі слідчими, прокурорами та іншими “громадянами начальниками”. Для передачі у відповідному місці спілчнику, або переказу на картку називається реально можлива для співрозмовника сума грошей (це теж відслідковується заздалегідь) і вельми стислі строки їх передачі (щоб не дати обдуреному схаменутись).

У багатьох випадках така оборудка спрацьовує. Цьому сприяють відомі людям факти (із ЗМІ тощо) нечесної поведінки окремих працівників міліції. Звичайно подібні “комбі-

нації” у більшості випадків “розкручуються” і без осіб, які відбувають покарання.

Причому злочинці постійно слідкують за змінами в ситуації. Вкрай зухвалими є такого роду випадки. Один із відбуваючих 15 років покарання в колонії за вбивство, зателефонував батькам і повідомив, що їх сина під час бойових дій в зоні АТО поранено, він у шпиталі і на лікування терміново потрібна велика сума грошей. Все, що було на рахунках, невтішні батьки негайно переслали на номер банківської картки, який назвав злочинець. А ввечері батько таки додзвонився до сина і дізнався, що той живий і здоровий, справно виконує свій обов’язок. Слідство встановило співучасницю шахрая, яка у змові з ним знімала гроші з різних банкоматів (46 тис. грн) (див. Грані шахрайства “Голос України”, № 154, 2014 р. “Іменем закону”; 2014, № 42, с. 16–17).

Другий злочинний вияв. Боець одного з батальйонів не виходив на зв’язок із батьками і друзями. З’явився “благодійник”, який повідомив матері, що за гроші можна такий зв’язок відновити. Треба чекати, коли їй подзвонить чоловік, який скаже, що робити. Таким чоловіком виявився засуджений до позбавлення волі, що відбував покарання в колонії. Він у своїх дзвінках з мобільного телефону погрожував матері бійця, вимагаючи гроші. І дійсно, збентежена матір перевела на банківську картку значну суму грошей “благодійнику”. Силами співслужбовців бійця злочинці були виявлені (див. “Голос України”, № 199, 2014 р.).

Отже, законодавцям треба зважити всі *pro et contra* (“За” і “Проти”) для прийняття рішення по цьому питанню. На думку приходить постулат стародавніх: *In favorem libertatis omnia jura clamant, sed est modus in rebus* (На користь свободи волає усяке право, але всьому є міра).

^{*} Ковальський В. До євростандартів через ... євро-в’язниці / В. Ковальський // Іменем закону. — 2014. — № 30. — С. 12–13.

Досліджено аргументи і контраргументи можливості вільного користування мобільним зв’язком засуджених у виправних колоніях.

Исследованы аргументы и контраргументы возможности свободного пользования мобильной связью осужденных в исправительных колониях.

The article deals with arguments and counter the possibility of free use of mobile communications prisoners in correctional facilities.

Надійшла 17 листопада 2014 р.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОЯВІВ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 72–76

Розглянуто правові норми кримінального законодавства України, які містять ознаки причетності до злочину.

Із прийняттям у 2001 р. нового кримінального законодавства України з'явилися нові види злочинів, які містять ознаки причетності до злочину: заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності, заздалегідь не обіцяна легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, заздалегідь не обіцяне використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотиків, тощо. Протягом дії нового кримінального законодавства України неодноразово змінювалася редакція кримінально-правових норм, які передбачали відповідальність за причетність до злочину.

Проблемам причетності до злочину присвячували праці такі вчені: Г. І. Баймурзін, Ф. Г. Бурчак, І. А. Бушуєв, А. А. Васильєв, К. О. Волотова, Г. Б. Віттенберг, А. В. Зарубін, М. І. Ковальов, М. Й. Коржанський, В. О. Кузнєцов, В. О. Навроцький, Є. В. Пономаренко, А. А. Піонтковський, Б. Т. Разгільдієв, К. М. Серьожкіна, Є. В. Фесенко, І. Х. Хакімов, М. Х. Хабібুলін та ін.

Між тим, серед дослідників відсутня єдина думка щодо визначення видів причетності до злочину. Це пояснюється тим, що в новому кримінальному законодавстві України, як і раніше, немає спеціальних правових норм, які б чітко визначали, що є причетністю до злочину, які її ознаки та види. Законодавець України навіть у кримінально-правових нормах не використовує термін “причетність”. Між тим Пленум Верховного Суду України у сво-

їх постановах цей термін уживає, аналізуючи ознаки заздалегідь не обіцяного приховування злочину та інших різновидів причетності до злочину. Крім того, зазначений термін широко застосовують вітчизняні та зарубіжні вчені у кримінально-правовій доктрині.

Визначимо правові норми кримінального законодавства України, які містять ознаки причетності до злочину, встановлення видів причетності до злочину та їх класифікація.

Якщо врахувати відсутність єдності поглядів у теоретиків кримінального права у тлумаченні ознак причетності в юридичній літературі, не варто дивуватися існуванню різних думок стосовно визначення видів причетності до злочину. Існує багато думок щодо критеріїв поділу причетності до злочину на різновиди. У радянській кримінально-правовій науці було усталене уявлення про певні види причетності до злочину, до яких традиційно відносили: 1) заздалегідь не обіцяне приховування злочину; 2) неповідомлення про злочин; 3) потурання злочину. Деякі дослідники, викремлювали заздалегідь не обіцяне придбання або збут майна, одержаного злочинним шляхом, у самостійний вид причетності до злочину [1, 146; 5, 10; 6, 16, 119], інші розглядали його як підвид заздалегідь не обіцяного приховування злочину [2, 82]. Однак окремі вчені вважали, що заздалегідь не обіцяне придбання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, не є причетністю до злочину [4, 38; 15, 36, 118–120, 123]. Така позиція радянських

науковців була зумовлена насамперед тим, що про заздалегідь не обіцяне придбання або збут майна, отриманого злочинним шляхом, не було ніяких вказівок у правових нормах Загальної частини кримінального законодавства, на відміну від заздалегідь не обіцяного приховування злочину (ст. 20 КК УРСР 1960 р.) та неповідомлення про злочин (ст. 21 КК УРСР 1960 р.).

Заздалегідь не обіцяне придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, об'єднує з приховуванням злочину та обставина, що його вчинення можливе лише за наявності попередньої злочинної діяльності іншої особи. У дореволюційному праві заздалегідь не обіцяне придбання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, більшість учених розглядали як різновид приховування злочину. Так, наприклад, М. А. Неклюдов вважав, що приховування (у формі купівлі та прийняття в заставу) викраденого складає самостійний проступок, передбачений ст. 180 Статуту про покарання, які накладаються мировими судьями, 1864 р., і не карається за правилами співучасті [9, 86].

В юридичній літературі ставлення до потурання злочину є різним. Так, А. Н. Трайнін, В. С. Прохоров та інші радянські вчені не визнавали потурання злочину різновидом причетності до злочину [8, 633–636; 12, 46, 48; 14, 134–136], інші, навпаки, вважали потурання одним із видів причетності, як і заздалегідь не обіцяне приховування злочину та недонесення про злочин. Навколо проблем правової природи потурання злочину й досі існують суперечки. Так, А. В. Шеслер, наприклад, не бачить підстав, щоби виокремлювати потурання як самостійну форму причетності, оскільки різні види діянь, що утворюють потурання, насправді входять до інших кримінально-правових інститутів [16, 43]. Схожу позицію займають Є. В. Пономаренко та інші вітчизняні та зарубіжні вчені [10, 19]. На думку Б. Т. Разгільдієва, причетність до злочину не охоплює потурання, оскільки потурання — це неперешкодження злочину з боку особи, яка юридично повинна це зробити [12, 45]. Невиконання юридичного обов'язку такими особами завжди має заподіюючий

характер, а причетність, як вважає Б. Т. Разгільдієв, не має заподіюючого характеру, вона створює тільки умови, що сприяють продовженню злочинної діяльності. Однак із такою думкою авторів не слід погоджуватися. Потуранню притаманні ознаки, які характерні для інституту причетності до злочину. Цей вид причетності об'єднує з іншими різновидами кримінального права наявність предикатного злочину. До вчинення злочину, який передував потуранню, винна особа не перебуває у так званому двосторонньому причинному зв'язку. Між потурачем і виконавцем предикатного злочину відсутня домовленість на вчинення злочину.

У кримінальному законодавстві України не дано поняття потурання злочину, однак ознаки потурання злочину містяться в деяких кримінально-правових нормах Особливої частини Кримінального кодексу України. Цікаво зазначити, що поняття потурання злочину не виокремлювалося також у радянському законодавстві. Ознаки потурання розкривалися в теорії кримінального права радянського періоду. У перших радянських документах термін “потурання” згадувався в окремих кримінально-правових нормах.

У Загальній частині КК УРСР 1960 р. закріплювалися такі види причетності до злочину: 1) переховування і 2) недонесення. Відповідно до ст. 20 (переховування) КК УРСР 1960 р. переховування мало бути заздалегідь не обіцяним. Ця правова норма виділяла такі види переховування: 1) переховування злочинця; 2) переховування знарядь і засобів вчинення злочину; 3) переховування слідів злочину; 4) переховування предметів, добытих злочинним шляхом. Згідно зі ст. 21 (недонесення) КК УРСР 1960 р. недонесення розглядалось у двох видах: 1) недонесення про достовірно відомий підготовлюваний злочин; 2) недонесення про достовірно відомий вчинений злочин. У ст. 20 КК УРСР 1960 р. вказувалося, що відповідальність за переховування настає лише у випадках, спеціально передбачених ст. 186, а у ст. 21 КК УРСР 1960 р. — спеціально передбачених ст. 187 цього Кодексу. В Особливій частині КК УРСР 1960 р. було закріплено відпові-

дальність за заздалегідь не обіцяне придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом (ст. 213). Згідно з ч. 1 ст. 213 КК УРСР 1960 р. передбачалася відповідальність за заздалегідь не обіцяне придбання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, а ч. 2 ст. 213 КК УРСР 1960 р. — за заздалегідь не обіцяні збут або зберігання з метою збуту, а так само придбання з метою збуту майна, завідомо здобутого злочинним шляхом. Схожа проблема стосувалася потурання злочину, яку також окремі радянські вчені не відносили до видів причетності до злочину [7, 498; 8, 633–635; 12, 46, 48; 14, 134–136]. Таку саму позицію щодо потурання злочину [3, 8–9; 10, 7] та заздалегідь не обіцяного придбання та збуту майна, одержаного злочинним шляхом [13, 140; 16, 43–44], займають деякі сучасні дослідники.

Треба зауважити, що кримінальне законодавство УРСР 1960 р. не містило словосполучення “причетність до злочину”. У правових нормах, де йшлося про приховування злочину та недонесення про злочин, не вказувалося, що вони є причетністю до злочинів. Позаяк, у теорії радянського кримінального права та радянській судовій практиці ці види злочинів розглядались як причетність. Так, наприклад, у пункті 1 Постанови Пленуму Верховного Суду СРСР від 31 липня 1962 р. № 11 “Про судову практику в справах про заздалегідь не обіцяне приховування злочинів, придбання та збут завідомо викраденого майна” було вказано, що заздалегідь не обіцяне приховування злочину і недонесення про злочин є формами *причетності до злочину* (курсив наш. — А. Б.) [11]. Зокрема, з цього положення випливає, що недонесення та приховування злочину є різновидами причетності до злочину. Отже, у судовій практиці радянського періоду було прийнято класифікувати причетність до злочину на відповідні види.

Незважаючи на те, що в Загальній частині Кримінального кодексу УРСР 1960 р. не було правової норми, яка б містила роз’яснення щодо потурання злочину, а також заздалегідь не обіцяного придбання або збуту майна, отриманого злочинним шляхом, вони є при-

четністю до злочину, оскільки їм властиві ознаки, характерні для інституту причетності до злочину.

Проаналізувавши кримінально-правові норми Загальної та Особливої частин сучасного кримінального законодавства України, можна виділити такі види причетності до злочину: 1) заздалегідь не обіцяне приховування злочину; 2) заздалегідь не обіцяне придбання, отримання, зберігання та збут майна, одержаного злочинним шляхом; 3) заздалегідь не обіцяну легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; 4) заздалегідь не обіцяне використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 5) заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності; 6) неповідомлення про злочин; 7) потурання злочину. Зазначені види причетності до злочину можна класифікувати у відповідні групи залежно від об’єктивних та суб’єктивних ознак злочинів, що мають ознаки причетності, виду предикатного злочину або стадії його вчинення тощо.

Злочини, що мають ознаки причетності, законодавець України сформулював у різних розділах Особливої частини Кримінального кодексу. Більшість видів причетності до злочину передбачено в спеціальних кримінально-правових нормах. Однак неповідомлення про злочин та потурання злочину законодавець не виокремив у спеціальних нормах. Так, ознаки потурання впливають із норм, які містять ознаки службових злочинів, а неповідомлення — із норм, які містять правовий обов’язок для відповідних суб’єктів повідомити компетентні органи про скоєний злочин або злочин, що вчиняється. Тому за способом опису причетних злочинів в Особливій частині КК України можна виділити злочини, які законодавець виокремив у спеціальних правових нормах, і злочини, які законодавець не передбачив у спеціальних правових нормах. До першого виду належать: 1) заздалегідь не обіцяне приховування злочину (ст. 396 КК України); 2) заздалегідь не

обіцяне придбання, отримання, зберігання та збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК України); 3) заздалегідь не обіцяну легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України); 4) заздалегідь не обіцяне використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК України); 5) заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК України). До другого виду належать: 1) неповідомлення про злочин; 2) потурання злочину.

Види причетності злочинів розрізняються залежно від стадії вчинення предикатного злочину. Так, наприклад, потурання злочину або неповідомлення про готування до злочину або замах на нього може виникнути лише до закінчення предикатного злочину, тимчасом як заздалегідь не обіцяне придбання, отримання, зберігання, збут, використання або відмивання майна, одержаного злочинним шляхом, може виникнути лише після закінчення предикатного злочину. Тому, залежно від стадії вчинення предикатного злочину, причетність можна класифікувати за такими видами: 1) причетність до злочину, який уже вчинено; 2) причетність до злочину, до якого особа готується або вчиняє замах.

За об'єктом види причетності можна поділити на злочини, де основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини у сфері правосуддя, та злочини, в яких зазначені суспільні відносини є додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом. Суспільні відносини, які охороняють інтереси у сфері правосуддя, є основним безпосереднім об'єктом приховування злочину. Для інших видів причетності ці суспільні відносини є додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом.

Залежно від суб'єктивної сторони злочину можна поділити на ті, що вчиняються умисно, та злочини зі змішаною формою вини. Так, змішана форма вини характерна для потурання злочину у виді злочинної недбалості. Інші злочини, які є проявом причетності, вчиняються умисно.

Залежно від тяжкості причетного злочину щодо предикатного злочину можна виділити злочини, за які законодавець передбачив відповідальність більш високу порівняно з основним злочином, і причетні злочини, за які законодавець установив покарання менш суворе порівняно з основним злочином. Більш суворим може бути покарання за причетність до злочину при вчиненні: 1) заздалегідь не обіцяної легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; 2) заздалегідь не обіцяного використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 3) потурання злочину. Інші види причетності до злочину передбачають менш сувору відповідальність порівняно з предикатним злочином.

Для притягнення до відповідальності за окремі види причетності до злочину законодавець України вимагає обізнаності винної особи з основними ознаками предикатного злочину. Так, наприклад, приховуючи злочин, вона повинна достовірно знати, що приховує тяжкий або особливо тяжкий злочин. При кваліфікації сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності винна особа повинна знати, що приховує діяльність злочинної організації. Схожого підходу законодавець вимагає при кваліфікації відмивання злочинних доходів, а також використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Тому залежно від ступеня обізнаності винної особи з ознаками предикатного злочину можна виділити такі види: 1) причетні злочини, за яких необхідно бути обізнаним з основними ознаками предикатного злочину; 2) причетні злочини, за яких не обов'язково бути обізнаним з основними ознаками предикатного злочину. Першим видом є: 1) заздалегідь не обіцяне приховування злочину; 2) заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності; 3) заздалегідь не обіцяну легалізацію (відмивання) доходів, одержаних

злочинним шляхом; 4) заздалегідь не обіцяне використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 5) неповідомлення про злочин. Другий вид: 1) заздалегідь не обіцяне придбання, отримання, зберігання та збут майна, одержаного злочинним шляхом; 2) потурання злочину.

Література

1. Баймурзин Г. И. Ответственность за прикосновенность к преступлению / Г. И. Баймурзин. — Алма-Ата: Наука, 1968. — 188 с.
2. Бушуев И. А. Ответственность за укрывательство преступлений и недоносительство / И. А. Бушуев. — М.: Юрид. лит., 1965. — 139 с.
3. Васильев А. А. Уголовно-правовая характеристика прикосновенности к преступлению: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. А. Васильев. — Екатеринбург, 2009. — 28 с.
4. Виттенберг Г. Б. Прикосновенность к преступлению по советскому уголовному праву: Учеб. пособие / Г. Б. Виттенберг, П. Н. Панченко; [отв. ред. Г. С. Гаверов]. — Иркутск, 1976. — 50 с.
5. Коржанский Н. И. Ответственность за приобретение, хранение и сбыт имущества, добытого преступным путем / Н. И. Коржанский. — Волгоград: Научно-исслед. и ред.-издат. отдел Высшей следственной школы МВД СССР, 1971. — 88 с.
6. Кузнецов В. А. Борьба с преступным приобретением и сбытом имущества / В. А. Кузнецов. — К.: Наук. думка, 1970. — 160 с.
7. Курс советского уголовного права. Часть Общ.: в 6 т. — Т. 2: Преступление / А. А. Пионтковский; [ред. кол.: А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе]. — М.: Наука, 1970. — 516 с.
8. Курс советского уголовного права. Часть Общ.: в 6 т. — Т. 1 / [отв. ред.: Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский]. — Л.: ЛГУ, 1968. — 648 с.
9. Неклюдов Н. А. Общая часть уголовного права. Конспект / Н. А. Неклюдов, магистр прав. — СПб.: Тип. П. П. Меркульева, 1875. — 332 с.
10. Пономаренко Е. В. Некоторые теоретические и законодательные проблемы прикосновенности к преступлению по уголовному праву Российской Федерации: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Е. В. Пономаренко. — Саратов: Саратовская гос. акад. права, 2007. — 26 с.
11. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 31 июля 1962 г. № 11 "О судебной практике по делам о заранее не обещанном укрывательстве преступлений, приобретении и сбыте заведомо похищенного имущества" // Бюллетень Верховного Суда СССР. — 1962. — № 5. — С. 17–19.
12. Разгильдиев Б. Т. Уголовно-правовые проблемы прикосновенности к преступлению / Б. Т. Разгильдиев; [под ред. А. П. Горшенева]. — Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1981. — 96 с.
13. Свинаярева Е. А. Прикосновенность к преступлению / Е. А. Свинаярева // Вест. Владимирск. юрид. ин-та, 2009. — № 2 (11). — С. 137–142.
14. Трайнин А. Н. Учение о соучастии / А. Н. Трайнин. — М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. — 158 с.
15. Хакимов И. Х. Ответственность за прикосновенность к хищению социалистического имущества / И. Х. Хакимов; [отв. ред.: Б. С. Никифоров]. — Ташкент: Фан, 1982. — 124 с.
16. Шеслер А. В. Ответственность за прикосновенность к преступлению по новому уголовному законодательству / А. В. Шеслер // Уголовное право и современность. — Красноярск: Красноярск. высш. шк. МВД России, 1997. — С. 43–47.

Визначено злочини, які є проявом причетності. Встановлено ознаки, за якими можливо класифікувати причетні злочини на певні види.

Определены преступления, являющиеся проявлением прикосновенности. Установлены признаки, по которым можно классифицировать причастные преступления на определенные виды.

The crimes, which can be classified as implication, are determined. We have also defined the signs with which different types of implication in a crime can be classified.

Надійшла 18 грудня 2014 р.

ЧЕСТЬ ТА ГІДНІСТЬ ЯК ДОДАТКОВИЙ БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 77–82

Для глибшого правового дослідження честі та гідності особи як об'єкт злочину, слід звернути увагу на вивчення питання щодо честі та гідності особи як додаткового безпосереднього об'єкта злочину. За основу приймається концепція, що об'єктом злочину є суспільні відносини, на які посягає злочин.

Особливою частиною КК України передбачається відповідальність за низку злочинів, додатковим безпосереднім об'єктом яких є честь та гідність особи. Під додатковим безпосереднім об'єктом розуміються суспільні відносини, на які поряд з основним безпосереднім об'єктом злочину здійснюється посягання. Так, значна кількість посягань на здоров'я особи, її статеву свободу та статеву недоторканість, конституційні права пов'язуються із посяганнями на честь та гідність особи. Саме у цьому контексті і виникає необхідність дослідження честі та гідності особи як додаткового безпосереднього об'єкта злочину.

Отже, таке дослідження дає не тільки повне уявлення про місце та роль честі і гідності особи в системі об'єктів злочинів, а й можливість повною мірою з'ясувати особливості кримінально-правової охорони честі та гідності особи, а також специфіку вчинення посягання на честь та гідність особи при посяганні на інший (основний безпосередній) об'єкт злочину.

Поряд зі статтями, передбаченими розділом III Особливої частини КК України, які забезпечують кримінально-правову охорону честі та гідності, КК України містить норми як Загальної, так і Особливої частини, які мають пряме відношення до кримінально-правової охорони честі та гідності особи.

Цінність законодавства про кримінальну відповідальність загалом і його окремих інститутів не може бути зрозумілою поза зв'язком з мораллю, гуманними стосунками у сучасному демократичному суспільстві. Існує тісна взаємодія кримінально-правових заборон і моральних вимог, утворена єдністю гуманізму і демократії, а також спільністю матеріального критерію і соціальних вимог. При доповненні юридичної оцінки злочинного діяння моральною посилюється загальнопрофілактичний вплив кримінально-правових установок.

Закріплюючи найважливіші моральні уявлення, у тому числі про честь і гідність особи, норми кримінального законодавства мають високу соціальну значущість і можуть бути схарактеризовані "...в якості своєрідного носія моралі, а відповідно, моральної цінності" [1, 207].

Цінність законодавства про кримінальну відповідальність визначається також його роллю в захисті особи, її прав та інтересів. У юридичній літературі майже загальновизнаною є думка про те, що норми КК України в реалізації ідеї гідності особи виконують лише негативну функцію. Роль кримінально-правових заборон зводиться до покарання осіб, винних у злочинних виявах, а відбиття поняття про честь та гідність пов'язується лише із змістом складів названих злочинів [2, 6–13].

Такий підхід слід визнати одностороннім, який не розкриває повною мірою цінності норм та інститутів законодавства про кримінальну відповідальність, які спрямовані на охорону честі і гідності особи. Важливість і необхідність кримінального законодавства не вичерпується охоронною функцією, яка витісняє небажаність злочинних вивів для благ особи. Кримінально-правові норми мають значну виховну спрямованість. Відповідно до цього, честь і гідність нарівні з іншими моральними поняттями входять до складу багатьох статей КК України, тим самим вони допомагають закріпленню у свідомості громадян високих моральних принципів, які вимагають поваги до людини, всебічно оберігають її права і свободи.

Так, поняття “гідність особи” отримало правове закріплення в диспозиціях статей, які регламентують інститут покарання у КК України. Зокрема, відповідно до ст. 50 КК України “Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність” [3, 112]. Тобто, КК України гарантує захист честі та гідності і тих осіб, дії яких заслуговують негативної державної оцінки. Відсутність серед покарання мети приниження людської гідності слід розуміти як недопустимість застосування будь-яких негуманних засобів у процесі перевиховання особи, яка вчинила злочин. У цьому реалізується така сторона гідності людини, як визнання абсолютної цінності кожної людини.

У правовій літературі зустрічаються висловлювання, згідно з якими ефективність дій кримінального законодавства ставиться в залежність від властивостей покарання, які ганьблять особу [4, 26]. Тут не слід змішувати засудження злочину і злочинця від імені держави з ганьбою його особи у процесі призначення і виконання покарання. Поняття ганьби і безчестя, насамперед, стосуються таких вчинків, які вступають у протиріччя з нормами моралі, права і закону. Негативна оцінка особи злочинця і його дій, відбита у вироку суду, сприяє приведенню у відповідність репутації засудженого з його дійсною гідністю. Постановка мети приниження гідності засудженого недопустима і

в процесі виконання покарання. Тому ганьбити злочинця — це не призначення або застосування покарання, а вчинення діяння, яке заборонене КК України і протирічить вимогам моралі.

Важливу роль поняття честі і гідності відіграють не тільки при визначенні мети та виду покарання, але і при встановленні суворості окремих видів покарання.

Враховуючи це, законодавець підкреслив, що однією з обставин, яка пом'якшує покарання, є щире каяття і усунення винуватим заподіяної шкоди в різних формах, що відповідає інтересам потерпілого та сприяє відновленню нормальних стосунків між потерпілим і винним (ст. 66 КК України). І навпаки, неабиякого значення поняття честь і гідність набувають при визначенні такої обтяжуючої покарання обставини, як вчинення злочину з особливою жорстокістю (п. 10 ст. 67 КК України). Особлива жорстокість зазвичай виявляється в діях, спрямованих на приниження честі і гідності особи, і пов'язана із заподіянням особливих фізичних та моральних страждань потерпілому. Вчинення злочинного діяння, яке поєднане із заподіянням шкоди моральним благам особи, свідчить про значну суспільну небезпеку винного і тягне підвищену відповідальність. Свідченням цього є ч. 2 ст. 67 КК України. Так, суд має право, залежно від характеру вчиненого злочину, не визнати будь-яку із зазначених у ч.1 ст. 67 КК України за винятком обставин, зазначених у п. 2, 6, 7, 9, 10, 12 такою, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вироку.

Важливу роль у забезпеченні охорони честі та гідності громадян відіграють норми Особливої частини КК України. Адже в багатьох статтях Особливої частини КК України честь та гідність особи виступають додатковими об'єктами злочинів.

Додатковим безпосереднім об'єктом є ті суспільні відносини, яким заподіюється або стосовно яких виникає загроза заподіяння шкоди поряд з основним об'єктом [5, 53]. Характерною особливістю додаткового об'єкта є те, що в багатьох випадках він виступає самостійним об'єктом і завжди потребує кримінально-правової охорони.

Разом з тим, захист честі та гідності особи чинним КК України забезпечується не повною мірою. Поняття честі і гідності отримали широке закріплення в нормах з метою захисту тієї чи іншої сторони моральної цінності особи від злочинних посягань. Слід зазначити, що досліджувані поняття в диспозиціях одних статей Особливої частини КК України представлені безпосередньо (ст. 120, 161, 365, 387 КК України), а в інших — ні: посягання на честь та гідність поряд з основним безпосереднім об'єктом злочину впливають із змісту злочинного діяння.

Наведений аналіз статей Особливої частини КК України свідчить, що законодавець неоднозначно визначає досліджувані поняття. Якщо в диспозиції ст. 161 та 387 КК України додатковий безпосередній об'єкт злочину представлено як “честь та гідність”, то в ст. 120 КК України як “людська гідність”, а в ч. 2 ст. 365 КК України — “особиста гідність”. Як свідчить аналіз кримінальних справ, така неоднозначність впливає і на кваліфікації злочинів, передбачених вказаними статтями КК України.

Викладене свідчить, що діяння, які складають зміст катування в будь-якому випадку супроводжуються посяганнями на честь та гідність особи і тому є додатковим об'єктом злочину передбаченого ст. 127 КК України.

Кримінально-правовий захист недоторканності приватного життя представлений у ст. 182 КК України. Право на недоторканність приватного життя посідає важливе місце серед особистих прав і свобод людини і громадянина. Тлумачний словник визначає приватне життя як певну сферу існування людини, яка стосується окремої особи і належить тільки їй, а не суспільству і державі [11, 464]. Тобто, під приватним життям розуміють особливу життєдіяльність людини, яка контролюється самою собою за її внутрішнім переконанням і має на меті задоволення її особистих потреб. Ця сфера вміщує в себе сімейне життя, родинні і дружні зв'язки, побутові звички, уподобання, інтимні та особисті відносини, симпатії і антипатії, захоплення і напрям думок та ін. [13, 196].

Очевидним є той факт, що, зокрема, дії, спрямовані на поширення інформації про наявність позашлюбних інтимних стосунків або народження поза шлюбом дитини, у будь-якому випадку завдаватимуть шкоди честі та гідності особи, яка бажає зберегти таку інформацію в таємниці.

Подібним чином недоторканність приватного життя забезпечена кримінально-правовою охороною і в ст. 189 КК України “Вимагання”. Різниця між ст. 182 і 189 КК України є безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 189 КК України, — право власності. Відповідно до цього склад злочину, передбаченого ст. 189 КК України, утворює саме погроза розголосити відомості, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці (зокрема, і ті, що здатні зганьбити потерпілого), що спроможна була примусити потерпілого виконати пред'явлену до нього матеріальну вимогу.

Трактуванням про охорону честі та гідності особи пронизані норми, що регламентують відповідальність за злочини проти громадського порядку та моральності [10; 12; 14]. Це пояснюється тим, що суспільні відносини, які забезпечують повагу до моральних цінностей людини (у тому числі і честі та гідності), лежать не тільки в площині родового об'єкта злочинів проти особи, але є і складовою громадського порядку. Як зазначає Ю. Лівшиц: “...склад хуліганства грає роль захисту людської гідності від грубих форм посягання на неї” [13, 70].

Не зважаючи на форми вияву хуліганських дій, їм притаманні одночасно дві ознаки — грубе порушення громадського порядку і вияв винним явної неповаги до суспільства, честі та гідності особи. Відсутність цих ознак (або однієї з них) виключає склад хуліганства. Крім того, хуліганство належить до складів злочинів, в яких мотив є однією з обов'язкових ознак його суб'єктивної сторони [7, 186–188].

Внутрішня спонукаюча сила, що штовхає до вчинення хуліганських дій, зводиться не до одного якого-небудь мотиву, а до кількох. Їх прийнято називати терміном “хуліганські спонукання”. І. Н. Даньшин, ґрунтуючись

на вивченні судової практики, до їх переліку включає: "...намагання відкрито показати свою зневагу до оточуючих, до суспільства; явно протиставити свою поведінку суспільній; показати зневагу до особистої гідності людини і її праці, до інших правоохоронних благ та інтересів, а також до правил людського співжиття; намагання виявити каране пустування, безчинство, хвальбу, п'яну браваду, жорстокість, показати свою "силу", "сміливість" і, таким чином, познущатися над беззахисним, насолодитися безсилям слабкого, виявити, хоч на короткий час свою "перевагу" над іншими законослухняними громадянами, сплюндрувати їх гідність, бажання виявити свою "натуру"; виявити анархічний протест проти суспільної дисципліни та інші подібні моральні устремління. У конкретних злочинних виявах вони можуть виступати окремо, але в більшості вони діють в певному сполученні, у взаємодії між собою, що при аналізі ситуації вчинення злочину утруднює їх виокремлення і наступний кримінологічний аналіз" [15, 31–32].

Тому, передбачаючи кримінальну відповідальність за хуліганські дії, законодавець тим самим здійснює охорону моральних благ особи, її честі та гідності. Специфічним виявом понять про честь та гідність особи є норми, які регламентують призначення покарання за КК України. Надаючи обвинуваченому достатньо широкі можливості здійснення захисту на досудовому слідстві, закон не може бути байдужим до випадків завідомо неправдивих повідомлень про вчинення злочину невинною особою з боку притягнутого до кримінальної відповідальності. Серйозним стимулом на користь дбайливого ставлення до репутації громадянина є те, що завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину невинною особою розглядається законом як злочин (ст. 383 КК України) і максимальним покаранням може бути позбавлення волі строком від двох до п'яти років.

Подібним посяганням на честь та гідність особи характеризується також і ст. 384 КК України. Тут важливо вбачати суспільну небезпеку завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину у його можливості

спрямувати правосуддя хибним шляхом, безпідставно засудити невинного громадянина, оскільки саме неправдиве повідомлення не може створити доказів у вчиненні злочину. Це саме стосується і діянь, передбачених ст. 384 КК України. Зокрема, неправдиве показання свідка чи потерпілого може призвести до перекручення доказів у справі. Внаслідок таких дій може бути притягнуто до відповідальності невинну особу. Небезпека завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину визначається головним чином тим, що воно ставить під загрозу недоторканість особи, а також її честь і гідність.

Поряд з іншим, КК України забезпечує захист честі та гідності особи, статтями, що передбачають кримінальну відповідальність за посягання на статеву свободу та статеву недоторканість особи (ст. 152–156, 303 КК України). Вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 156 КК України), сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України) у будь-якому випадку супроводжуються посяганнями або створюють загрозу посягання на честь та гідність особи [8, 97].

Кримінальний кодекс України передбачає охорону сімейної честі та гідності встановленням заборони розголошувати таємницю усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя) (ст. 168 КК України).

Суспільна небезпечність злочину, передбаченого ст. 168 КК України, полягає в тому, що його вчинення може призвести до родинних конфліктів, до розриву сімейних відносин, спричиненню серйозних моральних травм усиновленому, що, у свою чергу, завдасть шкоди сімейній честі та гідності родини особи, яку усиновили (удочерили).

У результаті вчинення цього злочину порушується передбачене законом право на таємницю усиновлення, яке полягає у праві на таємницю: перебування на обліку тих, хто бажає усиновити дитину, пошуку дитини для усиновителя, подання заяви про усиновлення та її розгляду, рішення про усиновлення. Дитина, яка усиновлена, має право на таємницю, у т. ч. і від неї самої, факту її усиновлення. Особа, яка усиновлена, має право на

одержання інформації щодо свого усиновлення лише після досягнення 14-річного віку [9, 446].

У ст. 345, 346, 350, 377, 398, 405 КК України передбачено відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, державного чи громадського діяча, службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, судді, народного засідателя чи присяжного, захисника чи представника особи, начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків військової служби.

У цьому зв'язку слід зазначити, що при погрозі або насильстві щодо працівника правоохоронного органу, крім посягання на правоохоронну діяльність, злочинному впливу буде піддаватися і його професійна гідність. На думку В. І. Осадчого, у статтях, в яких забезпечено кримінально-правову охорону правоохоронної діяльності, захист гідності працівника правоохоронного органу безпосередньо пов'язується з виконанням ним службових обов'язків. Саме акцент на виконанні службових обов'язків і визначає основний об'єкт посягання — правоохоронну діяльність, а гідність у цьому випадку є додатковим об'єктом. Посягаючи на гідність працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків, винний водночас посягає на правоохоронну діяльність.

Розглядаючи конкретний механізм заподіяння шкоди правоохоронній діяльності, В. І. Осадчий зазначає, що при насильницькому впливі на працівника правоохоронного органу результат заподіяння шкоди правоохоронній діяльності очевидний: потерпілий або ж неспроможний виконувати свої службові обов'язки (наприклад, через заподіяння йому тілесних ушкоджень), або ж (внаслідок хвилювання за своє життя і близьких йому людей, тілесну недоторканність, безпеку, власність тощо) може видозмінити правоохоронну діяльність, у т. ч. і на користь винного. Відповідно до цього, у зв'язку з учиненою йому образою працівник правоохоронного органу під впливом моральних страждань,

негативних емоцій може, наприклад, певний час працювати не ритмічно чи й зовсім припинити свою діяльність. Очевидно, що у цьому випадку шкода може бути заподіяна не лише окремому працівникові, а й діяльності правоохоронних органів загалом [16, 89].

Подібним чином, поряд з основними об'єктами, заподіяння шкоди професійній гідності може здійснюватися і при погрозі та насильстві щодо державного чи громадського діяча, службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, судді, народного засідателя чи присяжного, захисника чи представника особи, начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків військової служби.

Викладене свідчить, що законодавець, передбачивши відповідальність за вказані вище діяння, цим самим враховує велику суспільну цінність їх професійної гідності.

Отже можна зробити висновок, що ідея честі і гідності пронизує багато норм та інститутів кримінального законодавства. Кримінально-правовий захист честі та гідності особи отримав правове закріплення у статтях, що визначають цілі і завдання кримінально-правового регулювання, що регламентують відповідальність за злочинні посягання, застосування покарання за їх вчинення. Закріплення в чинному кримінальному законодавстві положень про честь та гідність особи має самостійне значення як один з аспектів його ціннісної характеристики.

Література

1. Алексеев С. С. Социальная ценность права в советском обществе / С. С. Алексеев. — М.: Юрид. лит., 1971. — 223 с.
2. Белинский В. Статьи о Пушкине / В. Белинский // Полное собр. соч.: В 11 т. — М.: Изд-во АН СССР, 1843–1846. — Т. 7. — 1955. — 1739 с.
3. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України / М. Й. Коржанський. — К.: Атіка, 2001. — 363 с.
4. Сахаров А. Б. К вопросу об эффективности криминального законодательства / А. Б. Сахаров. — М.: Совет. энцикл., 1973. — 162 с.

5. Портнов М. Ознака раптовості в злочинах в стані афекту / М. Портнов // Соціалістична законність. — 1980. — № 11. — С. 37–39.

6. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину: лекція / М. Й. Коржанський. — К.: Нац. акад. внутрішніх справ України, 1997. — 112 с.

7. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко, М. І. Мельник та ін.; За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. — 3-тє вид., перероб. та допов. — К.: Атіка, 2009. — 744 с.

8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: Особлива частина / За заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. — [у 2-х ч.]. — К.: Форум, 2001. — 944 с.

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хаврюнюка. — 7-ме вид., перероб. та допов. — К.: Юрид. думка, 2010. — 1288 с.

10. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, від 28 листопада 1987 р. Ратифікована Україною 24 січня 1997 р.

11. Російсько-український і українсько-російський тлумачний словник. — Х., 2004. — 957 с.

12. Нуркаева Т. Н. Личные (гражданские) права и свободы человека и их охрана уголовно-правовыми средствами. — СПб., 2003. — 254 с.

13. Лившиц Ю. Личность и общественный порядок / Ю. Лившиц. — Таллинн: Валгус, 1975. — 113 с.

14. Бандурка О. М. Вандалізм / О. М. Бандурка, А. Ф. Зелінський. — Х.: Ун-т внутр. справ, 1996. — 199 с.

15. Даньшин І. Н. Характеристика, загальне поняття і система злочинів проти громадського порядку / Даньшин І. Н. — Х.: Харків. юрид. ін-т, 1973. — 66 с.

16. Осадчий В. І. Про додатковий об'єкт образи працівника правоохоронного органу // Право України. — 2000. — № 2. — С. 88–90.

Здійснюючи правове дослідження посягань на честь та гідність особи слід зазначити, що важливу роль відіграють норми Особливої частини КК України. Адже у багатьох статтях Особливої частини КК України честь та гідність особи виступають додатковим об'єктом злочинів. Разом з тим законодавець неоднозначно визначає досліджувані поняття. Якщо в диспозиції ст. 161 та 387 КК України додатковий безпосередній об'єкт злочину представлено як “честь та гідність”, то в ст. 120 КК України — як “людська гідність”, а в ч. 2 ст. 365 КК України — “особиста гідність”. Як свідчить дослідження відповідних кримінальних справ, така неоднозначність впливає і на кваліфікації злочинів передбачених зазначеними статтями КК України.

Осуществляя правовое исследование посягательств на честь и достоинство лица следует отметить, что важную роль играют нормы Особенной части УК Украины. Ведь во многих статьях Особенной части УК Украины честь и достоинство лица выступают дополнительным объектом преступлений. Вместе с тем законодатель неоднозначно определяет исследуемые понятия. Если в диспозиции ст. 161 и 387 УК Украины дополнительный непосредственный объект преступления представлен как “честь и достоинство”, то в ст. 120 УК Украины как “человеческое достоинство”, а в ч. 2 ст. 365 УК Украины — “личное достоинство”. Как свидетельствует исследование соответствующих уголовных дел, такая неоднозначность влияет и на квалификации преступлений предусмотренных указанными статьями УК Украины.

Through legal research of encroachments on the honor and dignity of a person we should note that an important role is played by the rules of the Special part of Criminal Code of Ukraine. Indeed, in many articles of the Criminal Code of Ukraine honor and dignity is additional subject of crimes. However, the legislator ambiguously defines the concept under study. The additional direct object of the crime is presented as “honor and dignity” in the disposition of Art. 161 and 387 of the Criminal Code of Ukraine, at the same time it is defined as “human dignity” in Art. 120 of the Criminal Code of Ukraine and as “personal dignity” in part 2, Art. 365 of the Criminal Code of Ukraine. According to the research of relevant criminal cases such ambiguity influences crimes provided by mentioned above Articles of Criminal Code of Ukraine.

Надійшла 25 грудня 2014 р.

РІШЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ДАІ МВС УКРАЇНИ ЯК ПРЕДМЕТ ОСКАРЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДАХ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 83–89

Право громадян на оскарження рішень, дій чи бездіяльності в порядку адміністративного судочинства є однією з форм реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист. Підрозділи Державної автомобільної інспекції приймають рішення, які стають предметом оскарження в адміністративному судочинстві. Тому це питання набуває особливої значущості і потребує ретельного дослідження.

Право кожного оскаржувати у суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб є важливою гарантією реалізації конституційного принципу відповідальності держави за свою діяльність перед людиною. Судовий порядок вирішення скарг є надійним способом охорони громадян, особливо у тих випадках, коли їхні права та інтереси порушуються неправомірними діями суб'єктів владних повноважень. Це зумовлено тим, що справи розглядаються вільними від відомчих впливів та інтересів суддями, які є незалежними і володіють необхідною кваліфікацією для розгляду справ, а процедура правосуддя найкращим чином пристосована для встановлення істини [5, 116].

Право громадян на оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб регулювалося нормами глави 31-А ЦПК 1963 р. і після розпаду СРСР та набуття Україною незалежності — аж до набрання чинності КАС України 2005 р. [9, 100].

Існують два порядки розгляду і вирішення скарг громадян — адміністративний і судовий. До органів виконавчої влади щорічно надходить значна кількість скарг громадян з приводу різних порушень їхніх прав

[12, 465]. Проте нас цікавить саме судовий процес оскарження рішення суб'єкта владних повноважень.

Згідно з ч. 2 ст. 2 КАС України до адміністративних судів може бути оскаржено будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження [10].

Так, провадження у справах щодо оскарження рішень підрозділів Державної автомобільної інспекції (далі ДАІ) МВС України розглядається в судах загальної юрисдикції в порядку адміністративного судочинства.

На сьогодні серед суб'єктів владних повноважень, які можуть бути стороною в адміністративному процесі щодо оскарження прийнятих ними рішень, законодавець безпосередньо передбачив не всі органи. Попри таке правове регулювання оскарження в адміністративному судочинстві постанов ДАІ УМВС України, як одного з суб'єктів владних повноважень, дедалі зростає.

Нормативною основою діяльності ДАІ МВС України є Конституція України [13], Закони України “Про міліцію” [18], “Про дорожній рух” [16], Постанова Кабінету Міністрів України “Про Положення про Державну автомобільну інспекцію Міністерства

внутрішніх справ” (далі — Положення про ДАІ) [15], а також прийняті на їх основі га-лузеві і міжгалузеві накази, що дає підставу говорити про певну сформованість правових засад діяльності ДАІ в Україні.

ДАІ МВС України належить до підрозділів міліції відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України “Про міліцію”, а отже, у своїй діяльності керуються положеннями зазначеного закону. Пункт 5 ст. 2 Закону України “Про міліцію” має пряме відношення до підрозділів ДАІ, а саме — забезпечення безпеки дорожнього руху [18].

Це завдання більш детально розкривається у п. 3 Положення про ДАІ, а саме: реалізація в межах своєї компетенції державної політики щодо забезпечення безпеки дорожнього руху; організація контролю за додержанням законів, інших нормативних актів з питань безпеки дорожнього руху та охорони навколишнього середовища від шкідливого впливу автотранспортних засобів; удосконалення регулювання дорожнього руху з метою забезпечення його безпеки та підвищення ефективності використання транспортних засобів; виявлення та припинення фактів порушення безпеки дорожнього руху, а також виявлення причин і умов, що сприяють їх вчиненню [15].

На виконання покладених завдань підрозділи ДАІ МВС України здійснюють заходи щодо: виявлення та вжиття заходів до попередження і припинення адміністративних правопорушень Правил дорожнього руху, забезпечення розгляду справ, віднесених до відання Державтоінспекції (пп. 6 п. 4 Положення про ДАІ); профілактики правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та серед його учасників, внесення до центральних і місцевих органів виконавчої влади та організацій подання про необхідність усунення причин і умов, що сприяють вчиненню таких правопорушень (пп. 7 п. 4 Положення про ДАІ) [15].

Крім того Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Правила дорожнього руху (далі — ПДР) [19], які розроблено на підставі світового досвіду та історичних традицій організації та безпеки дорожнього руху.

На сьогодні працівники ДАІ реалізують зазначені завдання лише щодо притягнення до адміністративної відповідальності, ігноруючи головне завдання КУпАП, закріплене у ст. 6, — запобігання адміністративним правопорушенням [11].

На нашу думку, причиною цього є неправильне розуміння працівниками ДАІ цілей, які ставилися під час внесення змін до законодавства щодо порушення правил дорожнього руху, що вилилося у намагання наповнити державний бюджет, не враховуючи при цьому вимог ст. 245 КУпАП.

Відповідно до ст. 222 КУпАП органи внутрішніх справ (міліція) розглядають справи про такі адміністративні правопорушення, як порушення громадського порядку, правил паспортної системи, правил дорожнього руху, правил, що забезпечують безпеку руху транспорту, правил користування засобами транспорту та ін. [11].

Завданнями провадження у справах про адміністративні правопорушення є своєчасне, всебічне, повне й об’єктивне з’ясування обставин кожної справи, вирішення її відповідно до закону, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності (ст. 245 КУпАП) [11].

Некваліфіковане оформлення матеріалів адміністративних справ, недоліки у складанні протоколів і винесенні постанов щодо притягнення осіб до відповідальності, порушення конституційних прав громадян під час провадження у справах зазначеної категорії є однією з причин звернення осіб зі скаргами до компетентних органів на непрофесійні дії працівників ДАІ [20, 79].

Виносячи постанову про накладення адміністративного стягнення, передбачену ст. 284 КУпАП, без урахування всіх обставин справи, застосовуючи ту чи іншу санкцію, не можна говорити про зміцнення законності і тим більше — про виховання громадян у дусі додержання законів, оскільки, не враховуючи ознаки й обставини, що характеризують осо-

бу правопорушника і саму подію правопорушення, не можна говорити про повне, всебічне й об'єктивне з'ясування обставин кожної справи.

Таким чином, кількість випадків оскарження постанов про накладення адміністративного стягнення особами, до яких їх винесено, постійно збільшується [4]. Оскільки це питання стосується рішень, які приймаються підрозділами ДАІ, слід детальніше на цьому зупинитися.

Проблему теоретичного висвітлення особливостей оскарження рішень суб'єкта владних повноважень, до яких належать і постанови ДАІ, досліджували вітчизняні адміністративісти: В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, В. К. Матвійчук, А. Т. Комзюк, О. М. Пасенюк, С. В. Ківалов, Р. О. Куйбіда, О. І. Харитонova та ін.

До того моменту, як рішення стає предметом оскарження у суді, підрозділи ДАІ здійснюють провадження у справах про адміністративне правопорушення, кінцевим етапом якого і є прийняття відповідної постанови.

Саме тоді, на думку М. Я. Масляникова, вирішується питання про винність або невинність особи, яка притягується до адміністративної відповідальності; підтверджується не тільки правова, логічна й психологічна характеристика правозастосування, а й обґрунтованість нормативного встановлення адміністративної відповідальності за конкретні правопорушення [14, 27].

Тому, як зазначає М. М. Стоцька, процесуальні та процедурні дії учасників адміністративно-юрисдикційного процесу на цій стадії повинні мати винятково правовий характер [21, 12].

Процедура розгляду справ про порушення правил дорожнього руху залежно від характеру процедурно-процесуальних дій учасників адміністративно-юрисдикційного процесу здійснюється в три етапи: підготовка справи до розгляду, безпосередній його розгляд, винесення постанови за результатами розгляду справи [6, 26].

Нас цікавить сам момент складання протоколу та момент винесення постанови, оскільки вони і стають предметом оскарження.

Протокол слугує єдиною формалізованою підставою для подальшого провадження у справі про адміністративне правопорушення, що посягає на громадський порядок. Матеріали про адміністративне правопорушення в органах внутрішніх справ оформлюються відповідно до Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративне правопорушення, затвердженої наказом МВС від 22.02.2001 р. № 185 “Про затвердження інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення” [17]. У протоколі мають міститися всі відомості, необхідні для правильного вирішення справи [17]. У ст. 256 КУпАП і зазначеній Інструкції наведено орієнтовний перелік таких відомостей і правила їх внесення до протоколу. Проте в юридичній науці існують різні погляди на ці відомості, а їх кількість підлягає уточненню. Найбільш дискусійною є вимога про обов'язкову наявність свідків під час складання окремих видів протоколів.

Можна погодитися з твердженням А. Т. Комзюка, який розподілив перелік цих відомостей на три групи: обставини, які характеризують адміністративне правопорушення; відомості, що характеризують особу правопорушника; відомості, що стосуються форми протоколу [1, 45].

Відповідно до ст. 254 КУпАП про вчинення адміністративного правопорушення складається протокол уповноваженими на те посадовою особою або представником громадської організації чи органу громадської самодіяльності. Протокол про адміністративне правопорушення в разі його оформлення складається у двох екземплярах, один з яких під розписку вручається особі, яка притягується до адміністративної відповідальності [11].

У протоколі про адміністративне правопорушення зазначаються: дата і місце його складання, посада, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка склала протокол; відомості про особу порушника; місце, час вчинення і суть адміністративного правопорушення; нормативний акт, який передбачає відповідальність за це правопорушення; прізвища, адреси свідків і потерпілих, якщо вони є; пояснення порушника; інші відомості, необхідні для вирі-

шення справи; матеріальна шкода (якщо така була заподіяна); також робиться позначка про роз'яснення прав і обов'язків порушникові. Протокол підписується особою, яка його склала, особою-правопорушником, свідками і потерпілим (за їх наявності) [11].

На цьому етапі існує багато недоліків, які стосуються як складання протоколу працівником ДАІ, так і пояснень та відмови підписувати його з боку порушника ПДР.

Постанова про накладення адміністративного стягнення у справі про порушення Правил дорожнього руху є актом, що встановлює вину особи, яка притягається до відповідальності, крім того цією постановою визначається конкретний захід адміністративної відповідальності, який накладається відповідно до загальних правил, передбачених ст. 283–286 КУпАП.

Постанова про накладення адміністративного стягнення — це, так би мовити, виконавчий документ, вона є обов'язковою для виконання всіма державними та громадськими органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами та громадянами [1, 73].

Законодавство про адміністративні правопорушення не містить вказівок щодо фіксації місця й часу складання постанов. Такі процесуальні документи повинні складатися по закінченні розгляду справи й в умовах, які виключають сторонній вплив. Під час їх складання необхідно дотримуватися встановлених законом вимог до змісту та форми. На сьогодні закон висуває високі вимоги до якості постанов, незалежно від того, чи виносяться вони колегіальними органами або посадовими особами одноосібно, а також від того, чи є для них юрисдикційна діяльність основним видом діяльності або виконується в порядку реалізації особливих повноважень.

Головною проблемою правового регулювання змісту постанов (рішень) у справах про адміністративні проступки слід назвати відсутність серед вимог, які до нього ставляться, вмотивованості рішення.

Закон не містить конкретних вимог щодо структури постанов у справах про адміні-

стративні правопорушення, не дає переліку вичерпних вимог, яким повинні відповідати ці процесуальні документи. Стаття 283 КУпАП зазначає лише, що повинно бути там відображено: найменування органу (посадової особи), який виніс постанову, дата розгляду справи; відомості про особу, щодо якої розглядається справа; опис обставин, установлених під час розгляду справи; зазначення нормативного акта, який передбачає відповідальність за це адміністративне правопорушення; прийняте у справі рішення.

На нашу думку, слід погодитися зі М. М. Стоцькою, що постанова у справі про адміністративне правопорушення повинна складатися з трьох частин — вступної, описово-мотивувальної й резолютивної [21, 12].

Постанова у справі про адміністративне правопорушення повинна відображати не тільки сутність скоєного проступку, а й обґрунтування висновків щодо доведеності (або недоведеності) винності особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, юридичну кваліфікацію правопорушення, вказівку на пом'якшувальні або обтяжуючі відповідальність обставини, мотивування стягнення, що накладається, рішення про припинення провадження по справі за передбаченими законом підставами. Структурно виділити мотивувальну частину постанови важко, та й навряд чи доцільно це робити, тому що вона часто “зливається” з викладом обставин справи. Тому опис справи й обґрунтування (мотивування) висновків у справі практично провадяться в одній частині постанови [21, 13].

Відповідно до ст. 285 КУпАП постанова оголошується негайно по закінченні розгляду справи. Її копія протягом трьох днів вручається або надсилається особі, щодо якої постанову винесено. Копія постанови в той самий термін вручається або висилається потерпілому на його прохання. Копія вручається під розписку. Тобто, кожен громадянин має право отримати, а посадові особи, державні службовці зобов'язані йому надати можливість ознайомлення з документами і матеріалами, які безпосередньо зачіпають його права і свободи, якщо немає встановлених законом

обмежень на інформацію, що міститься в цих документах і матеріалах.

М. М. Стоцька зазначає про необхідність також забезпечити реальне вручення (надіслання) відповідним учасникам провадження копії постанови у справі, адже від цього залежить реалізація права на захист [21, 13].

Постанова у справі про адміністративне правопорушення належить до різновидів адміністративних актів міліції.

Адміністративні акти міліції — це прийняття у процесі виконавчої діяльності на основі та з метою виконання законів України односторонні владні вказівки, спрямовані на встановлення, зміну чи припинення конкретних правовідносин, або такі, що мають обов'язкові правила з метою організації та практичного здійснення охорони прав громадян та громадського порядку [3, 56].

Адміністративні акти міліції пов'язані з адміністративно-юрисдикційною діяльністю, яку визначають як урегульований нормами адміністративного законодавства спеціальний різновид адміністративної діяльності, що полягає у виявленні протиправних діянь, збиранні та оцінюванні матеріалів (а також доказів), кваліфікації адміністративних правопорушень, а також здійсненні адміністративного провадження у справах про адміністративні правопорушення [8, 7].

Обов'язковими умовами здійснення юрисдикції є наявність події правопорушення, специфічний процесуальний регламент вирішення справи, а також прийняття юрисдикційного акта в установлених законом формі та порядку. В основі змісту юрисдикційної діяльності лежать збирання, дослідження й оцінювання обставин вчиненого правопорушення та прийняття рішення у справі [2, 133].

Кожний орган виконавчої влади наділено державою відповідною компетенцією, що закріплена у правових актах. Відповідно до чинного адміністративного законодавства Державтоінспекція також є суб'єктом юрисдикційних повноважень у справах, які перебувають у її підвідомчості. Посідаючи специфічне місце в системі суб'єктів адміністративної юрисдикції, Державтоінспекція виконує специфічні завдання, пов'язані з її

особливим правовим статусом при забезпеченні правоохоронних функцій, у нашому випадку — це забезпечення безпеки дорожнього руху [7, 40].

Отже, відповідальна роль покладається на відділи державної автоінспекції, які безпосередньо забезпечують безпеку дорожнього руху. Особливо це є актуальним після змін, внесених у ст. 121–126 КУпАП, на підставі Закону України № 586-VI від 24.09.2008 р., які стосуються видів порушень правил дорожнього руху та санкцій за їх вчинення.

Адміністративні акти приймаються в кожному конкретному випадку застосування до правопорушників адміністративних стягнень, які є предметом у провадженнях щодо оскарження рішень підрозділів ДАІ МВС України.

Таким чином, підрозділи ДАІ МВС України є суб'єктом владних повноважень, які розглядають і вирішують справи про адміністративні правопорушення у сфері дорожнього руху, керуючись при цьому нормами чинного законодавства.

Рішеннями підрозділів ДАІ МВС України слід вважати свідомі, вольові, засновані на нормах закону, документально відтворені, обов'язкові до виконання висновки щодо конкретного учасника адміністративних правовідносин.

Під час здійснення такого провадження підрозділи ДАІ МВС України складають протоколи і виносять постанови, які і стають предметом оскарження в суді.

Крім того, можна зробити висновок, що належне складання й оформлення цих рішень відповідно до вимог закону надасть можливість уникнути порушень прав і свобод людини і громадянина.

Література

1. Адміністративна відповідальність в Україні: Навч. посіб. / В. А. Гуменюк, Г. В. Джагунов, Ю. Г. Лисач та ін.; За заг. ред. А. Т. Комзюка. — 2-ге вид, перероб. і допов. — Х.: Ун-т внутр. справ, 2000. — 99 с.
2. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: Підручник / Л. М. Кононенко,

В. І. Шахун, В. О. Шамрай и др.; За заг. ред. І. П. Голосніченка, Я. Ю. Кондратьєва. — К.: Укр. акад. внутр. справ, 1995. — 177 с.

3. *Адміністративна діяльність*: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. В. Ковалів, З. Р. Кісіль, Д. П. Калаянов та ін. — К.: Правова єдність, 2009. — 432 с.

4. *Аналіз кількості адміністративних справ, по яким закінчено провадження за 2013 р.*: Статистичні дані Державної судової адміністрації України, вищих спеціалізованих судів. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/e575747457

5. Бахрах Д. Н. *Административное право*: Учеб. для вузов / Д. Н. Бахрах. — М.: Норма, 2002. — 324 с.

6. Голосніченко І. Попереднє адміністративне розслідування як стадія провадження в справах про адміністративні проступки / І. Голосніченко, М. Стахурський, Н. Золотарьова // *Право України*. — 2002. — № 2. — С. 26–30.

7. Дідик Н. І. *Державна автомобільна інспекція як суб'єкт, уповноважений розглядати справи про адміністративні правопорушення у сфері дорожнього руху* / Н. І. Дідик // *Право та Державне управління*. — 2011. — № 1. — С. 40–43.

8. Калаянов Д. П. *Административно-юрисдикционная деятельность органов внутренних дел Украины*: Учеб. пособие / Д. П. Калаянов. — Одесса: АО БАХВА, 2000. — 128 с.

9. Кобилянський К. *Оскарження громадянами рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових осіб у судах УРСР* / К. Кобилянський // *Вісн. Вищ. Адмін. Суду України*. — 2009. — № 4. — С. 95–101.

10. *Кодекс адміністративного судочинства України* від 6 липня 2005 р. № 2747-IV // *ВВР України*. —

2005. — № 35–36. — Ст. 446; *ВВР України*. — 2005. — № 37. — Ст. 446.

11. *Кодекс України про адміністративні правопорушення* від 7 грудня 1984 р. № 8073-X // *ВВР УРСР*. — 1984. — Додаток до № 51. — Ст. 1122.

12. Козлов Ю. М. *Административное право*: Учебник / Ю. М. Козлов, Д. М. Овсянко, Л. Л. Попов; Под ред. Л. Л. Попова. — М.: Юрист, 2002. — 697 с.

13. *Конституція України* від 28 червня 1996 р. // *ВВР України*. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

14. Масленников М. Я. *Административно-юрисдикционный процесс* / М. Я. Масленников. — Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1990. — 209 с.

15. *Положення про Державну автомобільну інспекцію Міністерства внутрішніх справ*: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 341 // *Офіц. вісн.* — 1997. — № 16.

16. *Закон України “Про дорожній рух”* від 30 червня 1993 р. // *ВВР України*. — 1993. — № 31.

17. *Наказ МВС України “Про затвердження інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення”* від 22.02.2001 р. № 185.

18. *Закон України “Про міліцію”* від 20 грудня 1990 р. № 565-XII // *ВВР УРСР*. — 1991. — № 4. — Ст. 20.

19. *Постанова Кабінету Міністрів України “Про правила дорожнього руху”* від 10 жовтня 2001 р. № 1306 // *Офіц. вісн. України*. — 2001. — № 41.

20. Собакарь А. О. *Забезпечення прав людини у сфері дорожнього руху* / А. О. Собакарь // *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. — 2010. — № 3. — С. 77–84.

21. Стоцька М. М. *Провадження в справах про адміністративні проступки у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху*: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / М. М. Стоцька; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2007. — 23 с.

Підрозділи ДАІ МВС України є суб'єктом владних повноважень, які розглядають і вирішують справи про адміністративні правопорушення у сфері дорожнього руху, керуючись при цьому нормами чинного законодавства. Під час здійснення такого провадження підрозділи ДАІ МВС України складають протоколи і виносять постанови, які і стають предметом оскарження в суді. Належне складання й оформлення цих рішень відповідно до вимог закону надасть можливість уникнути порушень прав і свобод людини і громадянина.

Подразделения ГАИ МВД Украины являются субъектом властных полномочий, рассматривают и решают дела об административных правонарушениях в сфере дорожного движения, руководствуясь при этом нормами действующего законодательства. При осуществлении такого производства подразделения ГАИ МВД Украины составляют протоколы и выносят постановления, которые становятся предметом обжалования в суде. Надлежащее составление и оформление этих решений в соответствии с требованиями закона позволит избежать нарушений прав и свобод человека и гражданина.

Departments STI of MIA of Ukraine is the subject of power, which consider and decide cases on administrative violations in the field of traffic, pursuant to the existing laws. When initiating such proceedings STI of MIA of Ukraine elaborate protocols and make administrative acts and they become the subject of judicial review. Proper preparation and execution of these decisions in accordance with the law will allow to avoid violations of the rights and freedoms of man and citizen.

Надійшла 6 жовтня 2014 р.

ПОНЯТТЯ БЕЗПЕКИ ОСОБИ ТА ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ ПРОКУРАТУРИ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 90–93

Розглянуто специфіку особистої безпеки працівників прокуратури.

Метою професійної діяльності працівників прокуратури України, відповідно до ст. 4 Закону України “Про прокуратуру”, є всемірне утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку і захист від неправомірних посягань [1]. Безумовно, виконання працівниками прокуратури покладених на них функцій вимагає наявності належних умов роботи, високого рівня професійної підготовки, достатнього матеріально-технічного забезпечення. Однак, чи не найвагомішою умовою успішної професійної діяльності працівника прокуратури є безпека його життя і здоров’я. Наявність певних небезпечних та шкідливих для здоров’я людини факторів у навколишньому середовищі є явищем постійним, хоч інтенсивність таких факторів і може суттєво коливатися залежно від безлічі факторів. Джерела небезпеки оточують людину всюди: під час праці та відпочинку, на виробництві і в побуті, у приміщеннях і під час пересування з використанням транспортних засобів. Навіть первинний аналіз ієрархії потреб людини (відповідно до теорії мотивації) дає змогу стверджувати, що безпека є однією з базових потреб, і її пріоритетність для особи порівняна з такими потребами як наявність їжі, одягу, помешкання для проживання (тобто фізіологічними). Специфіка безпеки полягає в тому, що не будучи чимось предметним (матеріальним), безпека є своєрідною характеристикою і необхідною умовою життєдіяльності об’єктів реального світу — людини, суспільства, держави. Отже,

це — конкретна категорія, що має за мету захист та просування життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави.

У силу специфіки своєї роботи працівники прокуратури щоденно відчують на собі протидію з боку криміногенних елементів. Однією з важливих проблем є забезпечення особистої безпеки працівників прокуратури як під час виконання службових обов’язків, так і поза службою, в буденних ситуаціях. Розв’язанню цієї проблеми Генеральна прокуратура України приділяє велику увагу, адже людина, яка впевнена у своїй безпеці, в безпеці своїх рідних і близьких, може якісно і принципово, з повною віддачею виконувати покладені на неї обов’язки.

Проблеми особистої безпеки з’являються все частіше в сучасній літературі. Цій тематиці присвячені окремі дослідження таких вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Р. Андросюк, В. Т. Білоус, С. К. Делікатний, Л. І. Казміренко, В. Л. Манилов, Г. Г. Почепцов, П. Я. Пригунов, Г. П. Ситник, Г. О. Юхновець та ін. Однак специфіка окресленої проблематики, зокрема, такий її аспект, як безпека працівників прокуратури, все ще потребує системного дослідження.

Поняття “безпека” нині є настільки широкоживаним, що видається доступним на інтуїтивно-побутовому рівні, при цьому його суть та зміст у науковому плані повною мірою ще не досліджені. На користь цього свідчить, зокрема, наявність дискусій та різних підходів щодо визначення та розуміння

таких базових понять, як “національні інтереси”, “національна безпека”, “військова організація держави” та інших критеріїв і методів оцінки безпеки, характеристик потенційних небезпек. Так, відповідно до юридичної енциклопедії: безпека — стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішньої і внутрішньої загрози. Система безпеки охоплює такі основні елементи: наукову теорію (філософію), доктрину (концепцію), політику, стратегію і тактику забезпечення безпеки і сукупність міжнародних, громадських інститутів та організацій, які забезпечують безпеку особи, суспільства, держави і засоби, способи і методи забезпечення безпеки. Розрізняють різні типи безпеки: за масштабом (міжнародна, регіональна, локальна); за суб'єктами (особиста, суспільна, національна, колективна); за суспільними сферами (політична, економічна, військова, екологічна, радіаційна тощо) [2, 312].

Забезпечення безпеки в Україні регулюється Конституцією, законами й нормативно-правовими актами, а також системою відповідних державних органів і об'єднань громадян. Саме розуміння безпеки, зазвичай трактується як стан захищеності від зовнішніх та внутрішніх загроз. Так, А. І. Папкин визначає: “У службовій діяльності сутність безпеки, зазвичай, визначається категоріями “розвиток”, “стійкість” та “удосконалення”, при цьому “в самій системі безпеки можна виділити ряд взаємопов'язаних підсистем: правову, економічну, організаційно-управлінську, техногенну, екологічну, інформаційну, психологічну, фізичну, пожежну” [3, 112]. Всі перелічені підсистеми безпеки невід'ємно пов'язані між собою та в сукупності утворюють єдину систему безпеки службово-професійної діяльності.

З точки зору особистої безпеки, для співробітників прокуратури, найбільш актуальною буде здатність до самозбереження та самовиховання (стійкість), нормальне (стабільне) функціонування в умовах впливу різних внутрішніх та зовнішніх загроз, можливість професійної діяльності за умови ризику та в інших екстремальних ситуаціях. Крім того, необхідно завжди пам'ятати, що специ-

фіка службової діяльності завжди пов'язана з ризиком (фінансовим, соціальним, економічним, політичним, психологічним) і він є звичайним станом для тих, хто бере участь у боротьбі з правопорушниками.

Поєднуючи зміст службово-професійної діяльності та визначену сутність безпеки, визначаємо конкретні функції безпеки: прогнозування, з'ясування, попередження, зниження, послаблення, нейтралізація, припинення, локалізація, протидія усунення загроз, що виникають у процесі здійснення службової діяльності. Відповідно, “метою забезпечення безпеки у службовій діяльності буде комплексний і системний вплив на потенційні та реальні загрози, що дасть можливість працівнику прокуратури успішно функціонувати в нестабільних зовнішніх та внутрішніх умовах, а також зниження та нейтралізація ризик-факторів, що безпосередньо впливають на службово-професійну підготовку” [4, 48].

Від аналізу поняття безпеки перейдемо до розгляду поняття особистої безпеки та її впливу на службово-професійну діяльність. Так, деякі вчені стверджують, що: “В сучасних умовах основним змістом безпеки все більше стає не тільки і не стільки захист держави та її державних інститутів, а людини й суспільства. На перший план вийшла проблема соціальної безпеки в широкому розумінні цього слова (соціально-економічної), іншими словами, безпеки особи, окремих груп населення, суспільства в цілому, тобто соціуму” [5, 59]. Таке твердження фактично проголошує першоосновою концепції національної безпеки, інтереси окремих особистостей, з яких випливають інтереси суспільства і держави. Під безпекою ж особи розуміється “такий стан захищеності її життєво важливих інтересів від фізичного, психологічного або ж іншого насильницького посягання, що загрожує нанесенням шкоди який дозволяє їй приймати рішення і здійснювати відповідні заходи захисту” [6, 29].

Підсумовуючи надбання попередніх досліджень і погоджуючись з деякими твердженнями можна наповнити дефініцію особистої безпеки працівника прокуратури та-

ким змістом: особиста безпека працівника прокуратури — це комплекс основних та допоміжних заходів, спрямованих на зниження рівня небезпечних факторів до реально-можливого мінімуму, що дає гарантію збереження життя і здоров'я, нормального психічного стану і дієздатності працівника під час виконання функціональних обов'язків. При цьому особиста безпека визначається специфікою умов, змісту і форм професійної діяльності; ступенем професійної захищеності працівника, у тому числі — наявністю спеціальних заходів організаційно-правового, управлінського і матеріально-технічного характеру; рівнем професійно-психологічної підготовленості працівника і наявністю у нього спеціальних знань та вмінь для забезпечення особистої безпеки при вирішенні професійних завдань або у ситуаціях, пов'язаних з професійною діяльністю.

Варто зауважити, що рівень безпеки особистості, який існує в суспільстві, є таким самим загальним надбанням, як і рівень демократії, освіти, культури. Він не може бути підвищений миттєво введенням тієї чи іншої постанови Уряду, тому що залежить від багатьох факторів, що органічно переплітаються та взаємодіють: історичного минулого народу; його менталітету; рівня розвитку економіки; рівня знань та добробуту людини; індивідуальних особливостей людини; психології поведінки людей в екстремальних та стресових ситуаціях. Звісно, безпека людини є складовою безпеки держави, тож на сучасному етапі будівництва вітчизняної правової держави, концептуальним є завдання органічного узгодження інтересів кожного громадянина з інтересами держави.

Розглядаючи людину як особистість, необхідно враховувати, що в її структурі завжди взаємодіють два чинники: біологічний, тобто природний, спадковий і соціальний, набутий у процесі спілкування, взаємодії з оточуючим світом. Той чи інший чинник повинен враховуватися при визначенні критеріїв, які ставлять той чи інший напрям діяльності перед особистістю, котра обрала ту чи іншу професію. Проблема забезпечення безпеки працівників прокуратури стоїть дуже гостро.

Вирішення цієї проблеми значною мірою залежить від самих працівників прокуратури: рівня їхньої фізичної і теоретичної невідповідності, байдужості до себе і своїх колег, легковажного ставлення до потенційної небезпеки, невміння прийняти вірне рішення у скрутній ситуації — всього, що призводить до небажаних наслідків. І навпаки, якщо працівник підготовлений, здатен правильно оцінити обстановку, за потреби вміло застосовує прийоми самооборони і зброю, не розгубиться в екстремальній ситуації і зможе прийняти правильне рішення, то він або не потрапить в небажану ситуацію взагалі, або вийде з неї з мінімальними втратами. Саме тому одним з вирішальних факторів особистої безпеки є психологічна підготовленість працівників прокуратури, їх стійкість, здатність приймати правильні рішення у стресових ситуаціях та адаптація після них. Адже можна освоїти практично і теоретично всі навички, відмінно відпрацювати ситуації та заняття, а при виникненні реальної загрози — спасувати. Порушення чи втрата психічного здоров'я — це реальна передумова для виникнення негативної поведінки. В умовах стресових ситуацій та емоційно-психологічних перевантажень (а це може бути щодня) працівнику необхідно володіти хоча б найпростішими навичками самодіагностики і саморегуляції, щоб якісно вирішувати службові завдання.

Висновки і пропозиції. Враховуючи важливість і актуальність питання забезпечення особистої безпеки в службовій діяльності співробітників прокуратури доцільно включити до навчальних планів підготовки фахівців навчальну дисципліну "Особиста безпека працівника прокуратури". Під час вивчення цього курсу особливу увагу слід приділяти особистій безпеці при виконанні службових обов'язків, у спілкуванні з людьми та в надзвичайних ситуаціях. Особливістю вивчення деяких тем може бути практичне моделювання екстремальних ситуацій проведення оперативно-тактичних навчань, відпрацювання практичних навичок, що можуть знадобитися в реальній надзвичайній ситуації. Такий елемент підготовки не тільки забезпечить працівника корисними навичка-

ми а й додасть психічної стабільності, впевненості.

Наявність високого рівня психічної стійкості в поєднанні з професіоналізмом, теоретичною підготовкою та практичним досвідом дадуть змогу працівникові прокуратури завжди бути впевненим у своїй безпеці і всього себе присвячувати високій функції своєї організації — відстоювання верховенства закону, зміцнення правопорядку.

Література

1. Закон України “Про прокуратуру” від 05.11.1991 р. № 1789-XII // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>

2. Юридична енциклопедія: У 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 1998. — Т. 1: А–Г. — 672 с.

3. Папкин А. И. Личная безопасность сотрудников органов внутренних дел. Тактика и психология безопасной деятельности. — М.: Академия МВД России, 1996. — 230 с.

4. Пригунов П. Я. Психологія забезпечення спеціальних операцій [Навч. посіб.]. — К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2000. — 303 с.

5. Нижник Н. Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): Навч. посіб. / Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Білоус / За заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. — Ірпінь: Акад. ДПС України, 2000. — 304 с.

6. Деликатный С. К. Основы профессиональной и психологической подготовки сотрудников личной охраны / С. К. Деликатный, Ж. Ю. Половникова, П. Я. Прыгунов. — К.: Правда Ярославичів, 1998. — 380 с.

На основі аналізу існуючих досліджень зроблено висновок про взаємозв'язок особистої безпеки і суспільних процесів та сформульовано дефініцію особистої безпеки працівника прокуратури. Запропоновано вдосконалення навчальних планів підготовки фахівців для органів прокуратури.

На основе анализа существующих исследований сделан вывод о взаимосвязи личной безопасности и общественных процессов и сформулирована дефиниция личной безопасности работника прокуратуры. Предложено совершенствование учебных планов подготовки специалистов для органов прокуратуры.

It was concluded about interconnection of personal safety and social processes and was formulated a definition of personal safety of the prosecutor's office workers, based on the analysis of existing studies.

Надійшла 10 лютого 2015 р.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОБ'ЄДНАНЬ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНИХ БУДИНКІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 94–99

Реформування житлово-комунального господарства є одним з головних напрямів соціально-економічної політики держави та органів місцевого самоврядування в контексті проведення реформ в Україні на шляху до Європейської інтеграції. Важливою складовою реформування житлово-комунального господарства України мають стати об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, які повинні стати альтернативою жеків, сприяти підвищенню якості наданих житлово-комунальних послуг населенню. Водночас, вітчизняне законодавство не регулює повною мірою механізми створення та функціонування таких об'єднань, а органи місцевого самоврядування не виявляють належної ініціативи щодо правового регулювання створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків. Проте, як показує зарубіжний досвід, саме об'єднання співвласників багатоквартирних будинків відіграють вирішальну роль у наданні житлово-комунальних послуг населенню, а діяльність таких об'єднань всіляко заохочується на законодавчому рівні, в тому числі з боку органів місцевого самоврядування.

Однією з найголовніших галузей національної економіки, яка визначає рівень соціально-економічного розвитку держави, регіонів та населених пунктів, забезпечує сталий розвиток національної економіки, підтримку національної та регіональної безпеки, є житлово-комунальне господарство. В житлово-комунальній сфері багатьох країн зайнята значна частина працездатного населення і ця галузь користується значною підтримкою з боку центральних та місцевих органів державної влади, а також органів місцевого самоврядування, в тому числі й на законодавчому рівні.

В останні роки житлово-комунальне господарство міст України перебуває у кризовому стані. Зношеність основних фондів підприємств житлово-комунальної сфери сягає 70 %, що доволі часто призводить до аварійних ситуацій, втрачається до 12 % теплової

енергії, що дорівнює 2,5 млрд м³ дорогоцінного природного газу. На сьогоднішній день кожен третій житловий будинок потребує капітального ремонту, понад третини водопровідно-каналізаційних та теплових мереж перебувають в аварійному стані, 87 % рухомого складу міського електричного транспорту, 70 % автотранспорту, до 40 % насосного обладнання та котлів, понад 20 тис. ліфтів потребують негайної заміни [2, 376; 9, 156].

Негативні тенденції в розвитку житлово-комунальної сфери посилюються браком коштів, недосконалістю нормативно-правової бази, особливо на місцевому рівні, низькою культурою управління галуззю, яка характеризується наявністю розгалуженого управлінського апарату. Тому на сьогоднішній день актуальним є прискорене реформування житлово-комунальної сфери, залучення інвестицій для оновлення основних виробни-

чих фондів та запровадження енергозберігаючих технологій.

Як показує зарубіжний досвід, однією з найголовніших складових реформування житлово-комунального господарства міст України має стати масове створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (далі — ОСББ). Саме ОСББ повинні відіграти вирішальну роль в модернізації житлово-комунального господарства країни, технологічному оновленні його галузей, підвищенні якості житлово-комунальних послуг, що надаються населенню комунальними підприємствами.

За роки незалежності України було прийнято цілу низку нормативно-правових актів та програм, що тією чи іншою мірою регулюють порядок створення ОСББ, у тому числі Закон України “Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку” (2001 р.) та Закон України “Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки” (2009 р.) [4; 5]. Проте вказані нормативно-правові акти не визначають чітких механізмів створення та подальшого функціонування ОСББ. До того ж, процес створення цих об'єднань поки що не набув загальнонаціонального характеру, а існуючі ОСББ не можуть належним чином вирішити проблем у сфері надання житлово-комунальних послуг та проконтролювати якість наданих послуг. Натомість в зарубіжних країнах, передусім ЄС, ОСББ відіграють головну роль у розвитку житлово-комунальної сфери.

Метою цієї публікації є вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання процесу створення та подальшої діяльності ОСББ, передусім країн Центральної та Південно-Східної Європи, які, як і Україна, здійснили перехід від соціалістичної планової до ринкової економіки.

Питанням вивчення законодавства зарубіжних країн щодо процесу створення ОСББ, функціонування та управління цими організаціями займалися А. Вишневецька, Т. Гладчук, Н. Пеліванова та ін. [1; 2; 6].

Зокрема, Н. Пеліванова в аналітичній записці, присвяченій європейському законодав-

ству з розвитку ОСББ, виокремлює чотири моделі правовідносин власності на житлові приміщення та прилеглу земельну ділянку.

Перша модель, що поширена в Нідерландах, передбачає закріплення земельної ділянки всього будинку у спільній власності, тоді як квартири перебувають у приватній власності кожного члена ОСББ.

Друга модель поширена у Шотландії, де, на відміну від Нідерландів, власність на квартиру є юридично відокремленою від власності на землю.

Третя модель правовідносин є найбільш поширеною в Скандинавських країнах та передбачає спільну власність ОСББ не лише на землю, а й на житлове приміщення, тоді як квартири безумовно перебувають у приватній власності кожного члена об'єднання.

Четверта модель поширена в більшості європейських країн (Німеччина, Франція, Англія, Бельгія тощо), передбачає поєднання окремої власності на квартиру із спільною власністю на землі та основні конструкції будівлі [6].

Нормативно-правові акти багатьох європейських країн відображають спільну часткову власність як найпоширенішу форму права власності на спільне майно, при цьому подібне право чітко зафіксоване, крім загальнодержавних та місцевих нормативно-правових актів, в документах ОСББ, які фіксують частку власників у спільному майні об'єднання.

Приміром, у Російській Федерації частка власника приміщення у спільному майні багатоквартирного будинку є пропорційною розмірові загальної площі приміщення власника. Також власники приміщення багатоквартирного будинку зберігають свою частку у праві спільної часткової власності на земельну ділянку, навіть якщо будинок буде ліквідований.

У Польщі право власності на окремі квартири пов'язане з відповідною часткою у власності земельної ділянки та спільного майна. Подібні принципи фіксуються у законодавстві про ОСББ США, Канади, Німеччини, Франції, Чехії, Словаччини, Литви, Білорусі і т. д. [6].

На сьогодні переважна більшість житлового фонду європейських країн перебуває у приватній власності, при цьому в більшості будинків існують аналоги українських ОСББ. Зокрема в країнах Балтії в ОСББ перебуває майже увесь житловий фонд (в Естонії ОСББ охоплюють до 98 % житла). Зокрема, в Естонії земельна ділянка, на якій знаходиться будинок та прибудинкова територія, передаються лише ОСББ. Латвійське законодавство чітко виділяє “квартирну власність” та спільну власність ОСББ, до якої належать зовнішні стіни, перекриття, приміщення загального користування, нерозривні комунікації та земельна ділянка, при цьому спільна власність є неподільною, а будь-які зміни щодо цієї власності можливі лише за згодою усіх власників квартир. Збори більшості власників багатоквартирного будинку вирішують питання про форми управління будинком, при цьому форми управління існують як із створенням юридичної особи, так і без створення юридичної особи.

Для управління будинком ОСББ в країнах Балтії часто наймають спеціалізовані фірми або фізичних осіб, які мають спеціалізовані ліцензії. Для виконання певних робіт або надання комунальних послуг ОСББ також наймають фірми, з якими укладають договори, які житлові товариства можуть розірвати у разі неналежного виконання робіт чи надання неякісних послуг.

У Литві управління житловим фондом (близько 800 тис. квартир) поділяється на 3 групи, при цьому “Домові товариства” (литовський аналог ОСББ) управляють 17 % житлового фонду та реєструються як юридичні особи, обираючи при цьому голову товариства, який здійснює загальне управління ОСББ. Друга група, в якій управління здійснюється на основі договору, представлена 3 % квартир. Мешканці квартир, які не бажають створення ОСББ, укладають договір про спільне управління та обирають людину, яка повинна здійснювати безпосереднє управління та контролювати кошти мешканців будинку. У третій групі (близько 80 % житлового фонду) управління здійснюється адміністратором, з яким мешканці укладають угоду

щодо експлуатації та ремонту будинку, при цьому адміністратори виступають головною перешкодою на шляху до створення ОСББ, оскільки в такому випадку вони втрачають мешканців та власні доходи.

Правове регулювання управління багатоквартирними будинками в Литві здійснюється на основі Конституції та Цивільного кодексу Литовської республіки, закону “Про прибудинкові товариства Литовської республіки”, Статуту будинкового товариства та Договору про об’єднану власність, Постанови Уряду “Про затвердження Постанови з адміністрування загального майна в багатоквартирному будинку” від 23 травня 2001 р. № 603.

Згідно із законодавством Естонії, Латвії та Литви ОСББ є некомерційними підприємствами, а весь отриманий дохід вони зобов’язані використовувати на утримання та розвиток будівель і споруд.

Головним представницьким органом ОСББ країн Балтії виступають загальні збори мешканців, які обирають правління та голову, призначають бухгалтера та створюють ревізійну комісію для контролю за фінансовою діяльністю товариства [2, 377; 1, 195; 8, 22–24].

Закон “Про власність на житлові приміщення”, прийнятий у Польщі в 1994 р., встановив правові основи створення житлових товариств, врегулював порядок реєстрації цих товариств, використання приміщень, які є спільною власністю товариств, створив умови для приватизації комунальних фондів. У результаті було приватизовано більшість комунального майна, за короткий проміжок часу було утворено понад 80 тис. житлових товариств, покращилась якість наданих комунальних послуг.

На сьогоднішній день у Польщі функціонує понад 120 тис. ОСББ, а також приблизно 5 тис. кооперативів власників житла, більшість з яких було створено до 1989 р.

Закон “Про власність на житлові приміщення” передбачає створення ОСББ навіть за наявності в будинку двох власників квартир. Крім цього, польське законодавство поділяє ОСББ на малі, що об’єднують до семи

квартир, та великі, якщо кількість квартир в ОСББ є більшою. Діяльність малих ОСББ регулюється, насамперед, Цивільним кодексом країни, тоді як великі ОСББ керуються у своїй діяльності Законом “Про власність на житлові приміщення”.

На відміну від ОСББ, які об’єднують невелику кількість власників квартир, до складу кооперативів входять кілька будинків і навіть цілі мікрорайони, але управління спільною нерухомістю в кооперативах є менш ефективною, ніж в ОСББ, де співвласники безпосередньо впливають на процес управління, маючи більший доступ до керівництва організації. Зокрема, створення ОСББ в Польщі, на відміну від України, є фактично обов’язковим процесом, тому місцевим органам влади та органам місцевого самоврядування не потрібно популяризувати ОСББ серед населення.

У Фінляндії (населення близько 5,5 млн) було зареєстровано понад 70 тис. акціонерних товариств власників житла, з яких 20 тис. управляються самостійно. Упродовж 2000–2010 рр. кількість ОСББ у Фінляндії зросла в 1,4 раза, тоді як у Франції за цей період об’єднань власників житла (ОСЖ) стало більше на 60 %, що свідчить про те, що подібні об’єднання користуються значним авторитетом серед населення.

Впровадження французької моделі створення ОСББ та їх обслуговування в деяких містах України дало позитивний результат. Приміром, у м. Запоріжжі було створено 13 комунальних підприємств у вигляді ВРЕЖО (виробничих ремонтно-експлуатаційних житлових об’єднань на зразок французьких), які надають житлово-комунальні послуги міській громаді, у т. ч. новоствореним ОСББ.

Законодавство європейських країн, особливо Центральної та Східної Європи, які нещодавно звільнилися від комунізму, всіляко заохочує приватизацію державного та комунального житлового фонду, об’єднання власників квартир у різноманітні товариства, надаючи при цьому ряд податкових пільг. Зокрема, в країнах Балтії в кооперативах та інших формах ОСББ не застосовується податок на додану вартість щодо комунальних по-

слуг, наданих членам кооперативів, зокрема, до доходів житлового кооперативу та товариств не застосовується податок на прибуток [1, 196; 8, 98–99; 7, 220; 3, 80–82; 2, 378].

Нормативно-правові документи багатьох країн світу визначають землю як основу нерухомості, тому земельна ділянка визнається невід’ємною складовою будь-якого житлового товариства і є спільною власністю його членів. Це положення зафіксоване в законодавчих актах держав ЄС, Російської Федерації, США та Канади. Матеріальною основою ОСББ в зарубіжних країнах часто виступають багатосімейні та односімейні будинки, квартири у багатоповерховому будинку, інші види житлової нерухомості [6].

Як відомо, Закон України “Про об’єднання співвласників багатоквартирного будинку” передбачає участь власників на установчих зборах об’єднання, за яким кожен має один голос незалежно від площі та кількості приміщень, що перебувають у його власності [5]. На відміну від України, у законодавстві багатьох країн (США, Канада, Франція, РФ, Білорусь, Болгарія та ін.) зафіксований наступний принцип голосування співвласника будинку: “один голос — одна частка у праві спільної власності”, а у законодавстві Білорусі та Російської Федерації зазначається, що кількість голосів власника є пропорційною його частці у спільному майні та застосовується до членів товариства співвласників.

На відміну від зазначених країн, в Естонії, Німеччині, Словаччині та Молдові голосування співвласників будинку здійснюється за принципом: “один домовласник — один голос” або “один об’єкт нерухомої власності — один голос”.

Згідно із законодавством США та Канади “здійснення управління та використання нерухомого майна на правах кондомініуму передбачає створення відповідної організації співвласників: асоціації домовласників, корпорації кондомініуму, товариства власників житла. Разом з тим, питання про обов’язкове створення асоціації (об’єднання) співвласників у кожному приватизованому багатоквартирному будинку для законного представництва інтересів усіх домовласників у частині,

яка стосується спільної власності, вирішується по-різному. Зокрема, вимоги про утворення організації співвласників житла існують у законодавстві Норвегії, Данії, Німеччини, Польщі, Угорщини, Чехії тощо. У Болгарії для здійснення управління ОСББ найбільш поширеними є дві форми: загальні збори мешканців або створення асоціації. Згідно з законодавством Республіки Білорусь співвласники спільного майна можуть обрати такі способи управління: бути безпосередніми учасниками спільного домоволодіння, керуючою організацією; уповноваженою особою; організацією забудовників або товариством власників. У Словаччині, Естонії і Латвії власники житла у багатоквартирному будинку мають право не створювати товариство — юридичну особу” [6].

Нарешті, правовий статус ОСББ в зарубіжних країнах передбачає також “надання ОСББ широких повноважень у встановленні правил використання спільного майна, водночас локальні документи організації передбачають ряд санкцій за порушення визначених правил (штрафи, призупинення використання спільного майна, а в деяких випадках навіть звернення з цивільними позовами проти домовласників)” [6].

Разом з тим, діяльність ОСББ в зарубіжних країнах не позбавлена ряду проблем. До головних проблем функціонування ОСББ в Польщі можна віднести: “низьку активність та відсутність заангажованості членів спільноти до вирішення спільних проблем; нарікання членів ОСББ на якість наданих комунальних послуг, при цьому люди не беруть участі в покращанні цих послуг, хоча мають для цього необхідні можливості; відсутність почуття відповідальності за спільне використання приміщень та інфраструктури; тенденцію в управлінні ОСББ (наприклад, використання управляючих компаній) до управління замість самому управляти, чому сприяє відсутність зацікавлення і слабкий контроль зі сторони учасників ОСББ; слабкі сусідські зв’язки і відсутність суспільної довіри, особливо у випадку створення нових ОСББ” [8, 99].

Таким чином, процес створення ОСББ в зарубіжних країнах, який набув широкого

поширення в Західній Європі та Північній Америці у другій половині XX ст., а в країнах Центральної та Південно-Східної Європи, які входили до соціалістичного табору, починаючи з кінця 80-х років, сприяв запровадженню нових форм господарювання житловою нерухомістю, підвищенню якості житлово-комунальних послуг, наданих населенню, захисту інтересів прав власників нерухомого майна. Для України є корисним, насамперед, досвід колишніх європейських соціалістичних країн та країн колишнього Радянського Союзу, які на початок 90-х років мали подібні проблеми в житлово-комунальній сфері та упродовж наступних десятиліть досягли значних успіхів у реформуванні житлово-комунального господарства та підвищенні якості наданих комунальних послуг, при цьому реформи були підкріплені змінами в законодавстві цих країн. Упродовж 90-х років XX ст. в державах Центральної та Південно-Східної Європи було закладене відповідне правове поле, яке чітко регулювало процес реєстрації та подальшої діяльності ОСББ, фінансову основу цих об’єднань та порядок управління ними, що є дуже актуальним для України, враховуючи те, що управлінські механізми житлово-комунальних товариств вичерпали свої можливості, а процес створення ОСББ в нашій країні не набув масового поширення.

Нарешті, зарубіжний досвід створення ОСББ свідчить про всебічну державну підтримку різних форм самоорганізації співвласників багатоквартирних будинків та способів управління цими будинками, чого не спостерігається в Україні.

Література

1. Вишневська А. В. Зарубіжний досвід розвитку ОСББ як новітньої форми діяльності ЖКГ / А. В. Вишневська // Економіка будівництва і міського господарства. — 2012. — Т. 8. — № 3. — С. 191–198.
2. Гладчук Т. П. Досвід реформування житлово-комунального господарства в країнах Європейського Союзу / Т. П. Гладчук // Часопис Київського ун-ту права. — 2011. — № 4. — С. 376–378.
3. Димченко О. В. Житлово-комунальне господарство в реформаційному процесі: аналіз, проектування,

управління: Монографія / О. В. Димченко; Харків. нац. акад. міськ. господарства. — Х.: ХНАМГ, 2009. — 356 с.

4. Закон України “Про загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки” від 16.06.2009 № 1511-VI (1511-17) // ВВР України. — 2009. — № 47–48. — Ст. 720.

5. Закон України “Про об’єднання співвласників багатоквартирного будинку” від 29.11.2001 № 2866-III // ВВР України. — 2002. — № 10. — Ст. 78.

6. Зарубіжний досвід правового регулювання з питань управління багатоквартирним будинком: можливості застосування в Україні. Аналітична записка /

Н. І. Пеліванова. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1162/>

7. Зубко О. В. Можливості впровадження зарубіжного досвіду управління сектором ЖКГ в Україні / О. В. Зубко // Вісн. Запорізького нац. ун-ту. Економічні науки. — 2011. — № 1(9). — С. 218–221.

8. Об’єднання співвласників багатоквартирного будинку: практ. поради: Практик. посіб. — Л., 2011. — 127 с.

9. Утвенко В. В. Управління житлово-комунальною сферою міст України в контексті діяльності органів місцевого самоврядування / В. В. Утвенко // Наук. праці МАУП. — 2014. — Вип. 1(40). — С. 155–161.

Встановлено, що процес створення об’єднань співвласників багатоквартирних будинків в зарубіжних країнах регулюється низкою нормативно-правових актів як загальнодержавного, так і місцевого рівнів, при цьому законодавство регулює усі аспекти діяльності цих об’єднань, а в деяких країнах Центральної Європи (зокрема Польщі) створення об’єднань є фактично обов’язковим. Було з’ясовано, що законодавство багатьох зарубіжних країн передбачає надання широких повноважень об’єднанням у встановленні правил використання спільного майна, особливо земельної ділянки, яка є спільною власністю ОСББ.

Установлено, что процесс создания объединений совладельцев многоквартирных домов в зарубежных странах регулируется рядом нормативно-правовых актов как общегосударственного, так и местного уровней, при этом законодательство регулирует все аспекты деятельности этих объединений, а в некоторых странах Центральной Европы (в частности Польши) создание объединений является фактически обязательным. Было выяснено, что законодательство многих зарубежных стран предусматривает предоставление широких полномочий объединениям в установлении правил использования общего имущества, особенно земельного участка, который является общей собственностью ОСМД.

That the process of creating condominiums in foreign countries is governed by a number of regulations at the national and local levels, and the laws governing all aspects of these associations, and in some countries of Central Europe (including Poland) the establishment of associations is actually required. It was found that the legislation of many foreign countries provides broad powers to establish the association rules using common property, especially land, which is jointly owned condominiums.

Надійшла 9 грудня 2014 р.

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У СФЕРІ ОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 100–107

Актуальність застосування інноваційних автоматизованих технологій в діяльності ОВС у забезпеченні реалізації організаційно-правових засад охоронної діяльності очевидна, так як інформаційні ресурси стають основним національним багатством, а ефективність їх експлуатації у більшому ступені визначають економічну міць країни в цілому.

Застосування інноваційних автоматизованих технологій в діяльності ОВС у забезпеченні реалізації організаційно-правових засад охоронної діяльності на сьогодні доволі актуально. За оцінками фахівців, “на початку цього сторіччя інформаційні ресурси стануть основним національним багатством, а ефективність їх ... експлуатації в усе більшому ступені буде визначати економічну міць країни в цілому” [1, 7].

Для вироблення науково обґрунтованого підходу до формування інформаційного забезпечення ОВС у процесі реалізації владних повноважень при здійсненні охоронної діяльності потрібно дослідити структуру необхідної інформації, процес її формування, форми надання та інформаційний зв'язок між суб'єктом управління та його об'єктом.

Перший досвід використання правоохоронними органами засобів обчислювальної техніки в Україні (СРСР) належить до середини 60-х років XX ст. Вона застосовувалася для ведення криміналістичних обліків, обробки статистичної інформації про діяльність правоохоронних органів, а також для контролю за реєстрацією та розглядом заяв і повідомлень про злочини [2, 131–132].

Дослідження, присвячені правовому регулюванню, яке здійснювалося в межах організаційно-правових засад показують, що складні соціальні процеси повинні регулюватися в

межах комплексного правового інституту [3, 112–113]. До нього варто віднести і адміністративно-правовий контроль за охоронною діяльністю, який також, будучи комплексним, містить у собі сукупність різного виду організаційно-правових засад, а саме:

- організації діяльності по контролю за охоронною діяльністю;
- організації діяльності по ліцензуванню у сфері охоронної діяльності;
- внутрішньоорганізаційної діяльності у сфері охоронної діяльності;
- зовнішньоорганізаційної діяльності у сфері охоронної діяльності;
- функціонування діяльності підконтрольних об'єктів (фізичних і юридичних осіб) і ряд інших.

При цьому варто підкреслити, що всі перераховані види організаційно-правових засад також є комплексними. Наприклад, правове регулювання охоронної діяльності ОВС по контролю за охоронною діяльністю складається:

- а) з організаційно-правових засад, що встановлюють порядок їх діяльності;
- б) з організаційно-правових засад взаємодії з іншими органами виконавчої влади;
- в) з організаційно-правових засад, що регулюють правовідносини з приводу реалізації режимних правил, функціонування організаційно-правових гарантій тощо.

Інформаційне забезпечення діяльності ОВС, яке необхідне для реалізації організаційно-правових засад охоронної діяльності, має два аспекти. З одного боку, воно є однією з гарантій функціонування зазначених організаційно-правових засад. З другого боку, сама діяльність з інформаційного забезпечення ОВС також повинна регулюватися відповідними організаційно-правовими засадами, яким притаманні режимні правила та організаційно-правові гарантії.

Для того щоб визначити вимоги до автоматизованих інформаційних технологій, які будуть застосовуватися в реалізації організаційно-правових засад по контролю за охоронною діяльністю необхідно сформулювати конкретні завдання, які з їх допомогою можуть бути вирішені.

Процес реалізації таких завдань характеризується двома аспектами: з одного боку повинні вирішуватися питання відповідного інформаційного забезпечення ОВС, а з другого, має бути вирішена проблема побудови юридичної конструкції правового регулювання інформаційного забезпечення функціонування ОВС.

Перший аспект зумовлений більшою кількістю об'єктів адміністративно-правового регулювання. Тому управлінська діяльність по забезпеченню реалізації організаційно-правових засад охоронної діяльності неможлива без застосування автоматизованих інформаційних технологій. Наявність другого аспекту відображає режимну природу правовідносин у сфері контролю за охоронною діяльністю.

Для вироблення правильного підходу до формування інформаційного забезпечення ОВС варто також враховувати структуру інформації, процес її формування, форми її надання, зв'язок суб'єкта з об'єктом управління.

Відомо, що інформація складається з повідомлень. Повідомлення — це форма подання інформації. Вони (повідомлення) можуть бути у вигляді мови або тексту, графіків і таблиць тощо. Осіб, зацікавлених в отриманні повідомлень, прийнято називати споживачами інформації. Повідомлення цілеспрямовано передаються від джерела (творця) ін-

формації до споживача через інформаційні комунікації [4, 9].

Соціальна інформація (у тому числі, як і будь-яка інша) не може існувати сама по собі. Завжди існують джерело (об'єкт) інформації, споживач інформації (інформаційний суб'єкт), а також взаємозв'язок між суб'єктом і об'єктом інформації. Соціальна інформація відображає процеси, що відбуваються в суспільстві. Тому отримання об'єктивної інформації є обов'язковою умовою для публічного адміністрування в суспільстві, у тому числі й для управління у сфері охоронної діяльності.

Інформація служить засобами регуляції та саморегуляції поведінки людей. Щодо процесу публічного адміністрування, то він взагалі неможливий без інформації, яка органічно пов'язана з інформаційними потоками. За допомогою відбору належної інформації, яка відображає основні параметри функціонування соціальної системи, здійснюється сам процес публічного адміністрування в суспільстві. Соціальна інформація також виконує функції зворотного зв'язку суб'єкта публічного адміністрування з його об'єктом.

Не усі форми подання інформації можуть бути включені до правовідносин як об'єкт. У переважній більшості випадків виникає необхідність у її свого роду "матеріалізації" або, говорячи інакше, об'єктивуванні. Під останнім розуміється фіксація відомостей на матеріальних носіях у доступній для сприйняття людиною формі із вказівкою на джерело одержання.

Інформаційне забезпечення ОВС характеризується сукупністю даних, які адекватно відображають процес управління підлеглими підрозділами. Зміст процесу публічного адміністрування, а також структура функцій ОВС, які їх виконують, обумовлюють вид системи інформаційного забезпечення та висувають вимоги до кількості і сутності даних та форми їх подання.

Аналіз сучасного стану інформаційного забезпечення ОВС у сфері охоронної діяльності дає змогу виділити наступні недоліки, які безпосередньо впливають на ефективність контролю за суб'єктами охоронної діяльності:

- низька швидкість обробки даних призводить до того, що відстеження змін в поточній ситуації відбувається із запізненням і, зазвичай, має місце запізнення у прийнятті рішень;
- неможливість повного задоволення постійно зростаючих потреб в інформації за рахунок зростання чисельності посадових осіб ОВС;
- недостатні можливості традиційних засобів автоматизації швидко здійснювати вибірку необхідної частини не структуризованої інформації;
- ускладнення управлінської діяльності керівників (начальників) всіх ступенів через перевантаження їх зайвою інформацією, невідповідною колу завдань у сфері охоронної діяльності;
- багаторазове невиправдане дублювання обробки тих самих даних, роздробленість та роз'єднаність інформації [5, 78–79].

Слід зазначити, що у процесі функціонування ОВС у ньому циркулює інформація різного роду з безмежного кола джерел. Для забезпечення ефективної діяльності ОВС уся інформація, що надходить, має класифікуватися та відпрацьовуватися. Саме з урахуванням її обробки повинно бути прийняте рішення відповідно до чинного законодавства. Класифікація інформації повинна відбуватися відповідно до функціонально-структурної організації діяльності ОВС [6, 13–15].

Використання засобів обчислювальної техніки для обробки інформації дає можливість не тільки скорочувати час для пошуку необхідних відомостей, але й проводити розрахунки відносних показників (рівня злочинності, навантаження, географії правопорушень та ін.), а також поліпшити контроль за виконанням управлінських рішень [7, 123].

Створення системи інформаційних технологій у сфері реалізації організаційно-правових засад у сфері охоронної діяльності покликано забезпечити стійке інформування органів виконавчої влади про стан керованого або підконтрольного об'єкта. Вони застосовуються в тих випадках, коли необхідна

систематизація інформації у формі певних її вибірок, застосування автоматизованого порівняльного аналізу інформації та ін.

Загальне поняття “інформаційні технології” означає систему засобів і методів роботи з інформацією, а відносно нашої проблематики — певну сукупність методів збору, обробки (аналізу) і оцінки соціально-правової інформації, які використовуються у процесі вироблення управлінських рішень.

Між інформацією та управлінням існує прямий зв'язок, оскільки для функціонування будь-якої системи необхідно зібрати відомості про стан системи та навколишнього середовища, передати цю інформацію по каналах зв'язку в місце її переробки. На основі отриманих результатів прийняти управлінські рішення та передати їх виконавчим органам для реалізації, а також здійснити відповідний контроль [8, 157].

Найбільш важливими параметрами інформації є її зміст, структура та функції. Так, А. В. Ільїн зазначає, що зміст, структура та функції інформаційного законодавства визначаються: загальними завданнями, напрямками та принципами; забезпеченням верховенства закону, чіткою ієрархічною структурою, цілісністю, внутрішньою несуперечністю законодавства, несуперечністю підзаконних актів законодавчим, гласністю та загальнодоступністю законодавства; мінімізацією нових законодавчих актів; виключенням дублювання та паралелізмом у правовому регулюванні та ін. [9, 65].

Роль інформації в державному управлінні важко переоцінити. Не можна не погодитися з Б. В. Росинським, який підкреслює, що публічному адмініструванню найбільшою мірою властиві розгалужені мережі інформаційних потоків. Вони йдуть від суб'єктів до об'єктів публічного адміністрування (по каналах прямого зв'язку), і від об'єктів до суб'єктів публічного адміністрування (по каналах зворотного зв'язку).

Неврахування суб'єктом публічного адміністрування хоча б однієї частини інформації, що надходить або повинна надходити до нього, її недооцінка та недостатній аналіз, призводять до вироблення неоптимальних

управлінських рішень і неефективності процесу публічного адміністрування [10, 41].

Будь-який процес публічного адміністрування, який здійснюється в соціальних системах, за своєю сутністю є інформаційним процесом, пов'язаним з одержанням, переробкою та передаванням інформації. Інформація, як така, у цьому випадку є безпосереднім інструментом публічного адміністрування.

Сам процес публічного адміністрування в інформаційному аспекті можна розглядати як:

- сприйняття системою інформації про стан об'єкта публічного адміністрування та зовнішнього середовища;
- переробку прийнятої інформації згідно з алгоритмом публічного адміністрування в команди, що відповідають цілям функціонування системи;
- передавання цих команд об'єктам внутрішньоорганізаційного публічного адміністрування.

У загальному розумінні інформацією є відомості або повідомлення, що містять у собі нові дані, які сприймаються, переробляються та використовуються людьми для організації своєї діяльності.

У кібернетиці та науці соціального управління поняття інформації тісно погоджується з двома факторами. По-перше, з наявністю певної системи та процесів, що відбуваються в ній; по-друге, оскільки будь-яка система є засобами вирішення певних завдань, інформацією є лише ті відомості, які корисні для їх вирішення.

Головне завдання правового регулювання сфери охоронної діяльності при належному інформаційному забезпеченні ОВС може бути сформульована в такий спосіб: забезпечення органу публічного адміністрування відомостями про стан керованого об'єкта, причому надається інформація, яка, повинна бути диференційована по висвітленню основних параметрів діяльності підконтрольного об'єкта. У сфері контролю за охоронною діяльністю до таких параметрів належать такі відомості:

про фізичних осіб:

- прізвище, ім'я, по батькові;

- день, місце народження;
- паспортні дані;
- місце проживання;
- відомості про наявність судимості;
- відомості про вчинені адміністративні правопорушення;
- відомості про відповідність стану здоров'я вимогам нормативно-правових актів та ін.;

про юридичних осіб:

- найменування організаційних структур;
- реєстраційні документи;
- установчі дані керівників;
- юридична та фактична адреса;
- адреси місць здійснення охоронної діяльності, що підлягає ліцензуванню;
- відомості про проходження періодичних перевірок персоналу охорони, працівників юридичних осіб з особливими статутними завданнями на придатність їх до дій в умовах, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї та спеціальних засобів;
- відомості про співробітників організаційних структур, що мають посвідчення охоронця;
- відомості про наявність судимості у співробітників і керівників охоронних організаційних структур;
- відомості про адміністративні правопорушення, що вчинені співробітниками та керівниками організаційних структур;
- відомості про відповідність стану здоров'я вимогам нормативних правових актів і т. ін.

Автоматизованому обліку підлягає інформація, що відповідає таким вимогам:

- інформація повинна бути актуальною;
- наявність великого обсягу інформації, аналіз якої неможливий без автоматизованої систематизації;
- існування соціальної потреби в порівняльному аналізі з іншими масивами інформації.

Використання засобів обчислювальної техніки для обробки інформації дасть можливість не тільки скорочувати час для пошуку необхідних відомостей, але й проводити

розрахунки можливих відносних показників (рівня злочинності, навантаженню, географії правопорушень та ін.), а також поліпшити контроль за виконанням управлінських рішень [7, 123].

Інформація — це визначення змісту, отриманого із зовнішнього світу у процесі нашого пристосування до нього. Вона представляє собою знання, відомості про соціальну форму руху матерії в усіх інших її формах тою мірою, в якій вони використовуються суспільством, залучені у сферу суспільного буття.

Публічне адміністрування — це єдиний інформаційний процес, тому що інформація є результатом діяльності органів публічного адміністрування та свого роду основний “ресурс” для них. Звідси, інформація є основним поняттям інформаційного забезпечення. Загалом, під інформацією варто розуміти “все те, що зменшує ступінь невизначеності нашого знання в цій предметній галузі”.

Аналіз результатів досліджень інформаційного забезпечення ОВС показав, що доволі часто за критерії якості інформації використовуються такі з них, як актуальність, повнота та точність. Щодо актуальності інформації, то вона характеризується своєчасністю її одержання та використанням за призначенням, повнота — відображає бажання мати повний обсяг необхідної корисної інформації для аналізу ситуації. Точність інформації характеризує ступінь її вірогідності.

Доцільно зазначити, що поряд з терміном “інформація” в інформаційному забезпеченні діяльності ОВС, практично в тому ж сенсі використовується термін “дані”.

В енциклопедичному визначенні дані — це факти та ідеї, представлені у формалізованому вигляді, придатному для їх передання або обробки за допомогою деякого процесу. При цьому форма подання даних багато в чому визначається особливостями та можливостями засобів їх обробки. Інформація — це абстрактне поняття, що виражається у формі даних, які є її носіями та реальним втіленням [5, 85].

Інформація — основа управлінської діяльності. Недарма одне з визначень поняття “публічного адміністрування” формулюється як “обмін інформацією між його суб’єктом

та об’єктом”. Образно говорячи, інформація, це хліб публічного адміністрування. Академік А. І. Берг свого часу зазначав, що для функціонування будь-якої системи необхідно: зібрати інформацію про стан системи та навколишнього її середовища; передати цю інформацію по каналах зв’язку в місце її обробки; здійснити обробку цієї інформації з метою вироблення команд публічного адміністрування; реалізувати команди публічного адміністрування, тобто передати виконавчим органам інформацію, що містить управлінські команди; здійснити відповідні дії та проконтролювати їх виконання.

У стислому вигляді, як пише Ю. А. Тихомиров, “інформаційні відносини як предмет правового регулювання містять у собі суб’єкти інформаційно-правових відносин, правові засади одержання, передачі, зберігання та використання інформації, юридичні режими інформації різного змісту, користування бланками та базами даних, інформаційні правовідносини, відповідальність” [11, 339–340].

Важливим аспектом у роботі з інформаційними ресурсами є можливість обробки отриманих даних у тому сенсі, в якому виникає необхідність у ОВС. Наприклад, сама по собі інформація про фізичну особу становить інтерес, але не є імпульсом до реалізації його контрольних функцій.

З іншого боку, інформація про фізичних осіб, які мають дозвіл на вогнепальну зброю, мають судимість або притягалися до адміністративної відповідальності, є певним соціологічним (кримінологічним) інтересом. Однак, у результаті поєднання двох інформаційних масивів (про власників зброї та осіб, які притягнуті до кримінальної та адміністративної відповідальності) і їх автоматизованої обробки з’являється актуальна для ОВС інформація. Таким чином, визначення необхідних інформаційних ресурсів та їх автоматизована обробка в інтересах ОВС є однією з найважливіших тенденцій його інформаційного забезпечення.

Для забезпечення високої ефективності діяльності ОВС потрібен масовий доступ співробітників до довідкової, правової та оперативної інформації. При цьому необхідно

пам'ятати про те, що у своїй діяльності співробітники ОВС використовують відомості, які можуть містити державну і службову таємницю та іншу конфіденційну інформацію. Доступ до неї повинен бути дозволений лише обмеженій кількості співробітників. Звідси виникає питання про необхідність захисту подібної інформації від неправомірного заволодіння і її незаконного використання. На сьогодні існує кілька способів захисту інформаційних комп'ютерних систем:

- технічні (контроль доступу у приміщення, фізичні способи захисту кабельної системи, захист систем електроживлення тощо);
- програмні (розробка та застосування антивірусних програм, систем розмежування повноважень, засобів контролю доступу до файлів);
- криптографічні (різноманітні способи шифрування);
- правові (комплекс адміністративно-правових і кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за несанкціоноване використання даних) [11, 14–15].

З викладеного можна зробити висновок, що для забезпечення реалізації організаційно-правових засад охоронної діяльності в ОВС повинна безперерійно надходити вся необхідна інформація про функціонування підконтрольних об'єктів відповідно до мети адміністративно-правового регулювання. Вона має бути оброблена для прийняття в результаті її вивчення управлінського рішення [6, 309–310].

Що стосується організації автоматизованого контролю за охоронною діяльністю, то тут варто підкреслити наступне – формування інформаційних масивів повною мірою не відображає потребу ОВС в інформації як контролюючого органа.

У юридичній конструкції правового регулювання інформаційного забезпечення ОВС у сфері контролю за охоронною діяльністю їх керівники керуються положеннями Наказу МВС України № 76 “Про затвердження порядку контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності”

від 09.08.2013 р. № 761, іншими нормативними правовими актами МВС України [12].

Також актуальним є питання вибору методу обробки інформації, що задається розроблювачем програмного комплексу. Він має обертися так, щоб відповідати технічному завданню замовника програмного комплексу, а також наступним вимогам, що ставляться до інформації, яка підлягає обробці:

- достатня швидкість передачі інформації при забезпеченні її актуальності;
- можливість проводити порівняльний аналіз баз даних, які містять необхідну інформацію;
- можливість здійснювати автоматизовані вибірки інформації з баз даних;
- здатність вирішувати актуальні завдання, що виникають у сфері охоронної діяльності.

Їх дотримання дасть змогу вирішити проблеми упорядкування інформаційних потоків, які існують у сфері охоронної діяльності.

З викладеного можна зробити висновок, що у сфері управлінської діяльності по контролю за приватною детективною та охоронною діяльністю повинна створюватися система відповідного інформаційного забезпечення ОВС, формування якої має складатися з наступних етапів:

- 1) розробка методів збору інформації про стан керованого об'єкта у формі певних даних, які відображають реальне уявлення про стан об'єкта;
- 2) розробка методів і технологій передачі інформації;
- 3) розробка методів і технологій обробки інформації, приведення її у форми, зручні для її аналізу та оцінки;
- 4) реалізація отриманої інформації суб'єктом публічного адміністрування;
- 5) розробка методів аналізу та оцінки інформації;
- 6) використання інформації для організації діяльності суб'єкта публічного адміністрування;
- 7) вироблення оптимальних адміністративних рішень, команд;
- 8) організація реалізації адміністративних рішень, команд;

9) контроль за виконанням адміністративних рішень, команд.

Розробка критеріїв оцінки вхідної інформації, що відображають: по-перше — актуальність (своєчасність, використання її за призначенням) інформації, що надійшла; по-друге — повноту обсягу інформації, що надійшла; по-третє — точність (вірогідність) інформації, що надійшла.

Завершуючи, слід зазначити, що необхідно постійно удосконалювати стан правового регулювання інформаційного забезпечення ОВС. Саме належне інформування про стан підконтрольних об'єктів і суб'єктів правовідносин є правовою гарантією належного функціонування ОВС у сфері охоронної діяльності.

Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі основні параметри інформації у сфері контролю за здійсненням охоронної діяльності:

- а) відомості про фізичних і юридичних осіб;
- б) відомості про обставини, що виключають заволодіння зброєю та ін.

У сфері контролю за охоронною діяльністю до інформації, необхідної для припинення такої діяльності, варто віднести категорію відомостей, які викладені в ч. 1 ст. 11 Закону України “Про охоронну діяльність” стосовно умов залучення громадян до охоронної діяльності, а саме осіб: а) поставлених на облік в органах охорони здоров'я з приводу психічної хвороби, алкоголізму або наркоманії; б) які мають непогашену чи не зняту судимість за скоєння умисного злочину; в) мають обмеження, встановлені судом щодо виконання покладених на них функціональних обов'язків; г) втратили українське громадянство; д) мають обмеження за станом здоров'я для виконання функціональних обов'язків; е) не зареєстровані за місцем проживання в установлену законом порядку [13].

Для забезпечення реалізації повноважень ОВС у сфері охоронної діяльності ця інформація повинна надходити постійно та безперервно оброблятися з вжиттям відповідних заходів.

Література

1. Громов Г. Р. Национальные информационные ресурсы: проблемы промышленной эксплуатации / Г. Р. Громов. — М.: Наука, 1985. — 240 с.
2. Крылов В. В. Современная криминалистика. Правовая информатика и кибернетика / В. В. Крылов // Серия “Антология криминалистики”. — М.: ЛексЭст, 2007. — 288 с.
3. Маилян С. С. Административно-правовые режимы в теории административного права и практике государственного управления правоохранительной деятельностью / С. С. Маилян; Моск. ун-т МВД России; Фонд содействия правоохр. органам “Закон и право”. — М.: Юнити-Дана; Закон и право, 2002. — 214 с.
4. Информационные технологии управления в органах внутренних дел: Учебник / Под ред. В. А. Минаева. — М.: Акад. упр. МВД России, 1997. — 705 с.
5. Борботько М. А. Информационное обеспечение управленческой деятельности войск. Новые информационные технологии в практике работы правоохранительных органов: Матер. междунар. науч.-практ. конф. / Под общ. ред. В. П. Сальникова. — СПб.: Санкт-Петербург. ун-т МВД России, 1998. — С. 85.
6. Долгополов А. А. Теоретические и организационные засады административно-правовых режимов оборота оружия и взрывчатых веществ в Российской Федерации: Дис. ... д-ра юрид. наук. — М.: ВНИИ МВД России, 2007. — 377 с.
7. Основы управления в органах внутренних дел: Учебник / Под ред. А. П. Коренева. — М.: Моск. акад. МВД России; Щит-М, 2003. — 396 с.
8. Берг А. И. Проблемы управления и кибернетика // Философские вопросы кибернетики / А. И. Берг. — М.: Соцэкгиз, 1961. — С. 157.
9. Ильин А. В. Информация как объект правового регулирования. Актуальные вопросы совершенствования деятельности органов внутренних дел в современных условиях // Сб. трудов адъюнктов и соискателей. — М., 2004. — С. 65.
10. Россинский Б. В. О предмете и системе административного права // В кн.: Административное право: теория и практика. Укрепление государства и динамика социально-экономического развития. — М.: ВНИИСЗ, 2002. — С. 41.
11. Тихомиров Ю. А. Коллизионное право: Учеб. и науч.-практ. пособие. — М.: Юринформцентр, 2005. — 394 с.
12. Наказ МВС “Про затвердження Порядку контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності” від 9 червня 2013 р. № 761. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1491-13>

13. Закон України “Про охоронну діяльність” від 22.03.2012 р. № 4616-VI; Верховна Рада України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4616-17>

Для вироблення науково обґрунтованого підходу до формування інформаційного забезпечення ОВС у процесі реалізації владних повноважень при здійсненні охоронної діяльності потрібно дослідити структуру необхідної інформації, процес її формування, форми надання та інформаційний зв'язок між суб'єктом управління та його об'єктом.

Для выработки научно-обоснованного подхода к формированию информационного обеспечения ОВД в процессе реализации властных полномочий при осуществлении охранной деятельности нужно исследовать структуру необходимой информации, процесс ее формирования, формы предоставления и информационная связь между субъектом управления и его объектом.

To develop evidence-based approach to the formation of information support in the implementation of police powers in the implementation of security required to investigate the structure of the necessary information, the process of its formation, forms of communication and information management between the subject and its object.

Надійшла 10 лютого 2015 р.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАВОМОЧНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 108–111

Наведено теоретико-правовий аналіз правомочності суб'єктів інтелектуальної власності у господарській діяльності. Здійснено порівняльний аналіз чинного законодавства України у сфері інтелектуальної власності. Запропоновані кроки з удосконалення Господарського кодексу України.

На основі чинного законодавства та порівняльного аналізу виявлено прогалини у господарсько-правовому регулюванні відносин стосовно правомочності суб'єктів господарювання щодо комерційного найменування, майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку, комерційну таємницю, наукове відкриття, компонування інтегральної мікросхеми тощо. Сформульовано зміст та уточнення відповідних статей та обґрунтовано їх включення до відповідних глав Господарського кодексу України.

Саме з низки прогалин у законодавстві і виникає постановка проблеми, а саме в роз'ясненні та уточненні всіх особливостей правомочності суб'єктів інтелектуальної власності у господарській діяльності.

У вітчизняній правовій науці дуже часто порушується питання важливості правомочності суб'єктів інтелектуальної власності у господарській діяльності. Теоретичну основу дослідження цієї теми становлять роботи вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких: С. С. Алексєєв, О. А. Беляневич, О. М. Вінник, О. П. Віхров, В. М. Гаєць, В. М. Гайворонський, І. І. Дахно, В. П. Жушман, В. Я. Іонас, І. С. Канзафарова, Г. В. Корчевний, О. В. Кохановська, В. В. Луць, В. К. Мамутов, І. Б. Новицький, О. П. Подцерковний, О. А. Чобіт, О. В. Шаповалова та ін. Ця тема не до кінця розкрита і має свої прогалини як в інформаційному понятті, так і на законодавчому рів-

ні. Нормативною базою дослідження є господарське і цивільне законодавство України.

Інтелектуальна власність — це закріплені законом права, які є результатом інтелектуальної діяльності у промисловій, науковій, літературній і художній областях. Найповніше поняття прав інтелектуальної власності розкривається у ст. 2 Конвенції, що засновує Всесвітню організацію інтелектуальної власності, від 14 липня 1967 р. [1].

В. М. Гайворонський [2] називає дві складові прояву прав на використання об'єктів права інтелектуальної власності, що логічно доповнюють одна одну: власно використання належного особі права на об'єкт інтелектуальної власності та дозвіл або заборону використання цього самого об'єкта іншими особами.

Щодо правової підстави, для отримання суб'єктом господарювання прав на використання об'єкта права інтелектуальної власності суб'єкти можуть звертатися до положень закону, договору та інших юридичних фактів, що передбачені чинним законодавством України (див., наприклад, працю С. Й. Кравчук [3]). Відповідно до ст. 154 Господарського кодексу України, відносини, що пов'язані з використанням у господарській діяльності та охороною прав інтелектуальної власності, регулюються Господарським кодексом України, Цивільним кодексом України та іншими законами. До відносин, пов'язаних з вико-

ристанням у господарській діяльності прав інтелектуальної власності, застосовуються положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом України та відповідними законами України [4].

Так, наприклад, право інтелектуальної власності на комерційне найменування врегульоване главою 43 Цивільного кодексу України у такий спосіб: “Майновими правами інтелектуальної власності на комерційне найменування є: право на використання комерційного найменування; право перешкоджати іншим особам неправомірно використовувати комерційне найменування, в тому числі забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом”.

У ст. 159 “Правомочності суб’єктів господарювання щодо комерційного найменування” Господарського кодексу України законодавець визначає, що “громадянин-підприємець має право заявити як комерційне найменування своє прізвище або ім’я. Відомості про комерційне найменування суб’єкта господарювання вносяться за його поданням до реєстрів, порядок ведення яких встановлюється законом. Суб’єкт господарювання, комерційне найменування якого було включено до реєстру раніше, має пріоритетне право захисту перед будь-яким іншим суб’єктом, тотожне комерційне найменування якого включено до реєстру пізніше”.

Стаття 493 Цивільного кодексу України, передбачає: “суб’єктами права інтелектуальної власності на торговельну марку є фізичні та юридичні особи. Право інтелектуальної власності на певну торговельну марку може належати одночасно кільком фізичним та (або) юридичним особам. Майновими правами інтелектуальної власності на торговельну марку є: право на використання торговельної марки; виключне право дозволяти використання торговельної марки; виключне право перешкоджати неправомірному використанню торговельної марки, в тому числі забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом” тощо [5].

Статтею 157 Господарського кодексу України “Правомочності щодо використання торговельної марки” передбачено: “Свідоцтво надає право його володільцеві забороняти іншим особам використовувати зареєстровану торговельну марку без його дозволу, за винятком випадків правомірного використання торговельної марки без його дозволу. Суб’єкти права на торговельну марку можуть проставляти попереджувальне маркування, яке вказує на те, що торговельна марка, яка застосовується, зареєстрована в Україні...” [6].

Зокрема, Господарським кодексом України передбачена ст. 158 “Правомочності щодо використання торговельної марки, право на яку належить кільком особам” [6]. Проте, ця стаття містить лише положення, що “реєстрація торговельної марки, право на яку належить кільком особам, здійснюється в порядку, встановленому законом”. Тобто, Господарський кодекс України лише передбачив можливість виникнення правомочностей щодо використання торговельної марки, право на яку належить кільком особам, але ніяким чином їх не врегулював. Тому ця стаття потребує уточнення та внесення відповідних змін до Господарського кодексу України.

На жаль лише у ст. 502 глави 45 “Право інтелектуальної власності на географічне зазначення” Цивільного кодексу України називаються суб’єкти права інтелектуальної власності на географічне зазначення, з поміж усіх суб’єктів, які належать до групи об’єктів “засоби індивідуалізації учасників господарської діяльності, товарів і послуг”. Так, “суб’єктами права інтелектуальної власності на географічне зазначення є виробники товарів, асоціації споживачів, інші особи, визначені законом. Правами інтелектуальної власності на географічне зазначення є: право на визнання позначення товару (послуги) географічним зазначенням; право на використання географічного зазначення; право перешкоджати неправомірному використанню географічного зазначення, в тому числі забороняти таке використання...” [5].

Стаття 160 “Правомочності щодо використання географічного зазначення” Господарського кодексу України [6] передбачає,

що “суб’єкти господарювання, які здійснюють посередницьку діяльність, можуть використовувати свою торговельну марку поряд з географічним зазначенням товару виробника не інакше як на підставі договору. Умови надання правової охорони географічного зазначення визначаються законом”. Згідно зі ст. 161 “Використання назви країни походження товару” Господарського кодексу України, “забороняється використання суб’єктами господарювання напису (клейма) “Виготовлено в Україні” або аналогічного за змістом щодо товарів, які мають іноземне походження. Уповноважені органи державної влади контролюють дотримання зазначених вимог відповідно до закону” [6].

Таким чином, суб’єкти права інтелектуальної власності на засоби індивідуалізації учасників господарської діяльності, товарів і послуг в Господарському кодексі не називаються. Тому доцільно доповнити цей кодекс такими статтями: “Суб’єкти права інтелектуальної власності на комерційне найменування в господарській діяльності”, “Суб’єкти права інтелектуальної власності на торговельну марку в господарській діяльності”, “Суб’єкти права інтелектуальної власності на географічне зазначення в господарській діяльності”.

Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю закріплено у главі 46 Цивільного кодексу України. Стаття 162 “Правомочності суб’єктів господарювання щодо комерційної таємниці” Господарського кодексу України визначає, “що суб’єкт господарювання, що є володільцем технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами, за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв’язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а володільць інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності” [6].

Проте, до відносин, які пов’язані з комерційною таємницею та не врегульовані Господарським Кодексом України, застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу

України та інших законів, що на нашу думку є неприпустимим, адже відносини, що виникають у процесі господарської діяльності мають свою специфіку. Тому, доцільно до Господарського кодексу України включити відповідні норми.

Главою 41 “Право інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми” Цивільного кодексу України встановлено, що “суб’єктами права інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми є: автор компонування інтегральної мікросхеми; інші особи, які набули прав на компонування інтегральної мікросхеми за договором чи законом. Майновими правами інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми є: право на використання компонування інтегральної мікросхеми; виключне право дозволяти використання компонування інтегральної мікросхеми; виключне право перешкоджати неправомірному використанню компонування інтегральної мікросхеми, в тому числі забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Майнові права інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми належать володільцю відповідного свідоцтва, якщо інше не встановлено законом чи договором” [5].

Проте, у Господарському Кодексі України не закріплені ані суб’єкти наукового відкриття, раціоналізаторської пропозиції та компонування інтегральної мікросхеми, ані відповідні правомочності, пов’язані з ними. Тому, доцільно до Господарського кодексу України включити відповідні норми: “Правомочності суб’єктів господарювання щодо наукового відкриття”, “Правомочності суб’єктів господарювання щодо раціоналізаторської пропозиції” та “Правомочності суб’єктів господарювання щодо компонування інтегральної мікросхеми”.

Глава 36 “Право інтелектуальної власності на літературний, художній та інший твір (авторське право)” Цивільного кодексу України передбачає, що “первинним суб’єктом авторського права є автор твору [5]. За відсутності доказів іншого автором твору вважається фі-

зична особа, зазначена звичайним способом як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Суб'єктами авторського права є також інші фізичні та юридичні особи, які набули прав на твори відповідно до договору або закону...”, а також “...майновими правами інтелектуальної власності на твір є: право на використання твору; виключне право дозволяти використання твору; право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Майнові права на твір належать його авторів, якщо інше не встановлено договором чи законом”.

Таким чином, відносини, що виникають у сфері авторського права та суміжних прав, мають такі ознаки господарських відносин: вони є товарно-грошовими і мають вартісний характер (результати інтелектуальної діяльності виражаються в нематеріальних благах, проте вони мають свою вартість); самостійність та юридична рівність сторін як самостійних суб'єктів господарської діяльності (суб'єкти автономні, незалежні один від одного, вчинення певної правової дії набуває чинності лише за умови, що воля однієї сторони збігається з волею іншої сторони). Отже діяльність суб'єктів авторського права

та суміжних прав має ознаки господарської діяльності. Тому, доповнення Господарського кодексу України статтями “Правомочності щодо використання об'єктів авторського права” та “Правомочності щодо використання об'єктів суміжних прав” видається цілком доречним і необхідним.

Література

1. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 14 липня 1967 р. // Интеллектуальная собственность в Украине: правовые основы и практика. Т. 1. Право интеллектуальной собственности. — К., 1999. — С. 289–304.
2. Гайворонський В. М. Господарське право України / Ред. В. М. Гайворонський, В. П. Жушман. — Х.: Право, 2005.
3. Кравчук С. Й. Господарське право України: Навч. посіб. — К.: Кондор, 2007. — 264 с.
4. Щербина В. С. Господарське право: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 480 с.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435–IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356 (зі змінами).
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436–IV // ВВР України. — 2003. — № 18, № 19–20, № 21–22. — Ст. 144 (зі змінами).

На підставі порівняльного аналізу правового регулювання правомочності суб'єктів господарювання щодо інтелектуальної власності запропоновані пропозиції з удосконалення законодавства. Наведена аргументація щодо доповнення Господарського кодексу України статтями “Правомочності щодо використання об'єктів авторського права” та “Правомочності щодо використання об'єктів суміжних прав”.

На основании сравнительного анализа правового регулирования правомочия субъектов хозяйствования в отношении интеллектуальной собственности приведены предложения по совершенствованию законодательства. Приведена аргументация относительно дополнения Хозяйственного кодекса Украины статьями “Правомочия по использованию объектов авторского права” и “Правомочия по использованию объектов смежных прав”.

Based on a comparative analysis of legal regulation powers entities of intellectual property the proposals to improve the legislation are offered. Are presented argument on the addition of the Commercial Code of Ukraine Articles “Powers as to the use of copyright” and “Powers as to use objects of related rights”.

Надійшла 12 грудня 2014 р.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПРАЦІВНИКІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 112–117

Наведено аналіз деяких аспектів міжнародно-правової системи захисту трудових відносин за участю працівників охорони здоров'я. Головну увагу приділено дослідженню міжнародно-правових актів Міжнародної організації праці, Ради Європи та Європейського Союзу щодо посилення безпеки та захисту праці у сфері охорони здоров'я. Пропонується бачення шляхів оптимізації системи правового захисту трудових відносин медичних працівників.

Праця медичних працівників переважно здійснюється в складних умовах, а в окремих випадках супроводжується значними професійними ризиками, які, зокрема, стосуються небезпеки внутрішньо лікарняного зараження ВІЛ інфекцією, туберкульозом, шкідливого впливу іонізуючого випромінювання, хімічних речовин тощо. В умовах глобалізації, питання забезпечення правового захисту та посилення безпеки праці трудящих сфери охорони здоров'я потребує ефективних міжнародно-правових механізмів, підґрунтя яких забезпечено системою міжнародного трудового права. Питання захисту праці медичних працівників висвітлювали у своїх працях такі вчені: М. Акулова, О. Беденко-Зваридчук, Н. Б. Болотіна, В. В. Горачук, Н. А. Дмитришина, Д. В. Зеркалов, І. В. Кочін, О. С. Мусій, Ю. О. Полукаров, Х. Я. Терешко, З. М. Яренко та ін. Однак, складний та комплексний характер проблеми міжнародно-правового захисту трудових відносин працівників охорони здоров'я зумовлює актуальність подальших ґрунтовних наукових досліджень в цьому напрямі.

Комплексно дослідимо міжнародно-правову систему захисту та посилення безпеки праці медичних працівників на універсаль-

ному та регіональному рівні. Завданням цієї наукової статті є:

- аналіз участі Міжнародної організації праці в міжнародно-правовій системі захисту та посилення безпеки праці медичних працівників у світі;
- дослідження правових норм щодо забезпечення безпеки праці трудящих сфери охорони здоров'я на рівні європейського регіону;
- окреслення основних напрямів оптимізації системи правового захисту праці трудящих охорони здоров'я в Україні.

На сучасному етапі життєдіяльності суспільства робота медичних працівників супроводжується численними ризиками. Вітчизняні правознавці виділяють певні категорії ризиків, пов'язаних із професійною діяльністю працівників охорони здоров'я, зокрема [1]:

- ризики для здоров'я та життя медичних працівників;
- ризики для здоров'я та життя пацієнта;
- ризики, пов'язані з можливістю настання юридичної відповідальності для працівників охорони здоров'я;
- ризики щодо припинення здійснення медичної практики тощо.

Для забезпечення ефективного правового захисту медичних працівників від зазначених ризиків необхідним є розвиток системи міжнародно-правових заходів у цьому напрямі. Так, міжнародно-правові аспекти запобігання та мінімізації ризиків для здоров'я та життя пацієнта у зв'язку з медичним обслуговуванням, що йому надається, переважно відображені в нормах міжнародного медичного права. Ми ж зосередимо увагу на дослідженні системи міжнародно-правових норм, спрямованих на захист трудових відносин за участю медичних працівників, у тому числі, посилення захисту працівників охорони здоров'я від ризиків для їх здоров'я і життя, що пов'язані з їх трудовою діяльністю.

Варто зазначити, що на універсальному рівні провідником зусиль щодо забезпечення впливу на держави з метою захисту трудових прав індивідів є Міжнародна організація праці. Відповідно, питання захисту праці медичних працівників, зокрема, забезпечення безпеки їх праці, також, переважно знаходиться у площині міжнародного трудового права.

Безумовно, на трудові відносини за участю медичних працівників поширюються всі фундаментальні конвенції Міжнародної організації праці в напрямках забезпечення ефективної зайнятості, правової регламентації тривалості робочого часу та часу відпочинку, захисту права на колективні переговори тощо. Особливого значення серед них, з огляду на важливість діяльності Національних медичних асоціацій та заснованої в 1948 р. Міжнародної медичної асоціації щодо представництва та захисту інтересів медиків набуває Конвенція МОП “Про свободу асоціації та захист права на організацію” від 9 липня 1948 р. № 87. Зазначеною Конвенцією передбачено такі вихідні положення щодо захисту права трудящих на асоціацію, в тому числі, у сфері охорони здоров'я [2]:

- право працівників на створення на свій вибір організації без попереднього на те дозволу, без будь-якої дискримінації;
- право працівників брати участь в такій організації за умови підпорядкування її статуту;

- право організацій трудящих на створення федерацій та конфедерацій профспілок та участі в їх діяльності;
- обов'язок утримуватися від будь-якого втручання, що здатне обмежити право трудящих на створення профспілок та участь в їх діяльності або перешкодити його законному здійсненню з боку органів державної влади;
- обов'язок організацій трудящих дотримуватися законності у своїй діяльності;
- неприпустимість тимчасової заборони або розпуску організацій трудящих в адміністративному порядку.

Стосовно міжнародно-правового захисту права медичних працівників на асоціацію, слід зауважити, що Всесвітньою медичною асамблеєю у жовтні 1984 р. було прийнято Положення “Про свободу участі в медичних зібраннях”. Вказане Положення покликало сприяти об'єднанню зусиль медичних працівників щодо поширення професійної інформації, знань та навичок, необхідних для належного забезпечення медичного обслуговування пацієнтів. У Положенні зазначається про неприпустимість перешкоджання, заснованого на політичних, релігійних, філософських та будь-яких інших міркуваннях щодо участі працівників охорони здоров'я у зібраннях Всесвітньої медичної асамблеї або інших медичних зібраннях, незалежно від місця їх організації [3].

Також, серед міжнародно-правових актів Міжнародної організації праці можна виділити конвенцію, в якій безпосередньо йдеться про зайнятість та умови праці однієї із найуразливіших категорій медичних працівників — сестринського персоналу. Конвенція МОП “Про зайнятість й умови праці і життя сестринського персоналу” була прийнята 21 червня 1977 р. № 149. Згідно з положеннями Конвенції, в поняття “сестринський персонал” включаються усі категорії осіб, які забезпечують медичне обслуговування та медичний догляд. В конвенції підкреслюється, що її положення застосовуються до всіх представників сестринського персоналу, незалежно від держави їх перебування. У ст. 6 Конвенції передбачено право сестринсько-

го персоналу користуватися такими самими умовами соціального захисту, тривалості робочого часу, щотижневого відпочинку, щорічної оплачуваної відпустки, відпустки по вагітності й пологах, навчальної відпустки, якими користуються інші категорії працівників певної країни. Конвенцією покладаються зобов'язання на держав-учасниць щодо необхідності забезпечення гарантій ефективної зайнятості та праці сестринського персоналу. Зобов'язання передусім передбачають [4]:

- необхідність забезпечення належної підготовки та освіти сестринського персоналу, яка відповідала б не лише функціям сестринського персоналу, а й була узгоджена з програмами освіти та підготовки інших працівників охорони здоров'я;
- забезпечення гідної винагороди сестринського персоналу та можливості їх просування по службі, що сприятиме залученню осіб до зазначеної професії.

Щодо міжнародно-правових приписів, спрямованих на забезпечення охорони здоров'я медичних працівників при здійсненні ними своєї трудової функції, слід зазначити, що вихідні положення в цьому напрямі визначені в Конвенції Міжнародної організації праці "Про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище" № 155. До положень конвенції, що стосуються посилення безпеки та гігієни праці медиків, насамперед, слід віднести [5]:

- обов'язок держав-учасниць щодо включення питань безпеки та гігієни праці, у спосіб, що зумовлений особливостями національних умов та практики, до усіх рівнів освіти та професійної підготовки, зокрема, медичної;
- обов'язок роботодавців щодо забезпечення працівників належними захисними засобами та одягом для безпеки робочих місць, досягнення відсутності небезпеки для здоров'я, запобігання, наскільки це можливо, шкідливим наслідкам для здоров'я працівників.

Серед професійних ризиків працівників охорони здоров'я чи не найвищу небезпе-

ку для їхнього здоров'я та життя становить ризик зараження ВІЛ-інфекцією. Проблема ВІЛ/СНІДу щодо працівників закладів охорони здоров'я, тривалий час знаходиться в полі зору МОП. Так, Генеральний директор Міжнародної організації праці Хуан Сомавія у Практичному посібнику МОП з питань ВІЛ/СНІДу у сфері праці звертав увагу на обов'язок роботодавців щодо планування та залучення ресурсів для забезпечення додаткового навчання та неухильного дотримання заходів, спрямованих на запобігання інфікування ВІЛ працівниками, умови праці яких передбачають регулярний контакт з кров'ю людини [6].

Слід зазначити, що на підставі систематичних міжнародно-правових заходів, що тривалий час вживаються на загальносвітовому рівні ООН та МОП, з метою забезпечення профілактики ВІЛ/СНІД у 2010 р. Міжнародною організацією праці було прийнято Рекомендацію "Щодо ВІЛ/СНІД та сфери праці" № 200. У Рекомендації головна увага акцентується на визнанні пріоритетної ролі сфери праці у подоланні ВІЛ/СНІД, визначенні обов'язку держав-учасниць МОП здійснювати співробітництво з міжнародними організаціями для профілактики та боротьби з ВІЛ/СНІД у сфері праці. Також, Рекомендацією передбачена необхідність посилення тристороннього співробітництва щодо вжиття профілактичних заходів на робочих місцях, а також ухвалення та забезпечення практичної реалізації загальнонаціональних програм боротьби з ВІЛ/СНІД в державах-учасницях МОП. Досліджувана рекомендація містить ряд основоположних принципів боротьби з ВІЛ/СНІД у сфері праці [7]:

- необхідність розгляду та визнання проблеми ВІЛ/СНІД як такої, що пов'язана з робочими місцями;
- неприпустимість будь-яких проявів дискримінації працівників у зв'язку із їх статусом ВІЛ-інфікованих осіб;
- необхідність активізації участі працівників у прийнятті та реалізації програм, спрямованих на запобігання особливим ризикам зараження ВІЛ на робочому місці;

- необхідність посилення системи захисту працівників, які у зв'язку зі специфікою їх професійної діяльності, знаходяться під особливою загрозою ВІЛ інфекції.

Зважаючи на те, що режим роботи працівників охорони здоров'я часто передбачає нічні чергування, питання охорони здоров'я медичних працівників, а також забезпечення їх можливості розвиватися професійно безпосередньо стосується Конвенція "Про нічну працю" № 171, прийнята Міжнародною організацією праці 26 червня 1990 р. В Конвенції категорія "нічна праця" передбачає роботу, яка здійснюється протягом семи годин поспіль, включаючи проміжок часу між нулем годин та п'ятою годиною ранку. Зазначеною Конвенцією передбачаються такі правові гарантії, що спрямовані на уникнення або мінімізацію шкоди від роботи у нічний час:

- право працівників перед призначенням на роботу у нічний час, через певні проміжки часу за такого режиму роботи, або у випадку погіршення стану здоров'я при такому режимі роботи проходити безкоштовне медичне обстеження та одержувати медичні консультації;
- право працюючих у нічний час, які за станом здоров'я визнані непридатними до такого режиму роботи, на переведення, за можливості, на роботу, що є подібною до попередньої та не передбачає нічну працю, а в разі неможливості такого переведення право працівників одержувати соціальну допомогу у зв'язку з непрацездатністю або безробіттям;
- необхідність вжиття заходів, щодо залучення до альтернативної (здійснюваної не у нічний час) роботи вагітних жінок, а також жінок-матерів на період не менш як шістнадцять тижнів до та після народження дитини;
- необхідність врахування особливостей праці у нічний час при наданні компенсацій працівникам з таким режимом роботи тощо [8].

Слід зазначити, що на рівні європейського регіону, також, набули відображення правові норми, дія яких спрямована на посилен-

ня охорони праці, в тому числі працівників сфери охорони здоров'я. Підґрунтя для мінімізації професійних ризиків медичних працівників можна вважати положення ст. 3 Європейської Соціальної Хартії, в якому передбачено обов'язок держав-учасниць послідовно вживати заходи з метою мінімізації професійних ризиків на підставі консультацій з представницькими організаціями працівників і роботодавців. Також, для досягнення мети посилення охорони праці Хартією передбачено необхідність прийняття та забезпечення дотримання правил техніки безпеки і гігієни праці, а також поступове запровадження служб гігієни праці, спрямованих, головним чином, на виконання консультативних і профілактичних функцій [9].

Згідно з Директивою Ради ЄС "Про запровадження заходів для заохочення вдосконалень у сфері безпеки і охорони здоров'я працівників під час роботи" № 89/391 від 1989 р., відповідальність за створення та підтримку безпечних та здорових умов праці покладається на роботодавця, а обмеження зазначеної відповідальності роботодавця може бути передбачено внутрішньодержавним законодавством лише за умови настання непереборних обставин. Цією Директивою з метою посилення охорони праці передбачено такі принципи положення [10]:

- необхідність запобігання професійним ризикам;
- здійснення оцінки професійних ризиків, яких не можна уникнути;
- необхідність вжиття заходів для виключення або зменшення небезпек;
- необхідність врахування людського фактору при здійсненні трудової функції;
- забезпечення належного інструктажу трудящих тощо.

Щодо трудових та соціальних міжнародно-правових гарантій працівників сфери охорони здоров'я в законодавстві слід зазначити, що Україною ратифіковані основоположні конвенції Міжнародної організації праці, також, наша держава бере участь в Європейській Соціальній Хартії. Важливе значення, з точки зору викладення основних професійних прав та обов'язків працівників сфе-

ри охорони здоров'я, відіграють затверджені 19 листопада 1992 р. Основи законодавства України про охорону здоров'я. Так, вказаним нормативно-правовим актом передбачено основні права медиків у сфері професійної діяльності, що, зокрема, включають [11]:

- право на створення професійних спілок та інших громадських організацій, зокрема, медичних наукових товариств;
- право на сприятливі умови трудової діяльності;
- право користуватися пільгами щодо умов пенсійного забезпечення;
- право на підвищення кваліфікації не менш одного разу на п'ять років;
- право вільно обирати засоби та форми здійснення професійної діяльності;
- право забезпечувати впровадження передових досягнень в медичній науці;
- право на страхування коштом власника медичного закладу на випадок спричинення шкоди здоров'ю або життю працівника сфери охорони здоров'я у зв'язку із виконанням медичним працівником своїх функціональних обов'язків;
- право на одержання соціальної допомоги у випадку каліцтва або захворювання, що настало в результаті виконання медичним працівником своїх функціональних обов'язків тощо.

Важливо вказати на те, що нормування робочого часу різних категорій працівників сфери охорони здоров'я в нашій державі здійснюється відповідно до Наказу Міністерства охорони здоров'я "Про затвердження норм робочого часу для працівників закладів та установ охорони здоров'я" від 25.05.2006 р. № 319. Так, відповідно до Наказу, для керівників структурних підрозділів, зокрема, лабораторій, відділень, кабінетів передбачено 38,5 год роботи на тиждень; для лікарів, які здійснюють амбулаторний прийом пацієнтів, передбачено 33 год роботи на тиждень; для керівників закладів охорони здоров'я та їх заступників передбачено 40 год роботи на тиждень; для вихователів-методистів дитячих закладів охорони здоров'я передбачено 36 год роботи на тиждень; для завідувачів логopedичних відділень та логопедів будинків

дитини передбачено 20 год. роботи на тиждень [12].

Зважаючи на високий рівень захворюваності на ВІЛ/СНІД в Україні та значний ризик зараження ВІЛ інфекцією медичних працівників, особливо хірургів, досить важливого значення набуває Інструкція МОН "З профілактики внутрішньолікарняного та професійного зараження ВІЛ-інфекцією" від 25.05.2000 р. № 120. В Інструкції деталізовано заходи безпеки, яких необхідно вживати для обладнання робочих місць в закладах охорони здоров'я для мінімізації ризику зараження ВІЛ; заходи безпеки при здійсненні медичними працівниками маніпуляцій з колючими та ріжучими інструментами та кров'ю тощо. Згідно з Інструкцією контроль за дотриманням заходів безпеки щодо ризиків інфікування ВІЛ в закладах охорони здоров'я здійснюється режимною комісією лікувально-профілактичного закладу, склад якої затверджується головним лікарем [13].

На підставі викладеного можна констатувати наявність достатньо ґрунтовного масиву нормативних приписів, спрямованих на забезпечення різноманітних аспектів захисту та посилення безпеки праці у сфері охорони здоров'я як на універсальному, так і на регіональному рівні, більшість з яких знайшли відображення в законодавстві України. В Україні існує низка проблем, пов'язаних із регулюванням трудових відносин за участю медиків, які повинні бути враховані урядом. На нашу думку, шляхи оптимізації системи правового захисту трудових відносин медичних працівників в нашій державі, насамперед повинні включати:

- створення можливостей для посилення впливу професійних спілок працівників охорони здоров'я з метою ефективного захисту їх трудових прав;
- забезпечення такого рівня винагороди за працю у сфері медицини, який дозволяв би гідне існування працівникам сфери охорони здоров'я та їх сім'ям;
- удосконалення правових механізмів захисту ділової репутації працівників охорони здоров'я;

- забезпечення правових засад функціонування системи психологічного забезпечення працівників охорони здоров'я, спрямованої на мінімізацію впливу стресових факторів на стан їх психіки;
- створення можливості для трудової реінтеграції працівників охорони здоров'я, які були інфіковані ВІЛ внаслідок виконання ними своїх функціональних обов'язків.

Література

1. Беденко-Зваридчук О. Правовий статус медичного працівника в Україні // Практика управління медичним закладом. — 2012. — № 3. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.med-info.net.ua
2. Конвенція МОП “Про свободу асоціації та захист права на організацію” від 09.07.1948 р. № 87 / Конвенції та рекомендації МОП. — К.: Право, 1997. — 387 с.
3. Положение “О свободе участия в медицинских собраниях” / Права человека и профессиональная ответственность врача в документах международных организаций. — К.: Сфера, 1999. — 96 с.
4. Конвенція МОП “Про зайнятість й умови праці і життя сестринського персоналу” від 21.06.1977 р. № 149 / Конвенції та рекомендації МОП. — К.: Право, 1997. — 387 с.
5. Конвенція Міжнародної організації праці “Про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище” від 22.06.1981 р. № 155 / Конвенции и рекомендации, принятые МКТ 1957–1990 гг. — Т. 1. — Женева, 1991. — С. 187–189.
6. Сомавія Х. Практичний посібник МОП з питань ВІЛ/СНІД та сфери праці. — Женева, 2001. — 38 с.
7. Рекомендація МОП “Щодо ВІЛ/СНІД та сфери праці” від 17.06.2010 р. № 200. — Женева: Международное бюро труда, 2010. — 20 с.
8. Конвенція МОП “Про нічну працю” від 26.06.1990 р. № 171 / Конвенції та рекомендації МОП. — К.: Право, 1997. — 387 с.
9. Європейська Соціальна Хартія / 36. договорів Ради Європи. — К.: Парлам. вид-во, 2000. — С. 65–87.
10. Директива Ради ЄС “Про запровадження заходів для заохочення вдосконалень у сфері безпеки і охорони здоров'я працівників під час роботи” № 89/391. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ligazakon.ua
11. Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров'я” від 19.11.1992 р. // Голос України. — 1992. — 15 груд. — С. 39.
12. Наказ МОН “Про затвердження норм робочого часу для працівників закладів та установ охорони здоров'я” (ред. 26.09.2005 р.) від 25.05.2006 р. № 319 // Офіц. вісн. України. — 2006. — № 24. — С. 146.
13. Інструкція МОН “З профілактики внутрішньо лікарняного та професійного зараження ВІЛ інфекцією” від 25.05.2000 р. № 120. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.kiev.ua

Основною проблемою реалізації нашою державою приписів міжнародно-правових норм щодо захисту праці працівників охорони здоров'я є реальне забезпечення профспілкових прав у сфері охорони здоров'я, гідна винагорода за працю медичних працівників та створення правових засад психологічної підтримки працівників охорони здоров'я. Якщо ці питання залишаться поза увагою, система правового захисту праці працівників охорони здоров'я буде існувати на рівні декларації.

Основной проблемой реализации нашим государством предписаний международно-правовых норм относительно защиты труда работников сферы здравоохранения — реальное обеспечение профсоюзных прав в сфере здравоохранения, достойное вознаграждение за труд медицинских работников и создание правовых основ психологической поддержки работников здравоохранения. Если эти вопросы останутся без внимания, система правовой защиты труда работников здравоохранения будет существовать на уровне декларации.

The key problem in the implementation of our state the international laws for the health workers labour protect is the real providing of the health workers union rights, the decent labour remuneration for the medical workers and the creating of the legal framework of the psychological support system for the health workers. If that issues stay out of the spotlight the legal system of the health workers labour protect is remaining at the level of declaration.

Надійшла 5 листопада 2014 р.

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 118–125

Права біженців мають бути належним чином забезпечені, що потребує відповідної інституційно-правової системи, тобто системи державних органів та органів місцевого самоврядування, наділених повноваженнями щодо закріплення прав, сприяння їх реалізації, охорони та захисту.

У вітчизняній конституційно-правовій науковій літературі зазначеному питанню приділено недостатньо уваги. Розглядалися система і форми діяльності державних органів України, уповноважених здійснювати управління міграційними процесами [1], проблеми створення і діяльності органів виконавчої влади України з регулювання зовнішньої міграції [2], історія створення адміністративних органів у сфері біженців [3], а інституційно-правова система забезпечення прав біженців в Україні з позицій конституційного права не досліджувалася. Водночас її аналіз має важливе значення для належної реалізації прав осіб, визнаних біженцями в нашій державі.

Проаналізуємо конституційно-правову систему і повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що забезпечують права біженців в Україні, та визначимо напрями їх удосконалення.

Система органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що забезпечують права біженців в Україні, як гадаємо, включає парламент, главу держави, органи виконавчої влади, суди, органи місцевого самоврядування тощо.

Її аналіз варто розпочати з Верховної Ради України, яка відповідно до ч. 1 ст. 75 Конституції України є єдиним органом законодавчої влади. Законодавча функція парламенту у сфері забезпечення прав біженців реалізується шляхом прийняття законодавчих актів.

За даними офіційного порталу Верховної Ради України за роки незалежності України було прийнято 159 законодавчих актів, в яких вживається термін “біженець”.

Серед найважливіших актів, які визначають правове становище біженців в Україні, варто назвати Закони України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” від 8 липня 2011 р., “Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства” від 22 вересня 2011 р., “Про громадянство України” від 18 січня 2001 р., “Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців” від 10 січня 2002 р. та ін.

Права біженців забезпечуються і через здійснення парламентом контрольної функції.

Ефективною формою парламентського контролю є парламентські слухання. У рекомендаціях парламентських слухань, проведених Верховною Радою України, неодноразово йшлося про проблеми біженців. Так, у Рекомендаціях парламентських слухань “П’ята річниця прийняття Конституції України. Права і свободи громадян України — сподівання і реальність”, схвалених Постановою Верховної Ради України від 13 вересня 2001 р. № 2692-III, Кабінету Міністрів України рекомендується забезпечити дотримання прав біженців згідно з міжнародними стандартами.

У Рекомендаціях парламентських слухань на тему: “Законодавче забезпечення та реаль-

ний стан дотримання прав дитини в Україні”, схвалених Постановою Верховної Ради України від 5 квітня 2011 р. № 3189-VI, Кабінету Міністрів України рекомендувалося “розробити та внести на розгляд Верховної Ради України проект закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері захисту прав дітей-біженців, зокрема в частині надання їм статусу дитини, позбавленої батьківського піклування, призначення законних представників та порядку визначення віку неповнолітніх шукачів притулку без супроводу” тощо.

Важливою формою парламентського контролю за дотриманням законодавства про права біженців є діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Наприклад, у Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини “Про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні”, оприлюдненій у 2014 р., омбудсмен розглянула питання про дотримання прав біженців і осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, а також, окремо, про дотримання прав дітей-біженців та шукачів притулку. Встановивши суттєві недоліки із зазначених питань, вона сформулювала пропозиції, спрямовані на їх усунення.

З метою врегулювання питання забезпечення гідного рівня перебування на території України осіб, які не можуть бути видворені за межі країни з незалежних від них причин, пропонується на законодавчому рівні визначити порядок перебування в Україні зазначеної категорії іноземців, у тому числі передбачити і надати їм можливості мешкати в спеціалізованих притулках, організацію вивчення ними державної мови, визначивши строк, через який для цих громадян можливо проведення міграційної амністії. Для цього доцільно внести відповідні зміни до Законів України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” та “Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства”, передбачивши участь громадськості у процесах соціалізації іноземців або осіб без громадянства, які підлягають видворенню з території.

Стосовно дітей-біженців запропоновано: розробити інструкції щодо діяльності законного представника дитини — шукача притулку, розлученої з сім’єю, у процесі захисту її прав та інтересів; врегулювати питання щодо роботи з дітьми — шукачами притулку, розлученими з сім’єю, які не виявили наміру отримати статус біженця або особи, яка потребує додаткового захисту; вирішити питання щодо безперешкодного доступу дітей-біженців та шукачів притулку, розлучених із сім’єю, до освіти та отримання ними документа про закінчення навчального закладу; запровадити ведення статистичних даних щодо дітей-біженців та шукачів притулку, розлучених із сім’єю, передбачити уніфіковану форму для міжвідомчої бази даних.

Важливе місце в системі органів державної влади з питань біженців належить Президенту України. За ст. 106 Конституції він наділений широкими повноваженнями, реалізація яких дає йому можливість здійснювати суттєвий внесок у забезпечення прав біженців.

У сфері законодавства глава держави має право законодавчої ініціативи, підписання законів, прийнятих Верховною Радою України, право вето з наступним поверненням законів на повторний розгляд Верховної Ради України, користуючись якими, він має можливість впливати на якість законодавчої діяльності парламенту.

Так, наприклад, Президент України вніс пропозиції до прийнятого Верховною Радою України Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” від 5 липня 2012 р. Звернувши увагу на його невідповідність іншим законам, глава держави зазначив, що він не може бути підписаний. Після усунення Верховною Радою України недоліків глава держави підписав зазначений Закон.

Президент України здійснює забезпечення прав біженців шляхом видання указів, в яких закріплюються засади державної політики у сфері біженців. Так, Указом Президента України від 30 травня 2011 р. № 622 була схвалена Концепція державної міграційної

політики, в якій значну увагу приділено державній політиці у сфері біженців.

Отже, Президент України, реалізуючи свої конституційні повноваження, відіграє важливу роль у забезпеченні прав біженців.

Однією з провідних ланок системи державних органів, що здійснюють забезпечення прав біженців, є органи виконавчої влади: Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади та місцеві державні адміністрації.

Повноваження органів виконавчої влади у сфері біженців закріплено в окремому розділі V Закону України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” від 8 липня 2011 р.

Вищим органом у системі органів виконавчої влади згідно зі ст. 113 Конституції України є Кабінет Міністрів. Його повноваження закріплені у ст. 116 Конституції України. Багато з них стосуються забезпечення прав біженців. Це, зокрема, повноваження щодо забезпечення здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України; вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; спрямування і координації роботи міністерств, інших органів виконавчої влади; утворення, реорганізації та ліквідації відповідно до Закону міністерств та інших центральних органів виконавчої влади; призначення на посади та звільнення з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України.

Слід також зазначити, що згідно зі ст. 93 Конституції України уряду належить право законодавчої ініціативи, чим він успішно користується у сфері біженців. Адже саме Кабінетом Міністрів України були внесені проекти чинних нині основоположних для правового становища біженців Законів “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” та “Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства”.

Повноваження уряду у міграційній сфері встановлені Законом України “Про Кабі-

нет Міністрів України” від 27 лютого 2014 р. Згідно з п. 2 частини першої ст. 20 цього Закону Кабінет Міністрів України регулює міграційні процеси. Інших повноважень уряду у сфері біженців цей Закон не містить.

Натомість, Закон України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” закріплює повноваження уряду у цій сфері в окремій ст. 26, згідно з якою “Кабінет Міністрів України: визначає у проекті Державного бюджету України обсяги фінансування заходів, що здійснюються на виконання цього Закону; затверджує положення про посвідчення біженця, про проїзний документ біженця, інші необхідні документи; визначає порядок працевлаштування, навчання, надання особам, щодо яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцями та яких визнано біженцями, медичної допомоги, грошової допомоги, пенсій, інших видів соціального забезпечення; встановлює порядок видачі в'їзних віз членам сім'ї осіб, яких визнано біженцями”.

Суттєву роль у забезпеченні прав біженців відіграє центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців. Він зазнав суттєвої еволюції за роки незалежності України.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 27 червня 1992 р. була створена Комісія у справах біженців при Кабінеті Міністрів України, на яку покладалося “визначення підстав для визнання біженцями осіб, які прибувають на територію України; координація роботи центральних і місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого і регіонального самоврядування по розробці та здійсненню заходів щодо тимчасового розміщення, працевлаштування, надання грошової допомоги та соціально-побутових і медичних послуг біженцям, а також вирішення інших питань, що виникають у зв'язку з їх перебуванням на території України; підготовку пропозицій з питань, що потребують рішення Уряду, в тому числі проектів міжурядових угод щодо прийому, життєзабезпечення та компенсацій за перебування біженців на території України”.

Масові прибуття біженців на територію України та інших мігрантів зумовило необхідність утворення центрального органу виконавчої влади, здатного ефективно управляти міграційними процесами.

Після прийняття Закону України “Про біженців” Указом Президента України від 26 квітня 1993 р. № 145 було створено Міністерство України у справах національностей та міграції. Це Міністерство, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 1993 р. № 487, мало координувати роботу центральних і місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого і регіонального самоврядування, пов’язану з розробкою та здійсненням заходів щодо тимчасового розміщення, працевлаштування, надання грошової допомоги та соціально-побутових і медичних послуг біженцям, а також організовувати їх облік і реєстрацію, вирішувати інші питання, що виникали у зв’язку з прибуттям цих осіб на територію України.

На жаль, зазначене Міністерство функціонувало не довго.

Відповідно до Указу Президента України “Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України” від 26 липня 1996 р. № 596 Міністерство України у справах національностей та міграції було ліквідовано, а замість нього утворено Державний комітет України у справах національностей та міграції. Тим самим було понижено статус цієї інституції, що водночас із скороченням чисельності апарату призвело до зменшення її можливостей здійснювати ефективне управління міграційними процесами.

Згідно із Положенням про Державний комітет України у справах національностей та міграції, затвердженим Указом Президента України від 28 жовтня 1996 р. № 100, цей Комітет мав відповідно до покладених на нього завдань забезпечувати реалізацію прав і соціальних гарантій біженців, координувати взаємодію органів виконавчої влади під час розв’язання проблем біженців відповідно до законодавства України та вести централізований облік біженців та осіб, які звернулися із заявою про надання статусу біженців.

Під час подальшого здійснення адміністративної реформи статус цього управлінського органу знову змінився. Указом Президента України “Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади” від 15 грудня 1999 р. № 1573 Державний комітет у справах національностей та міграції було ліквідовано, а Постановою Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2000 р. № 603 у складі Міністерства юстиції було утворено Державний департамент у справах національностей та міграції як урядовий орган державного управління.

Постановою Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 р. № 1236 було затверджено Державний департамент у справах національностей та міграції, згідно з яким він мав надавати організаційно-методичну допомогу відповідним органам Автономної Республіки Крим та структурним підрозділам обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій у реалізації прав і соціальних гарантій біженців; вносити пропозиції щодо вирішення питань про надання чи позбавлення статусу біженця; вести централізований облік біженців та осіб, які звернулися із заявою про надання статусу біженців; сприяти реалізації прав і соціальних гарантій біженців; розглядати скарги на рішення про надання та позбавлення статусу біженця, що приймалися відповідними органами Автономної Республіки Крим та структурними підрозділами обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій.

Негативний вплив на управління міграційними процесами зазначеної реорганізації був очевидним, у зв’язку з чим згідно з Указом Президента України від 13 вересня 2001 р. № 836 на базі Державного департаменту у справах національностей та міграції, що діяв у складі Міністерства юстиції України, знову був утворений Державний комітет України у справах національностей та міграції. Зазначений Департамент був ліквідований відповідно до Постанови Кабінету Міністрів від 27 грудня 2001 р. № 1772.

За Положенням про Державний комітет України у справах національностей та міграції, затвердженим Указом Президента України від 19 березня 2002 р. № 269, цей Комітет

був центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовувалася і координувалася Кабінетом Міністрів України. Він, зокрема, мав вносити у встановленому порядку пропозиції щодо формування державної політики у сфері забезпечення прав біженців, реалізовувати цю політику, здійснювати управління у зазначеній сфері, а також міжгалузеву координацію та функціональне регулювання з питань, віднесених до його відання.

Постанова Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2006 р. № 1575 реорганізувала Державний комітет у справах національностей та міграції і Державний департамент у справах релігій, утворивши на їх базі Державний комітет України у справах національностей та релігій. Постановою Кабінету Міністрів від 21 листопада 2007 р. № 1347 п. 1 Положення про Державний комітет України у справах національностей та релігій, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2007 р. № 201, було доповнено абзацом такого змісту: “Держкомнацрелігій є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах міграції в межах, визначених законодавством про біженців”.

Чергова реорганізація центрального органу у справах міграції була пов’язана з утворенням Державної міграційної служби, яка мала сконцентрувати основні управлінські функції у сфері міграції.

17 липня 2009 р. Кабінет Міністрів України прийняв Постанову “Питання Державної міграційної служби” від 17 липня 2009 р., згідно з якою Державна міграційна служба визнавалася “ правонаступником Міністерства внутрішніх справ і Державного комітету у справах національностей та релігій у частині наданих їм повноважень у сфері міграції, громадянства та імміграції (крім протидії нелегальній міграції та контролю за додержанням громадянами і службовими особами встановлених законодавством правил паспортної системи)”. Проте вже 7 липня 2010 р. Кабінет Міністрів України Постановою “Деякі питання державного управління у сфері міграції” № 559 ліквідував Державну міграційну службу та встановив, що право-

наступниками Державної міграційної служби з питань громадянства, реєстрації фізичних осіб та імміграції є Міністерство внутрішніх справ, а з питань міграції в межах, визначених законодавством про біженців, — Державний комітет у справах національностей та релігій.

Помилковість ліквідації зазначеної служби, одним з основних завдань якої була участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері біженців, очевидна, у зв’язку з чим вже через п’ять місяців відповідно до Указу Президента України “Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади” від 9 грудня 2010 р. № 1085 знову було утворено Державну міграційну службу України та покладено на неї функції з реалізації державної політики з питань громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб, а також у справах міграції в межах, визначених законодавством про біженців.

Повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців визначено у ст. 27 Закону України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту”. До них належать: прийняття рішень про визнання біженцем, про втрату, позбавлення статусу біженця і скасування рішення про визнання біженцем; “координація взаємодії органів виконавчої влади з питань стосовно біженців; розгляд скарг на рішення про відмову у прийнятті заяви про визнання біженцем, про відмову в оформленні документів для вирішення питання щодо визнання біженцем і скасування цих рішень, якщо вони були прийняті з порушенням законодавства; направлення запитів до компетентних органів влади інших країн щодо наявності в цих країнах членів сім’ї осіб, які подали заяви про визнання біженцями” чи яких було визнано біженцями, і правових підстав для возз’єднання сімей; “видача проїзних документів іноземцям та особам без громадянства, яких було визнано біженцями іншими країнами — учасницями Конвенції про статус біженців 1951 р. та/або Протоколу щодо статусу біженців 1967 р.; ведення централізованого обліку та створення централізованої інформаційної

системи про осіб, які подали заяву про визнання біженцем, або особою, яка потребує додаткового захисту”; здійснення контролю за виконанням цього Закону тощо.

Подібні повноваження закріплено і в Положенні про Державну міграційну службу України, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 360.

Зауважимо, що часті реорганізації центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців, зміни його статусу і повноважень, на наш погляд, негативно впливали на забезпечення прав біженців.

Функцію забезпечення прав біженців виконують й інші центральні органи виконавчої влади.

До таких органів належить Державна прикордонна служба України. Відповідно до ст. 29 Закону України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” “центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону, організовує прийняття заяв про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту від осіб, затриманих за незаконне перетинання державного кордону або спробу такого перетинання з метою бути визнаним біженцем, та передає такі заяви до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту”.

До органів виконавчої влади, що поряд з іншими завданнями здійснюють також функцію забезпечення прав біженців, належить Міністерство соціальної політики України. Згідно із ст. 29 Закону України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” “центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, забезпечує надання у разі можливості особам, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання їх біженцем, яких визнано, допомогу у працевлаштуванні, забезпечують призначення особам, яких ви-

знано біженцем, грошової допомоги, пенсії, інших видів соціального забезпечення”.

Міністерство закордонних справ України, закордонні дипломатичні установи України відповідно до зазначеної статті Закону “беруть участь у підготовці документів та вносять в установленому порядку пропозиції Кабінету Міністрів України щодо укладення міжнародних договорів з питань, пов’язаних із захистом соціальних, економічних та інших прав і інтересів біженців, у тому числі з компенсацією збитків, завданих біженцям, витратами на їх приймання та облаштування; надають центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, інформацію про ситуацію в країнах походження біженців; видають в’їзні візи членам сімей осіб, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту; сприяють добровільному поверненню біженців у країну їх походження чи переселенню у держави, які погоджуються надати їм притулок. Міністерство закордонних справ України здійснює загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів у сфері захисту біженців, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України”.

Серед інших органів виконавчої влади, що здійснюють забезпечення прав біженців, слід назвати: Міністерство охорони здоров’я України, Міністерство освіти і науки України тощо.

Певними повноваженнями щодо забезпечення прав біженців наділено місцеві державні адміністрації, які відповідно до ст. 118 Конституції України здійснюють виконавчу владу в областях і районах, містах Києві і Севастополі. Відповідно до п. 7 ст. 25 Закону України “Про місцеві державні адміністрації” місцева державна адміністрація “проводить роботу, пов’язану з розробленням та здійсненням заходів щодо розміщення, працевлаштування, соціально-побутового і медичного обслуговування осіб, яких визнано в Україні біженцями”.

Згідно зі ст. 29 Закону України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового

або тимчасового захисту” “обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації у разі звернення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, забезпечують обов’язкове медичне обстеження, а в разі необхідності — лікування осіб, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем” та яких визнано біженцями. Крім того, вони мають сприяти забезпеченню освітніх потреб зазначених осіб.

Вагоме місце в системі органів, що здійснюють забезпечення прав біженців, і, насамперед, їхній захист, є органи судової влади. У частині першій ст. 55 Конституції України передбачено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Відповідно до ст. 124 Основного Закону судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Конституційний Суд України за ст. 147 Конституції України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. До його повноважень віднесено вирішення питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Здійснюючи свої повноваження Конституційним Судом України створюються умови для належного забезпечення прав біженців. Так, Конституційний Суд, розглянувши справу за “конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанов Кабінету Міністрів України” “Питання Державної міграційної служби України”, “Деякі питання організації діяльності Державної міграційної служби”, “Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України”, Розпорядження Кабінету Міністрів України “Питання переведення системи реєстраційного обліку фізичних осіб з паперових на електронні носії”, своїм Рішенням від 17 лютого 2010 р. № 6рп визнав окремі пункти зазначених постанов уряду та-

кими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

Разом з тим, Конституційний Суд України не має повноважень розглядати звернення біженців по суті.

Розгляд заяв біженців віднесено до повноважень судів загальної юрисдикції. Відповідно до ст. 12 Закону України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” рішення про відмову у прийнятті заяви про визнання біженцем, про відмову в оформленні документів для вирішення питання щодо визнання біженцем можуть бути оскаржені в установленому законом порядку до суду.

Згідно зі ст. 7 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” від 7 липня 2010 р. “кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону. Для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ у розумні строки, встановлені законом, в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанцій і Верховний Суд України”. Іноземці та особи без громадянства (до яких належать і біженці — *авт.*) мають право на судовий захист в Україні нарівні з громадянами і юридичними особами України.

Наприклад, громадянин Афганістану Х. оскаржив рішення Апеляційної комісії Державного комітету України у справах національностей та міграції про відмову в наданні йому статусу біженця до Печерського районного суду міста Києва. Суд визнав відмову необґрунтованою та зобов’язав зазначений Комітет надати статус біженця заявнику та його сім’ї. Через 3 місяці зазначеному громадянину необґрунтовано було відмовлено у продовженні строку статусу біженця. Громадянин Х. знову звернувся до Печерського суду, який рішенням від 12 липня 1999 р. задовольнив його заяву.

Цей епізод судового захисту став першим судовим прецедентом в Україні, коли особа, яка шукала притулок в Україні, захистила свої права в судовому порядку, а статус біженця було їй надано, а згодом продовжено на підставі рішення суду. Надалі звернення

біженців до суду за захистом своїх прав з різних причин стали досить поширеними [4, 44].

Певна роль у забезпеченні прав біженців належить органам місцевого самоврядування.

Незважаючи на те, що Закони України “Про місцеве самоврядування в Україні” та “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” прямо не передбачають функцій органів місцевого самоврядування щодо біженців, однак, на нашу думку, ці органи здійснюють забезпечення їх прав, реалізуючи свої повноваження у сфері соціального захисту населення; забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян; надання безоплатної первинної правової допомоги тощо.

Водночас, враховуючи специфіку правового статусу біженців, видається доцільним закріпити в Законі України “Про місцеве самоврядування в Україні” повноваження органів місцевого самоврядування щодо забезпечення їх прав.

Викладене дає підстави зробити висновок, що в Україні створена і функціонує система органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що здійснюють забезпечення прав біженців. Водночас, ця система і повноваження органів, що до неї входять, потребують певного вдосконалення.

Література

1. Чехович С. Б. Юридичні аспекти міграційних процесів в Україні / С. Б. Чехович. — К.: ВІПОЛ, 2001. — 288 с.
2. Андрієнко В. Д. Проблеми створення і діяльності органів виконавчої влади України з регулювання зовнішньої міграції // Біженці та міграція: український часопис права і політики / В. Д. Андрієнко. — 1998. — № 3–4. — С. 91–93.
3. Малиновська О. А. Біженці у світі та в Україні: моделі вирішення проблеми / О. А. Малиновська. — К.: Генеза, 2003. — 288 с.
4. Бузницький Ю. Судовий захист біженців і осіб, які прибули в Україну в пошуках притулку: Практичні рекомендації / Ю. В. Бузницький, П. Г. Бурлака, С. В. Рубанов. — К.: МП Леся, 2000. — 120 с.

Проаналізовано систему та повноваження державних органів та органів місцевого самоврядування, які здійснюють забезпечення прав біженців в Україні, а також обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення їх діяльності.

Произведен анализ системы и полномочий государственных органов и органов местного самоуправления, которые осуществляют обеспечение прав беженцев в Украине, а также обоснованы предложения по усовершенствованию их деятельности.

The article analyses the system and powers of State bodies and bodies of local self-government, which safeguard the rights of refugees in Ukraine, as well as reasonable proposals to improve their activities.

Надійшла 26 січня 2015 р.

**ВИЗНАННЯ ПРАВОЧИНІВ НЕДІЙСНИМИ
ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ**

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 126–129

Проаналізовано особливості визнання правочинів недійсними за цивільним законодавством України як способу захисту права власності. Досліджено засоби захисту прав власників в умовах існування недійсних правочинів, що порушують право власності за цивільним законодавством України. Надано пропозиції щодо підвищення ефективності такого способу захисту права власності.

У зв'язку з появою нових норм у Цивільному кодексі України між ним та іншим спеціальним законодавством виникають певні питання щодо недійсності правочинів, а це знижує ефективність такого способу захисту права власності.

Визнання правочинів недійсними із застосуванням відповідних правових наслідків, згідно ст. 16 ЦК України, розглядається як один із способів захисту цивільних прав загалом. Зважаючи на те, що більшість правочинів вчиняється щодо майна, що належить особам на праві власності, цей спосіб захисту можна назвати договірним зобов'язально-правовим способом захисту права власності.

Питання, пов'язані із зобов'язально-правовим захистом права власності у цивільному обороті, досліджували З. В. Ромовська, І. О. Дзера [2], Я. М. Шевченко, Є. А. Суханов, Я. М. Романюк та інші науковці.

Проте, принагідно слід зауважити, що окремі питання, пов'язані із захистом права власності, залишаються невирішеними та дискусійними.

У цьому випадку важливо встановити момент набрання чинності правочину, адже це положення актуальне для двосторонніх правочинів (договорів) про відчуження майна, оскільки згідно зі ст. 210 ЦК України правочин підлягає державній реєстрації лише

у випадках, встановлених законом. Згідно з Постановою Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ “Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав” від 07.02.2014 р. № 5 “право власності на майно за договором, який підлягає нотаріальному посвідченню, виникає у набувача з моменту такого посвідчення або з моменту набрання законної сили рішенням суду про визнання договору, не посвідченого нотаріально, дійсним. Проте, якщо права на нерухоме майно підлягають державній реєстрації, то право власності у набувача виникає з дня такої реєстрації відповідно до Закону (ст. 334 ЦК) та з урахуванням положення про дію Закону в часі на момент виникнення спірних правовідносин (ст. 5 ЦК)” [5]. Частина 4 ст. 334 ЦК України зазначає, що “права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації, виникають з дня такої реєстрації відповідно до закону”. Тобто Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своїй постанові чітко пов'язує виникнення права власності у покупця з державною реєстрацією права власності. Також зазначає, що “до державної реєстрації права власності за новим набувачем покупець за договором про відчуження майна, виконаним сторонами,

не має права розпоряджатися цим майном, оскільки право власності на нього зберігається за продавцем, проте має право на захист свого володіння на підставі ст. 396 ЦК. При цьому звертає увагу, що після оплати вартості проданого майна і передання його покупцеві, але до державної реєстрації переходу права власності, продавець також не має права ним розпоряджатися, оскільки це майно є предметом виконаного продавцем зобов'язання, яке виникло з договору про відчуження майна (п. 1 частини першої ст. 346 ЦК), а покупець є його законним володільцем”.

Проте, з такою позицією щодо визнання моменту переходу права власності, важко погодитись. Оскільки згідно з позицією Пленуму ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ після виконання сторонами договору, право власності залишається ще за продавцем, а покупець до моменту державної реєстрації права власності має право на захист свого володіння як законний володільць. Вважаємо, виходячи з того, що право власності є абсолютним правом, яке включає в себе право володіння, користування та розпорядження, то не може одночасно продавець і покупець бути власником майна, що є предметом договору. Згідно з цивільним законодавством договір вважається укладеним з моменту досягнення згоди зі всіх істотних умов договору та дотримання належної форми. Тому вважаємо, що право власності у покупця виникає в момент укладення договору і його нотаріального посвідчення, а не з моменту державної реєстрації права власності. Варто законодавцю внести зміни в ЦК України та в Закон України “Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень”, які вказують на те, що права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації, виникають з дня такої реєстрації. З метою захисту права власності буде правильно пов'язувати момент виникнення права власності у нового набувача з моментом укладення договору і його посвідчення.

У контексті аналізу недійсності (нікчемності) правочинів як способу захисту права власності актуальним є питання моменту виникнення цивільних прав та обов'язків на

підставі правочинів. На це звертається увага в п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України “Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними” від 6 листопада 2009 р. № 9, в якій підкреслюється, що відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання стороною (сторонами) вимог, які встановлені ст. 203 ЦК України, саме на момент вчинення правочину. Не може бути визнано недійсним правочин, що не вчинено.

У зв'язку з цим, судам необхідно правильно визначати момент вчинення правочину (ст. 205–210, 640 ЦК України тощо) [3, 3–8].

Вочевидь, потрібно звернути увагу на наслідки недійсності правочину. Суд може застосувати наслідки недійсності нікчемного правочину з власної ініціативи. Така можливість суду породила дискусію в науці цивільного права. Зокрема В. В. Джунь зазначає, що такі дії суду порушують принцип диспозитивності, тобто юридичної можливості сторони у процесі вільно розпоряджатися процесуальними правами, яка полягає в можливості сторони за правочином самостійно визначити предмет і зміст позову для захисту свого цивільного права і, зокрема, відмовитися від вимоги про реституцію. У зв'язку з цим автор пропонує застосовувати реституцію лише у випадку подання позивачем вимоги про це [1, 166–167].

Проте, зазначена позиція не є достатньо виваженою, оскільки, якщо відповідач не клопотатиме про застосування двосторонньої реституції, він не повинен повертатись у становище, яке існувало до вчинення недійсного правочину, що прямо суперечить змісту реституції, оскільки п. 1 ст. 216 ЦК України встановлює двосторонній характер поновлення сторін у початковому становищі. Пропонується внести зміни в ч. 5 ст. 216 ЦК України та перефразувати її словами такого змісту: “Наслідки недійсності нікчемного правочину суд може застосувати за клопотанням сторін” для того, щоб усунути плутанину в діяльності суду щодо меж позовних вимог.

Повертаючись до теми дослідження зазначаємо, що О. С. Яворська вважає, що, захищаючи своє право власності через визнан-

ня правочину недійсним, власник, таким чином, може вимагати: 1) повернення майна, що стало предметом правочину, в натурі. Така вимога, на відміну від віндикації, впливає із зобов'язального характеру відносин сторін. Тобто порушення права власності відбулося в межах зобов'язального правовідношення, підстави виникнення якого (правочин, договір) було визнано недійсними; 2) якщо майно не збереглося в натурі, власник має право вимагати відшкодування його вартості за цінами, які існують на момент відшкодування. Саме за цією ознакою визнання правочину недійсним як спосіб захисту права власності відрізняється від віндикації, оскільки предметом віндикації може бути майно в натурі, визначене індивідуальними ознаками. Якщо майно загинуло, то власник має право на відшкодування збитків, а не на віндикацію майна; 3) власник має право на відшкодування збитків, завданих недійсним правочином, та моральної шкоди.

Варто звернути увагу на те, що захист права власності передусім залежить від наслідків недійсності правочину. Загальним наслідком недійсності правочину є реституція. Для застосування реституції достатньо лише недійсності вчиненого правочину та його виконання. При цьому жодні інші обставини не повинні братися до уваги. Правильно відзначає М. Сидоренко про необхідність повернення речі або її компенсації внаслідок учинення недійсного правочину, такі наслідки мають бути розглянуті як безпосередній результат визнання правочину недійсним [6, 130].

Представляє інтерес питання, яке О. С. Яворська назвала “ланцюговою” реституцією, коли майно передане власником контрагенту за правочином, який згодом визнається недійсним. Такий контрагент за наступним правочином відчужив це майно третім особам, вони в свою чергу відчужили майно. Чи можливим є витребування такого майна від цих осіб, якщо первісний правочин визнано недійсним чи він є недійсним на підставі прямої вказівки закону.

Проте думка автора щодо правової природи “ланцюгової” реституції є дещо іншою.

Проблематичним у такому разі буде застосування цивільно-правових наслідків недійсності правочинів, оскільки сторонами правочину, визнаного недійсним, будуть набувачі. Тому в таких випадках необхідно поєднувати визнання правочину недійсним з речово-правовими способами захисту. Ураховуючи положення ст. 216 ЦК України, “застосування реституції та повернення майна за недійсним правочином, можливо тоді, коли предметом спору є правочин за участю власника й першого покупця (набувача)” [4, 29].

Думається, що краще прислухатись до роз'яснень Верховного Суду України, який вважає, що “норма частини першої ст. 216 ЦК України не може застосовуватись як підстава позову про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, яке було відчужене третій особі. Не підлягають задоволенню позови власників майна про визнання недійсними наступних правочинів щодо відчуження цього майна, які були вчинені після недійсного правочину. У цьому разі майно може бути витребувано від особи, яка не є стороною недійсного правочину, шляхом подання віндикаційного позову, зокрема від добросовісного набувача — з підстав, передбачених частиною першою ст. 388 ЦК України”.

Враховуючи практичний інтерес, в разі порушення права власності слід визнавати недійсним лише перший правочин, унаслідок якого порушено право власності. Видається правильним, якщо справа стосується договору, укладеного самим власником, то його відносини з контрагентом за договором мають договірний (зобов'язальний) характер, отже, і спосіб захисту повинен бути зобов'язальним (наприклад, визнання договору недійсним і застосування реституції як наслідку його недійсності). Але, якщо контрагент власника за недійсним договором у подальшому відчужив одержане від власника за цим договором майно третій особі, то у відносинах з набувачем власник може використати лише речово-правові способи захисту (наприклад, витребування майна з чужого незаконного володіння), оскільки вони (власник і нинішній володілець) не перебували в договірних (зобов'язальних) відносинах один з одним.

Загалом при розгляді зазначеної категорії справ суди правильно вирішують справи, тому визнання недійсним правочину цілком можна вважати окремим способом захисту права власності, яке порушується у зв'язку з недійсністю правочину, оскільки немає вичерпного переліку способів захисту права власності і для того, щоб цей спосіб був ефективним способом захисту права власності в цивільному праві та право власності кожної особи могло бути захищеним, судам слід сприяти однаковому застосуванню та дотриманню вимог чинного законодавства, усуненню недоліків через різні процесуальні способи з урахуванням роз'яснень Верховного суду.

Література

1. Джунь В. В. До питання про обов'язковість застосування реституції у разі неправозгідності угоди //

Вісн. господарського судочинства. — 2002. — № 4. — С. 165–167.

2. Дзера О. В. Недійсність правочину (угоди) за новим Цивільним кодексом України / О. В. Дзера, О. О. Отрадна // Юрид. Україна. — 2003. — № 10. — С. 5–18.

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України “Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними” від 6 листопада 2009 р. // Вісн. Верховного суду України. — 2009. — № 12. — С. 3–8.

4. Презумпція правомірності договору і віндикація // Правовий тиждень. — 2009. — № 16.

5. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ “Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав” від 07.02.2014 р. № 5. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

6. Сидоренко М. Загальні і спеціальні наслідки недійсності угод // Право України. — 2002. — № 11. — С. 130–135.

Доведено, що право власності у покупця виникає в момент укладення договору і його нотаріального посвідчення, а не з моменту державної реєстрації права власності. Враховуючи практичний інтерес розглянутого питання, у разі порушення права власності слід визнавати недійсним лише перший правочин, унаслідок якого порушено право власності. Судам потрібно сприяти однаковому застосуванню та дотриманню вимог чинного законодавства, усуненню недоліків через різні процесуальні способи з урахуванням роз'яснень Верховного суду.

Доказано, что право собственности у покупателя возникает в момент заключения договора и его нотариального удостоверения, а не с момента государственной регистрации права собственности. Учитывая практический интерес рассматриваемого вопроса, в случае нарушения права собственности следует признавать недействительной лишь первую сделку, в результате которой нарушено право собственности. Судам нужно способствовать единообразному применению и соблюдению требований действующего законодательства, устранению недостатков через различные процессуальные способы с учетом разъяснений Верховного суда.

It is proved that the ownership of the buyer there at the time of the contract and its notarization, not the state registration of property rights. Given the practical interest of the issue, in case of violation of property rights should be recognized as invalid, only the first transaction, which is due to a violation of the right to property. Courts need to promote uniform application of and compliance with applicable laws, correct any shortcomings through various procedural methods based on the Supreme Court for clarification.

Надійшла 18 листопада 2014 р.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 130–135

Досліджуються конституційно-правові засади функціонування та діяльності парламенту України як єдиного загальнонаціонального, постійнодіючого, колегіального, виборного органу законодавчої влади. Значна увага приділена організаційним формам функціонування Верховної Ради України, її структури.

Організаційною основою роботи Верховної Ради України є сесії, які складаються з пленарних засідань. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року. Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Рішення, які приймає Верховна Рада України є колективною волею більшості народних депутатів України. Для прийняття рішення з одних питань достатньо простої більшості голосів (50 % + 1 голос), для ухвалення інших питань Конституція України встановлює конституційну більшість голосів, а саме 2/3 голосів народних депутатів України.

Від чіткості порядку діяльності парламенту залежить легітимність прийнятих ним рішень. Правовою основою діяльності Верховної Ради України є Конституція України і Регламент Верховної Ради України, який згідно з п. 21 ст. 85 Конституції України має прийматися законом України. Діючі в Україні Регламент Верховної Ради України і Тимчасовий Регламент Верховної Ради України у 2008 р. рішеннями Конституційного Суду України від 1 квітня та 17 вересня були визнані неконституційними і втратили чинність.

Отже, Верховна Рада України – це єдиний загальнонаціональний постійно діючий, колегіальний, виборний орган законодавчої влади, який здійснює представництво інтересів народу України в межах і у порядку, визначених Конституцією та законами України. При цьому, Верховна Рада України діє у складі 450 народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

У зв'язку з перманентною конституційною кризою останніх років відбувається й криза вітчизняного парламентаризму. Відповідно, політики, державні діячі, науковці та громадськість ведуть пошук нової, більш оптимальної для України моделі парламентаризму.

Питання конституційного складу парламенту має важливе значення адже, для здійснення парламентом власних конституційних повноважень, він повинен мати відповідний кількісний склад народних обранців, який кореспондується із принципом рівного електорального представництва найбільш потужних політичних сил, регіонів держави тощо. При цьому, важливим є й представництво в парламенті тих соціальних верств, які в силу різних чинників мають значний вплив на розвиток суспільства та держави – національні меншини, релігійні громади тощо. В окремих країнах світу для представництва

інтересів останніх навіть резервуються місця в парламенті.

Разом із тим, Конституція України в частині другій ст. 24 чітко визначила, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етичного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Це спростовує можливість будь-яких преференцій для різних соціальних груп під час формування депутатського корпусу. На кількісний склад депутатів Верховної Ради України впливають такі чинники, як кількість населення країни, виборча система, структура парламенту, адміністративно-територіальний устрій.

Слід зазначити, що історії парламентаризму відомі приклади зміни кількості депутатів в парламенті. Наприклад, кількісний склад Верховної Ради неодноразово змінювався за часів колишнього Радянського Союзу і становив від 304 до 650 народних депутатів України. Теперішній конституційний склад Верховної Ради України встановлюється ст. 76 Конституції України і складає чотириста п'ятдесят народних депутатів України.

Для ефективної діяльності Верховної Ради України Конституцією України передбачається створення структурних підрозділів (органів), діяльність яких спрямована на реалізацію конституційних функцій і повноважень Верховної Ради України. З прийняттям 28 червня 1996 р. Конституції України структура Верховної Ради України дещо змінилася. Зокрема, була ліквідована Президія Верховної Ради України. Разом із тим, Конституція України запровадила ряд нових інституцій в системі Верховної Ради України, серед яких Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Рахункова палата, комітети. В цілому ж парламент України залишився однопалатним.

З внесенням змін до Конституції України у 2004 р. на найвищому рівні було закріплено створення нового інституту Верховної Ради України — коаліції депутатських фракцій. Без сумніву цей інститут, одразу після свого створення, набув найважливішого значення в

організації діяльності Верховної Ради України.

Коаліція депутатських фракцій створюється за результатами виборів до Верховної Ради України на основі узгодження політичних позицій і об'єднує більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Право коаліції депутатських фракцій також належить депутатській фракції, яка за результатами виборів отримала понад половини депутатських мандатів у Верховній Раді України.

До найважливіших повноважень коаліції депутатських фракцій належить формування вищого органу в системі виконавчої гілки влади — Кабінету Міністрів України. Так, кандидатуру на посаду Прем'єр-міністра України пропонує Президент України, який зобов'язаний внести на розгляд Верховної Ради України ту кандидатуру, яку запропонує коаліція депутатських фракцій. Зокрема, Верховна Рада України, а фактично коаліція депутатських фракцій, призначає всіх інших міністрів, кандидатуру яких вносить Прем'єр-міністр України, окрім Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України, кандидатуру яких вносить Президент України.

Парламентська коаліція урівноважується у своїй діяльності існуванням дієвої парламентської опозиції. Можна погодитись із О. Совгирею, яка визначає парламентську опозицію як добровільне об'єднання народних депутатів України — членів депутатських фракцій (груп), право на яке гарантоване Конституцією України, які не підтримують офіційний курс Президента України та/або Кабінету Міністрів України та, зазвичай, не є членами політичної партії (блоку), що висунули кандидатуру чинного Президента України на виборах і не представлені у складі чинного Кабінету Міністрів України [1, 16]. На сьогодні конституційно-правовий статус і зокрема функції та порядок діяльності парламентської опозиції не унормовано на законодавчому рівні.

Ефективність роботи будь-якого парламенту пропорційна ефективності його керівництва. Світовому парламентаризму відомі

приклади, коли керівництво парламентом здійснювала і одна особа, і широка президія. Як відомо, Верховна Рада України обирає із свого складу та за необхідності відкликає Голову Верховної Ради України, Першого заступника і Заступника Голови Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України веде засідання Верховної Ради України; організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів; підписує акти, прийняті Верховною Радою України; представляє Верховну Раду України у зносинах з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав; організовує роботу апарату Верховної Ради України.

Основним елементом структури Верховної Ради України є комітети і комісії Верховної Ради України, створені на основі постійних комісій Верховної Ради України. Відповідне перетворення було закріплене в Законі України “Про комітети Верховної Ради України” від 4 квітня 1995 р. та Конституції України, а в 1998 р. Верховна Рада України приймає Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про постійні комісії Верховної Ради України”, яким змінив термін “постійні комісії” в назві і тексті закону на термін “комітети”. В останнє зміни до Закону України “Про комітети Верховної Ради України” вносилися 2006 року.

Відповідно до частини першої ст. 1 Закону України “Про постійні комісії Верховної Ради України”, комітети Верховної Ради України — це органи Верховної Ради України, утворювані з числа народних депутатів України для здійснення за окремими напрямками законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Українського парламенту, а також для реалізації його контрольних функцій. Як доводить досвід функціонування комітетів Верховної Ради України, саме ці органи мають значний вплив на підготовку та час проходження законопроектів через парламент. У зв’язку з цим, посада голови комітету Верховної Ради України набуває стратегічного значення для законопроектної діяльності в Україні.

Оскільки комітети Верховної Ради України охоплюють досить широке коло профільних питань, то в їх складі утворюються підкомітети, діяльність яких спрямована на законопроектну роботу та здійснення парламентського контролю з більш вузьких питань. Зазначена структуризація комітетів Верховної Ради України сприяє оптимізації їх діяльності та створює додаткові механізми контролю за нормопроектною діяльністю всередині самого комітету.

Окрім того, Конституція України передбачає створення тимчасових спеціальних та тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України для розгляду питань і розслідування справ, які становлять значний суспільний інтерес. Їх діяльність може мати значні політико-правові наслідки (наприклад, порушення процедури імпідменту Президента України, ініціювання питання про відставку Кабінету Міністрів України, зняття недоторканності з народного депутата України тощо), тому Конституція України підкреслює, що організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом. 2 вересня 2008 р. Верховна Рада України VI скликання прийняла закон про тимчасові парламентські слідчі комісії, але Президент України не підписав його з мотивів невідповідності Конституції України, а невдовзі цей закон був скасований самим парламентом. Разом із тим, це не знімає потреби в унормуванні правового статусу тимчасових спеціальних та тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України.

Позитивний досвід держав-учасниць ЄС підтверджує виключну важливість тимчасових спеціальних та тимчасових слідчих комісій для ефективної та своєчасної діяльності парламентів. Можливість створення тимчасових комісій характеризує певну гнучкість діяльності парламенту, здатність швидко і адекватно відреагувати на певні виклики, непередбачувані обставини, що мають важливе значення для країни в цілому. Наприклад, парламент Фінляндії створює спеціальні комісії для підготовки питань порядку денного надзвичайних сесій.

Слідчі комісії займаються питаннями державно-політичного життя, які мають певний громадський резонанс: від розслідування зловживань окремих парламентарів та урядовців — до масштабних політичних скандалів. Їм, зазвичай, надано широкі повноваження: викликати свідків та експертів, вести протокол, фіксувати докази. Здебільшого створення слідчих комісій є прерогативою парламентської опозиції [2].

Завершене уявлення про призначення комітетів і комісій у структурі Верховної Ради України дає можливість здійснювати аналіз основних напрямів і видів їх роботи. Зокрема, діяльність комітетів Верховної Ради України спрямована на здійснення таких функцій, як законопроектна, організаційна, контрольна та ін.

Законопроектна функція комітетів Верховної Ради України полягає у підготовці проектів законів та інших актів Верховної Ради України. Отже, комітети Верховної Ради України здійснюють попередній розгляд та підготовку висновків і пропозицій щодо законопроектів, які внесені суб'єктами законодавчої ініціативи; за дорученням Верховної Ради України доопрацювання окремих законопроектів за наслідками розгляду їх у першому та наступних читаннях, крім тих, які прийняті Верховною Радою України в цілому; попередній розгляд та підготовку висновків і пропозицій щодо проектів загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони і довкілля, а також надають згоду на обов'язковість чи денонсацію міжнародних договорів України; узагальнюють зауваження та пропозиції, що надійшли до законопроектів; вносять пропозиції щодо перспективного планування законопроектної роботи тощо.

При реалізації організаційної функції комітети Верховної Ради України здійснюють планування своєї роботи, а саме проводять збір та аналіз інформації з питань, які належать до повноважень комітетів, організовують слухання з цих питань, у тому числі на засіданнях Верховної Ради України; попередньо обговорюють кандидатури посадових

осіб, яких обирає, призначає, затверджує Верховна Рада України, або надають згоду на їхнє призначення, здійснюють підготовку до розгляду Верховною Радою України відповідних висновків щодо цих кандидатур; готують питання на розгляд Верховної Ради України; приймають участь у формуванні порядку денного пленарних засідань Верховної Ради України; приймають рішення, дають висновки, рекомендації, роз'яснення; приймають участь в міжпарламентській діяльності, взаємодії з міжнародними організаціями тощо.

Контрольна функція комітетів Верховної Ради України характеризується такими видами діяльності, як аналіз практики застосування законодавчих актів у діяльності державних органів, їх посадових осіб, підготовка та подання відповідних висновків та рекомендацій на розгляд Верховної Ради України; контроль за виконанням Державного бюджету України для забезпечення доцільності, економності та ефективності використання державних коштів; участь у проведенні "Дня Уряду України"; організація та підготовка парламентських слухань; взаємодія з Рахунковою палатою, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини; направлення матеріалів для відповідного реагування органам Верховної Ради України, державним органам, їх посадовим особам.

Для ефективного виконання функцій комітети Верховної Ради України наділені відповідними повноваженнями. Так, комітети Верховної Ради України мають право організовувати розробку проектів законів та інших актів Верховної Ради України; розглядати проекти актів Верховної Ради України та подавати їх на розгляд Верховної Ради України; готувати висновки щодо проектів актів Верховної Ради України, внесених суб'єктами права законодавчої ініціативи; розглядати та узагальнювати висновки інших комітетів та готувати їх на розгляд Верховної Ради України; доопрацьовувати проекти актів Верховної Ради України за результатами розгляду їх у першому та наступних читаннях; попередньо розглядати та готувати висновки щодо надання згоди на обов'язковість чи денонсацію міжнародних договорів; попередньо роз-

глядати та готувати висновки щодо проектів загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля, звітів про виконання цих програм та ін.

Комітети Верховної Ради України є основними робочими органами українського парламенту, але це не спростовує виключну важливість його інших структурних підрозділів. Насамперед, йдеться про ті, чий правовий статус визначено в Конституції України. Зокрема, серед структурних підрозділів Верховної Ради України слід відзначити Рахункову палату, яка є постійно діючим, самостійним органом фінансово-економічного контролю, який утворюється Верховною Радою України і підпорядкований та підзвітний їй. Окрім Основного Закону правовий статус Рахункової палати унормовує й Закон України “Про Рахункову палату”.

До компетенції Рахункової палати належить організація і здійснення контролю за своєчасним виконанням видаткової частини Державного бюджету України, витрачанням бюджетних коштів, у тому числі коштів загальнодержавних цільових фондів, за обсягами, структурою та їх цільовим призначенням; здійснення контролю за утворенням і погашенням внутрішнього і зовнішнього боргу України, визначення ефективності та доцільності видатків державних коштів, валютних та кредитно-фінансових ресурсів; контроль за фінансуванням загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і національно-культурного розвитку, охорони довкілля; контроль за законністю та своєчасністю руху коштів Державного бюджету України та коштів позабюджетних фондів в установах Національного банку України та уповноважених банках; аналіз встановлених відхилень від показників Державного бюджету України та підготовка пропозицій про їх усунення, а також про удосконалення бюджетного процесу в цілому; регулярне інформування Верховної Ради України, її комітетів про хід виконання Державного бюджету України та стан погашення внутрішнього і зовнішнього боргу України, про результати здійснення інших контрольних функцій.

До складу Рахункової палати входять Голова Рахункової палати та члени Рахункової палати: Перший заступник і заступник Голови, головні контролери та Секретар Рахункової палати. Для здійснення своєї діяльності Рахункова палата має апарат.

Голова Рахункової палати призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Голови Верховної Ради України терміном на 7 років з правом призначення на другий термін.

Ще одним важливим інститутом Верховної Ради України є Уповноважений Верховної Ради з прав людини, який призначається на посаду і звільняється з посади Верховною Радою України та здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Окрім того, Верховна Рада України має власний Апарат, діяльність якого спрямована на організаційне, інформаційне, фінансове та матеріально-технічне забезпечення роботи Українського парламенту. Апарат Верховної Ради України складається з керівництва Апарату; секретаріатів Голови Верховної Ради України, Першого заступника та Заступника Голови Верховної Ради України, Головного науково-експертного управління; Головного юридичного управління; Головного управління документального забезпечення; Головного організаційного забезпечення; Інформаційного управління, Прес-служби, Управління комп'ютеризованих систем; Управління забезпечення міжпарламентських зв'язків; Управління по зв'язках з місцевими органами влади і органами місцевого самоврядування; Управління кадрів; Відділу зв'язків з органами правосуддя; Відділу звернень громадян; Відділу контролю; Управління справами; Інституту законодавства Верховної Ради України. Співробітниками Апарату Верховної Ради України не можуть бути народні депутати України.

Як зазначається Конституцією України, єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верховна Рада України, тому законодавча функція є хоча й не єдиною, але пріоритетною для парламенту. Складовою цієї функції є законопроектна діяльність,

внесення законопроектів на розгляд Верховної Ради України та їх обговорення, а також видання законів, наукові дослідження, зокрема з проблем ефективності і розвитку законодавства, наукова експертиза законопроектів [3, 185]. В силу виключної важливості законодавчої функції для суспільства та держави, порядок її здійснення чітко унормований в Основному Законі.

Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України. Проекти законів визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово.

Верховна Рада України приймає закони шляхом голосування за проект закону. Проект закону вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. На шляху до прийняття проекту закону, зазвичай, проходить розгляд у трьох читаннях, хоча кількість повторних читань проекту закону не обмежується.

Важливе місце у здійсненні законодавчої функції Верховною Радою України займає внесення змін до Конституції України. Іноді цю функцію ще називають “конституційною”, чи “установчою”. Порядок її реалізації дискретно визначений у розділі XIII “Внесення змін до Конституції України” Основного Закону.

Конституцією України встановлюються певні обмеження щодо зміни Конституції України. Так, проект закону про внесення

змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і який не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше, ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту. Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України.

До повноважень Верховної Ради України належить прийняття спеціального закону про ратифікацію міжнародних договорів і таким чином надати їм статусу частини національного законодавства. Також до повноважень Верховної Ради України належить питання денонсації міжнародних договорів України.

Верховна Рада України є єдиним органом державної влади який має право приймати закони. Конституцією України передбачається, що Верховна Рада України може приймати закони з будь-яких питань. Звісно, Конституція України передбачає і винятки, зокрема, положення про те, що виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України.

Література

1. Совгиря О. В. Правовий статус парламентської опозиції: Навч. посіб. — К., 2006.
2. Городенко М. Парламентські комітети і комісії в Україні та зарубіжних країнах // Право України. — 2008. — № 7. — С. 32.
3. Конституційне право України / За ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики. — К., 1999.

Досліджено конституційно-правові засади функціонування та діяльності парламенту України, як єдиного загальнонаціонального, постійно діючого, колегіального, виборного органу законодавчої влади та його організаційні форми.

Исследованы конституционно-правовые основы функционирования и деятельности парламента Украины, как единого общенационального, постоянно действующего, коллегиального, выборного органа законодательной власти и его организационные формы.

There studied constitutional and legal principles and functioning of the Parliament of Ukraine, as the only national, also standing, collegial, an elected legislative body and its organizational forms.

Надійшла 16 січня 2015 р.

ЩОДО ПОДІЛУ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ДРІБНІ ТА ТЯЖКІ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ І УЧАСТІ АДВОКАТА У ПРОЦЕСІ РОЗГЛЯДУ ЗАЗНАЧЕНИХ СПРАВ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 136–141

Розглядаються питання про поділ правопорушень на дрібні та тяжкі в Україні та зарубіжних країнах, а також участь адвокатів у розгляді справ.

У системах судочинства різних країн участь захисника в процесі розгляду справ у судах залежить від визначення, яким є правопорушення – дрібним чи тяжким. Основним критерієм визначення правопорушення дрібним або тяжким є його небезпека для суспільства та правовідносин у суспільстві, так звана тяжкість правопорушення. Проте додатковими чинниками в різних країнах є тяжкість покарання за вчинене правопорушення, організація процесу притягнення особи до відповідальності, складання процесуальних документів, наслідки притягнення особи, яка вчинила дрібне правопорушення, до відповідальності та інші аспекти.

В Україні відповідно до чинного законодавства, особа, що вчинила дрібне (адміністративне) правопорушення не вважається судимою, навіть якщо вона притягалася до відповідальності судом, правопорушення вважається дрібним і особа в окремих випадках може бути звільнена від відповідальності (неповнолітні та деякі інші спеціальні суб'єкти). У сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні існує так званий принцип адміністративної преюдиції, тобто, якщо особа вчинила правопорушення два або більше разів на рік, то стягнення накладається більш суворе. Відповідно в адміністративному процесі у розгляді таких справ має брати участь захисник, проте в законодавстві України такої норми немає.

У більшості зарубіжних країн притягнення особи до відповідальності за дрібні правопорушення вважається притягненням до кримінальної відповідальності і тягне за собою певні наслідки, тобто особа вважається засудженою, а адвокат може брати участь з самого початку юридичного процесу. Зазначена проблема вимагає детального вивчення у зв'язку з реформуванням системи судочинства в Україні та законодавства в цілому, необхідності підвищення ефективності покарань за вчинення адміністративних правопорушень та підвищення рівня захисту прав громадян. Таким чином метою статті є порівняння визначення адміністративних правопорушень в Україні та зарубіжних країнах і забезпечення участі адвокатів в адміністративному процесі.

Порівняння визначення правопорушень дрібними і тяжкими в Україні та зарубіжних країнах в основному в юридичній літературі не розглядалося. Проводилися порівняння діяльності судових систем України та окремих зарубіжних країн, але саме поділ правопорушень на дрібні та тяжкі не розглядався [1]. В окремих працях торкалися питання порівняння адміністративного права, але разом з тим питання про порівняння адміністративних стягнень, їх тяжкості та участі захисників у розгляді таких справ не досліджувалися [2]. Як додатковий аспект порівняння адміністративних стягнень розглядався В. О. Заросило, проте основним напрямом

було вивчення діяльності поліції зарубіжних країн порівняно з міліцією України [3]. Подібні питання розглядалися також О. С. Проневичем але також в аспекті порівняльної діяльності поліції [4]

В окремих працях проводився аналіз злочинів та дрібних правопорушень в зарубіжних країнах, проте він проводився тільки з метою порівняння самих дрібних злочинів та правопорушень в окремих країнах [5].

Доречно зазначити, що українські вчені розробили досить детальну систему адміністративних стягнень, що використовуються в нашій країні, але ніколи не порівнювали їх із стягненнями, які накладалися в зарубіжних країнах [6; 7]. Питання про участь адвокатів в адміністративному процесі, особливо у справах про адміністративні правопорушення також не розглядалося.

Деякі вчені обмежувалися тільки констатацією того, що в Україні розглядаються справи про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції, але вони не розглядали питання поділу правопорушень на дрібні і тяжкі [8].

Правопорушення в Україні поділяються на злочини та адміністративні правопорушення. При цьому зазначимо, що це визначення є результатом досліджень, а не закріплено в законодавстві. У Кодексі України про адміністративні правопорушення (глава 2 ст. 9) зазначено, що адміністративна відповідальність за правопорушення, які передбачені КУпАП, настає, коли такі порушення за своїм характером не тягнуть за собою кримінальної відповідальності [9]. Зокрема, адміністративним правопорушенням визнається протиправна, винна діяльність чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [9].

З іншого боку злочином визнається передбачене у Кримінальному кодексі України суспільно небезпечне винне діяння (діяльність або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину [10].

Отже формальною ознакою для поділу правопорушень на злочини та адміністратив-

ні правопорушення в Україні є тяжкість покарання, а адміністративні правопорушення відрізняються тим, що в КУпАП вказано за які адміністративні правопорушення накладаються адміністративні стягнення.

У законодавстві США, Великобританії, Франції та інших країнах поділу на злочини та проступки (правопорушення), як це зроблено в Україні, немає. В більшості країн в основу розрізнення злочинів та правопорушень покладено також принцип суспільної небезпеки, але поділ проводиться за тяжкістю покарання за вчинене діяння.

Передусім поняття злочину в більшості країн тлумачиться як порушення законів та антисоціальна поведінка, а в деяких країнах і відхилення від встановлених норм. У США злочином вважається навмисна діяльність чи бездіяльність, яка спрямована на порушення кримінального закону (статутного чи кодифікованого), яка скоєна не у вигляді захисту і яка карається державою за скоєння фелонії чи місдмінора [11].

Фелонія — тяжкий злочин в англо-американському кримінальному праві. У більшості випадків карається позбавленням волі або навіть, смертною карою. Строк позбавлення волі за вчинення фелонії завжди перевищує один рік.

Місдмінор — дрібний злочин, який карається штрафом, виправними роботами або позбавленням волі на строк до одного року.

В окремих штатах США виокремлюють третій вид так звані порушення. Вони найбільш підходять за кваліфікацією до адміністративних правопорушень, які визначаються в Україні, проте і місдмінор може вважатися дрібним правопорушенням. Все залежить від судового розгляду і покарання.

За дрібні правопорушення особа може бути покарана штрафом або ув'язненням до одного місяця з відбуванням покарання у місцях, не пов'язаних з місцями позбавлення волі. Це покарання можна кваліфікувати як виправні роботи або адміністративний арешт відповідно до законодавства України [12]. Разом з тим в США в окремих штатах також застосовується така міра покарання, як виправні роботи.

В окремих штатах визначають дрібними правопорушеннями так звані дорожні проступки. До них належать порушення обгону, маневрування та ін. Разом з тим керування транспортним засобом у стані сп'яніння в США є злочином і за нього передбачено кримінальну відповідальність.

Один з найбільш відомих юридичних словників — словник Блека — дає таке визначення правопорушення "... це позитивна чи негативна дія, спрямована на порушення кримінального закону або правопорушення проти державного устрою". Зокрема, правопорушення ця дія спрямована на порушення тих обов'язків, які суспільство покладає на особу, і за порушення яких порушник має бути покараний суспільством або ж це дія, яка здійснена чи навпаки не здійснена у порушення закону, який забороняє її здійснювати чи навпаки вимагає її здійснення і за яку законодавством може бути призначено одне з таких покарань: смертна кара, ув'язнення в тюрмі, штраф, позбавлення права займати певну посаду, дискваліфікація тобто позбавлення права займатися певною діяльністю [13].

З точки зору теоретичного дослідження щодо визначення правопорушень та поділу їх на дрібні і тяжкі в американській юридичній науці існують три підходи: формальний, прагматичний та змішаний.

Представники формального підходу вважають правопорушення як дію чи бездіяльність заборонену законом за яку може настати кримінальна відповідальність. Е. Дюркгейм, на роботах якого заснована зазначена теорія, вважав, що злочин — це нормальна риса будь-якого суспільства, а притягнення до відповідальності за його вчинення — основна характеристика злочину. Всі інші — суспільна шкода, аморальність, суспільна небезпека та інші риси злочину є додатковими [14].

Прагматичний напрям дає матеріальне обґрунтування правопорушення, тобто визначає його як дію шкідливу для суспільства. З цієї точки зору будь-яка поведінка, що суперечить добробуту суспільства, є правопорушенням. Допускається, що ця поведінка (тобто вчинення правопорушення) може бути й

не заборонена законом. Суспільство захищає свої інтереси та цінності і створює юридичні норми (закони), які ґрунтуються на базі правильних (з точки зору суспільства) норм поведінки, проте поведінка змінюється і вона може бути визнана кримінальною, навіть, якщо вона не заборонена прямо законом. При цьому поділ правопорушень на дрібні і тяжкі залежить від тяжкості покарання. Разом з тим усі правопорушення розглядаються судом і в розгляді бере участь адвокат.

Представники змішаного напряму визначають правопорушення як соціальну шкоду, яка завдається суспільству, проте вона повинна бути визначена законом. Поділ на дрібні та тяжкі правопорушення проводиться за критерієм тяжкості покарання, але в підсумку такий розподіл проводить суд.

У Великобританії правопорушення поділяються на фелонії, місдімінори та порушення. Проте, яким є правопорушення — фелонією чи місдімінором — може визначити лише суд. В одних випадках, наприклад, управління транспортними засобами у стані сп'яніння може бути визнаним як злочин, в інших як місдімінор, але покарання за такі правопорушення є досить суворими.

У більшості випадків за основу розрізнення злочину та правопорушення у Великобританії покладено процесуальний критерій, а точніше порядок кримінального судочинства, який застосовується при розгляді конкретного правопорушення в суді. Якщо справа розглядається в суді з так званим обвинувальним актом (тобто судом присяжних), то це вважається злочином. Якщо ж правопорушення розглядається у порядку спрощеного (сумарного) судочинства, одним суддею, то це вважається дрібним порушенням.

Проте, порядок розгляду правопорушень в судах Великобританії заснований на судових прецедентах і можливості чітко встановити, чому одні правопорушення розглядаються у порядку судочинства зі звинувачувальним актом, а інші в порядку спрощеного (сумарного) судочинства, практично неможливо. Англійському судочинству відомі також так звані змішані правопорушення, які відповідно до законодавства можуть розглядатися як

у порядку судочинства зі звинувачувальним актом так і у порядку спрощеного судочинства. При цьому вибір виду судочинства вирішується судом. Відповідно вирішується чи є правопорушення злочином чи дрібним правопорушенням [3].

У Франції відповідно до Кримінального кодексу визначається три класи правопорушень: злочини, делікти та правопорушення [14]. Кримінальний кодекс визначає, що злочини та делікти поділяються на класи відповідно до тяжкості покарань за їх вчинення. На класи поділяються також і правопорушення.

Стаття 131-12 Кримінального кодексу Франції визначає, що дрібні правопорушення поділяються на п'ять класів і за їх вчинення можуть застосовуватися лише такі покарання:

- позбавлення прав на управління транспортними засобами терміном на один рік або більше;
- заборона користуватися автомобілем на строк до 6 місяців або більше;
- конфіскація зброї та заборона на її придбання;
- позбавлення права полювання та на отримання нового дозволу на полювання;
- конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення правопорушення;
- штрафи різних розмірів;
- як виняток можуть застосовуватися такі види покарання як позбавлення волі строком до одного місяця.

Щодо штрафів, то законодавством передбачено 5 видів штрафів, розміром від 25 євро до двох тисяч [16].

Дрібні правопорушення у Франції поділяються на кілька груп згідно з об'єктом посягання. Такий поділ певною мірою співпадає з главами Кодексу України про адміністративні правопорушення. Наприклад, виокремлюються правопорушення проти нації, особи, громадського порядку, власності, екології безпеки дорожнього руху та ін. [15].

Усі правопорушення у Франції визначені у Кримінальному кодексі. Проте існує ряд правовідносин, які врегульовані іншими правовими актами. Наприклад, прийняті й

діють спеціальні закони, які регулюють продаж спиртних напоїв, проведення лотерей та інших розважальних заходів, ігор, спортивних змагань та ін. У цих законах передбачено притягнення до відповідальності тих осіб, що порушують встановлені норми.

Необхідно зазначити, що однією з рис, яка допомагає розрізнити чи вчинено кримінальний злочин, чи дрібне правопорушення, є також те, що дрібні правопорушення у Франції розглядаються поліцейськими трибуналами у спеціальних судах, в яких судді приймають рішення про притягнення до відповідальності винних у більшості випадків одноосібно.

Разом з тим участь адвокатів у засіданнях поліцейських трибуналів є обов'язковою, а їх відсутність може бути виправдана тільки тим, що порушник відмовляється від адвоката.

Таким чином можна констатувати, що поділ правопорушень в зарубіжних країнах на злочини та власне правопорушення не завжди чітко врегульований законодавством. Особливо це стосується країн загальної системи права. Проте всі правопорушення, які фіксуються поліцією чи іншими органами державної влади, кваліфікуються у Кримінальних кодексах і особа, яка притягується до відповідальності вважається судимою, що тягне за собою певні юридичні наслідки. Адвокати зарубіжних країн беруть участь в усіх процесуальних діях і вони в окремих країнах є обов'язковими учасниками юридичного процесу.

Порівняно з зарубіжними країнами система поділу правопорушень на дрібні та кримінальні в Україні на перший погляд є більш досконалою, адже вона не фіксує притягнення громадян до відповідальності у вигляді рішення суду. Отже, для підвищення ефективності системи, яка існує в Україні, на нашу думку, необхідно провести певні організаційні заходи та вдосконалити законодавство. Особливо це стосується питання участі адвокатів в юридичному процесі. В Україні їх участь в адміністративному процесі не визначена. Є багато випадків, коли різні державні органи в Україні виконують так звані квазі-судові функції, а участь адвоката при розгля-

ді зазначених справ ніде практично не визначена.

З метою вдосконалення поділу правопорушень на дрібні й тяжкі, а також гарантування участі адвокатів для захисту прав громадян, є доцільним доповнити та вдосконалити українське законодавство, а саме:

- здійснити перегляд складів адміністративних правопорушень і окремі з них віднести до Кримінального кодексу. Це стосується, наприклад, управління транспортними засобами у стані сп'яніння або під впливом наркотичних засобів. Зазначене правопорушення карається досить серйозно в більшості зарубіжних країн, адже такі дії можуть привести до загибелі та травмування людей;

- заслуговує на увагу також перегляд складу правопорушень, які посягають на громадський порядок та громадську безпеку. Ці правопорушення в більшості випадків є тільки умисними і відповідальність за їх вчинення повинна бути підвищеною, тому вони також можуть бути віднесеними до Кримінального кодексу;

- у законодавстві майже всіх країн злочинном вважається також образа працівників державних органів, які охороняють громадський порядок та громадську безпеку. Таким чином може бути підвищено ставлення до правоохоронних органів;

- перегляд повинен здійснюватися і в Кримінальному кодексі. Окремий склад Кримінального кодексу доцільно перенести до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Це може стосуватися дрібних крадіжок особистого майна, які зараз складають понад 50 % усіх злочинів, які фіксуються працівниками органів внутрішніх справ України;

- доцільно класифікувати дрібні правопорушення, як це зроблено у Франції, тобто ті, які будуть належати до вищого класу будуть і каратися більш суворо;

- заслуговує на увагу і пропозиція про введення спеціального кодексу про адміністративні проступки, проект якого вже неодноразово обговорювався на наукових семінарах та конференціях;

- необхідно також чітко визначити у законодавстві питання участі адвоката в адміністративному процесі, адже на сучасному етапі розвитку законодавства України ці питання не визначені.

В організаційному плані необхідно провести розділення судових органів, які мають розглядати дрібні правопорушення. Тобто можливе виділення судів спеціальної юрисдикції або створення окремої системи судів, які б розглядали справи про адміністративні правопорушення. Для прикладу можна використати досвід Франції, де поліцейські трибунали розглядають понад 85 % всіх справ про порушення.

Література

1. Михеєнко М. М. Порівняльне судове право: Підручник / М. М. Михеєнко, В. В. Молдован, Л. К. Радзієвська. — К.: Либідь, 1993. — 328 с.
2. Школик А. М. Порівняльне адміністративне право: Навч. посіб. для юрид. ф-тів та ф-тів міжнар. відносин. — Л.: ЗУКЦ, 2007. — 308 с.
3. Заросило В. О. Порівняльний аналіз адміністративної діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн (Великобританії, США, Канади та Франції): Дис.. канд. юрид. наук 12.00.07 / В. О. Заросило. — К.: 2002. — 248 с.
4. Проневич О. С. Організаційно-правові засади діяльності поліції (міліції) Німеччини, Польщі та України: порівняльно-правовий аналіз: Монографія / О. С. Проневич. — Х.: Ніканова, 2011. — 509 с.
5. Шахунянц Е. М. Преступление и проступок по уголовному праву Англии и США: Автореф. дис. ... на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 "Теория управления, административное право и процесс, финансовое право" / Е. М. Шахунянц. — М., 1976. — 16 с.
6. Гончарук С. Т. Адміністративні стягнення: Навч. посіб. / С. Т. Гончарук. — К.: УАВС, 1999. — 106 с.
7. Голосніченко І. П. Адміністративне право України [основні категорії і поняття]: Навч. посіб. / І. П. Голосніченко, М. Ф. Стахурський, Н. І. Золотарьова / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. І. П. Голосніченка. — К.: ГАН, 2005. — 232 с.
8. Харитонova О. І. Порівняльне право Європи. Основи порівняльного правознавства: Європейські традиції / О. І. Харитонova, Є. О. Харитонов. — 2-ге вид. допов. — Х: Одісей. — 2006. — 624 с.

9. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Наук.-практ. коментар / Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний та ін. — К.: Всеукр. асоціація видавців “Правова єдність”, 2008. — 781 с.

10. Кримінальний кодекс України: Прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. № 2341-III // ВВР України. — 2001. — № 25–26. — Ст.131.

11. Tappan W. H. Crime, Justice and Correctivness. — New York: McGraw Hill, 1980. — 233 p.

12. Уголовное право Соединенных Штатов Америки. — М.: Изд. Ун-та Дружбы Народов, 1988. — 287 с.

13. Black H. C. Black's Law Dictionary: 5-th edition. — Saint Paul, Minnesota: West Publishing Company, 1990. — 567 p.

14. Alpert H. Emile Durkheim and his Sociology. — New York, Prentice Hall, 1939. — 187 p.

15. Ведель Ж. Административное право Франции / Ж. Ведель. — М.: Прогресс, 1973. — 497 с.

16. Code Penale. — Paris: Dalloz, 2011. — 2478 p.

Як свідчить проведений аналіз, поділу правопорушень на дрібні та тяжкі в зарубіжних країнах немає, поділ здійснюється на основі інших підходів. На підставі порівняння запропоновано внесення певних змін та доповнень до чинного законодавства України.

Как свидетельствует проведенный анализ, разделения правонарушений на мелкие и тяжелые в зарубежных странах не существует, разделение осуществляется на основании иных подходов. На основе сравнения предложено внесение определенных изменений и дополнений в законодательство Украины.

The analyses fulfilled of show that the division of transgressions on small and serious does not exist in foreign countries, it is done on the base of other approaches. On the base of comparison it is proposed to enter some changers and additions to the Ukrainian legislation.

Надійшла 24 грудня 2014 р.